



ВІСНИК

КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Загальнодержавне періодичне видання

Засноване
19 лютого 1997 року

Свідоцтво
про державну реєстрацію
Серія КВ № 2444

Виходить
шість разів на рік

Засновник:
Конституційний Суд України
Адреса: 01033, м. Київ-33,
вул. Жилинська, 14

6/2012

© Конституційний Суд України, 2012

Редакційна рада

- А. Головін** — Голова Конституційного Суду України (голова Редакційної ради)
- Ю. Баулін** — заступник Голови Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України (заступник голови Редакційної ради)
- Ю. Барабаш** — проректор, завідувач кафедри конституційного права Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України
- І. Домбровський** — суддя Конституційного Суду України у відставці
- В. Кампо** — суддя Конституційного Суду України, кандидат юридичних наук
- М. Козюбра** — суддя Конституційного Суду України у відставці, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України
- М. Костицький** — суддя Конституційного Суду України у відставці, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України
- П. Пацурківський** — декан юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, доктор юридичних наук, професор
- А. Селіванов** — Постійний представник Верховної Ради України у Конституційному Суді України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України
- П. Стецюк** — суддя Конституційного Суду України, кандидат юридичних наук
- А. Стрижак** — суддя Конституційного Суду України, кандидат юридичних наук
- П. Ткачук** — суддя Конституційного Суду України у відставці, кандидат юридичних наук
- С. Шевчук** — професор кафедри загальнотеоретичних та державно-правових наук Національного університету «Києво-Могилянська академія», доктор юридичних наук, член-кореспондент НАПрН України

Згідно з постановою президії Вищої атестаційної комісії України від 1 липня 2010 р. № 1–05/5 «Вісник Конституційного Суду України» включено до переліку наукових фахових видань

Акти Конституційного Суду України

Рішення Конституційного Суду України

у справі за конституційним зверненням приватного підприємства «ІКІО» щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 61 Сімейного кодексу України7

Ухвала Конституційного Суду України

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Стояна Володимира Івановича щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 18 Дисциплінарного статуту органів внутрішніх справ України, затвердженого Законом України «Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України»13

Ухвала Конституційного Суду України

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянки Шульги Олени Володимирівни щодо офіційного тлумачення положень частин другої, четвертої статті 3 Сімейного кодексу України16

Ухвала Конституційного Суду України

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням асоціації фермерських господарств «Агро» щодо офіційного тлумачення положень абзацу першого частини п'ятої статті 216, абзацу першого частини першої статті 638 Цивільного кодексу України18

Ухвала Конституційного Суду України

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Володарського Вадима Леонідовича щодо офіційного тлумачення положень статті 44, пункту 8 частини другої статті 48, пункту 1 статті 348, статті 384 Кримінально-процесуального кодексу України21

Ухвала Конституційного Суду України

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням 52 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) постанов Верховної Ради України «Про майнові комплекси та фінансові ресурси громадських організацій колишнього Союзу РСР, розташовані на території України» та «Про майно загальносоюзних громадських організацій колишнього Союзу РСР»23

Ухвала Конституційного Суду України

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю «Магнолія-Пак» та громадянина Палієва Юрія Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 12 Господарського процесуального кодексу України, статей 15, 16 Цивільного процесуального кодексу України26

Ухвала Конституційного Суду України

про припинення конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Блащук Володимира Юрійовича щодо офіційного тлумачення положення пункту 7 частини першої статті 1 Закону України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування»28

Ухвала Конституційного Суду України

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянки Роговченко Світлани Яківни щодо офіційного тлумачення положень пункту 4 частини першої статті 215, частини першої статті 218, статті 223, частини першої статті 294 Цивільного процесуального кодексу України30

Ухвала Конституційного Суду України

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю «ДІД Конс» в частині відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України «Про виконавче провадження» та «Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу»33

Ухвала Конституційного Суду України

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про морські порти України»35

Ухвала Конституційного Суду України

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Земмеля Володимира Михайловича щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 625 Цивільного кодексу України38

Ухвала Конституційного Суду України

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянки Андрющенко Катерини Анатоліївни щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 1176 Цивільного кодексу України та пункту 1 час-

тини першої статті 1, пункту 2 частини першої статті 2 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду»40

Ухвала Конституційного Суду України

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадської організації «За реабілітацію «Першотравневої двійки» щодо офіційного тлумачення положення першого речення частини першої статті 5 Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» у системному зв'язку з положеннями статті 56, частини четвертої статті 62 Конституції України, статті 23 Цивільного кодексу України43

Ухвала Конституційного Суду України

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю «Фірма «Берізка» щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 16, частини п'ятої статті 52, статті 54, пункту «а» частини першої статті 59 Закону України «Про господарські товариства», статей 208, 264 Цивільного кодексу України, статті 111¹² Господарського процесуального кодексу України47

Ухвала Конституційного Суду України

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Калюжного Михайла Володимировича щодо офіційного тлумачення положень абзацу другого частини першої статті 216 Цивільного кодексу України50

Ухвала Конституційного Суду України

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Заруцького Олександра Вадимовича щодо офіційного тлумачення положень частин третьої, четвертої статті 61¹ Кримінально-процесуального кодексу України у взаємозв'язку з частинами першою, другою статті 55 Конституції України53

Теорія та практика конституційної юрисдикції

Колос М. Джерела генезису українських кримінально-правових законів: до ідеї охорони основних прав і свобод людини56

Єзеров А. Роль Конституційного Суду України у розвитку сучасного конституціоналізму68

Зарубіжний досвід

Арутюнян Г. Реальна сутність трансформаційного конституціоналізму ...78

Огляд українсько-польської конференції суддів «Гарантії незалежності конституційних судів: європейська практика та національний досвід»86

Зовнішні зв'язки Конституційного Суду України

Жовтень – грудень 2012 року118

Меморандум про розвиток співробітництва між Конституційним Судом України та Конституційним Судом Республіки Сербія120

Вітаємо ювілярів122

АКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

**РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

у справі за конституційним зверненням
приватного підприємства «ІКІО»
щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 61
Сімейного кодексу України

м. Київ
19 вересня 2012 року
№ 17-рп/2012

Справа № 1-8/2012

Конституційний Суд України у складі суддів:

Головіна Анатолія Сергійовича — головуючого, доповідача,
Бауліна Юрія Васильовича,
Бринцева Василя Дмитровича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Винокурова Сергія Маркіяновича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Колоса Михайла Івановича,
Лилака Дмитра Дмитровича,
Пасенюка Олександра Михайловича,
Сергейчука Олега Анатолійовича,
Стецюка Петра Богдановича,
Стрижака Андрія Андрійовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним зверненням приватного підприємства «ІКІО» щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 61 Сімейного кодексу України (далі — Кодекс).

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 42, 43 Закону України «Про Конституційний Суд України» стало конституційне звернення приватного підприємства «ІКІО».

Підставою для розгляду справи згідно зі статтею 94 Закону України «Про Конституційний Суд України» є наявність неоднозначного застосування судами України положення частини першої статті 61 Кодексу.

Заслухавши суддю-доповідача Головіна А. С., дослідивши матеріали справи та висновки науковців Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», Національного університету «Одеська юридична академія», Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Конституційний Суд України

УСТАНОВИВ:

1. Приватне підприємство «КІО» звернулося до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положення частини першої статті 61 Кодексу, відповідно до якого об'єктом права спільної сумісної власності подружжя може бути будь-яке майно, за винятком виключеного з цивільного обороту, в аспекті того, чи є статутний капітал та майно приватного підприємства об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

Суб'єкт права на конституційне звернення стверджує, що неоднакова судова практика порушила його конституційні права, оскільки неоднозначне розуміння змісту права спільної сумісної власності подружжя судами загальної юрисдикції призводить до прийняття різних за змістом і правовими наслідками рішень. В одному випадку суди визначили майно та статутний капітал приватного підприємства «КІО», створеного за рахунок спільної сумісної власності подружжя, як об'єкт права спільної сумісної власності подружжя і здійснили його поділ у відсотковому співвідношенні між спадкоємцями, в інших — виходили з того, що статутний капітал та майно такого підприємства не є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, а тому один із подружжя має право тільки на частку одержаних доходів від діяльності приватного підприємства.

2. Вирішуючи порушене в конституційному зверненні питання, Конституційний Суд України виходить з такого.

2.1. Відповідно до Конституції України засади регулювання шлюбу і сім'ї визначаються виключно законами України; шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка, кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї (частина перша статті 51, пункт 6 частини першої статті 92). У статті 3 Кодексу встановлено, що сім'я створюється на підставі шлюбу та на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства, серед яких визначено проживання жінки та чоловіка однією сім'єю.

Рівність прав і обов'язків у шлюбі та сім'ї включає в себе також їх рівність у майнових відносинах, які регулюються положеннями Кодексу та Цивільного кодексу України (далі — ЦК України).

Основою майнових відносин подружжя є положення про те, що майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної

сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу); вважається, що кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя (стаття 60 Кодексу).

Об'єктом права спільної сумісної власності подружжя може бути будь-яке майно, за винятком виключеного з цивільного обороту (частина перша статті 61 Кодексу).

Здійснення подружжям права спільної сумісної власності регламентовано статтею 63 Кодексу, згідно з якою дружина та чоловік мають рівні права на володіння, користування і розпоряджання майном, що належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено домовленістю між ними.

Розпоряджання спільним сумісним майном подружжя може відбутися шляхом його поділу, виділення частки. Поділ майна, що є у спільній сумісній власності подружжя, є підставою набуття особистої власності кожним з подружжя.

Право подружжя на поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, закріплено у статті 69 Кодексу. Поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, здійснюється шляхом виділення його в натурі, а у разі неподільності присуджується одному з подружжя, якщо інше не визначено домовленістю між ними (частини перша, друга статті 71 Кодексу), або реалізується через виплату грошової чи матеріальної компенсації вартості його частки (частина друга статті 364 ЦК України).

Спадкування є іншим видом набуття особистої приватної власності кожного з подружжя. При цьому до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті; не входять до складу спадщини права та обов'язки, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця (статті 1218, 1219 ЦК України). Тому у складі спадщини може перебувати будь-яке майно, крім прав та обов'язків, нерозривно пов'язаних з особою спадкодавця.

З наведених положень випливає, що власність у сім'ї існує у двох правових режимах: спільна сумісна власність подружжя та особиста приватна власність кожного з подружжя. Підставами набуття права спільної сумісної власності подружжя є юридично визначений факт шлюбних відносин або проживання чоловіка і жінки однією сім'єю, а особистої приватної власності кожного з подружжя є, зокрема, поділ, виділ належної частки за законом та спадкування.

2.2. Відповідно до Конституції України усі суб'єкти права власності рівні перед законом (частина четверта статті 13); кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю; право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом (частини перша, друга статті 41); правовий режим власності визначається виключно законами України (пункт 7 частини першої статті 92).

Одним із видів розпоряджання власністю є право власника використовувати своє майно для здійснення підприємницької діяльності, крім випадків, встановлених законом; законом можуть бути встановлені умови використання

власником свого майна для здійснення підприємницької діяльності (стаття 320 ЦК України).

В Україні залежно від способу утворення (заснування) та формування статутного капіталу діють підприємства унітарні та корпоративні; унітарне підприємство створюється одним засновником, який виділяє необхідне для того майно, формує відповідно до закону статутний капітал, не поділений на частки (паї), затверджує статут, розподіляє доходи, безпосередньо або через керівника, який ним призначається, керує підприємством і формує його трудовий колектив на засадах трудового найму, вирішує питання реорганізації та ліквідації підприємства; унітарними є підприємства, засновані, зокрема, на приватній власності засновника (частини третя, четверта статті 63 Господарського кодексу України (далі — ГК України).

Матеріальну основу діяльності підприємства становлять виробничі і невиробничі фонди, а також інші цінності, вартість яких відображається в самостійному балансі підприємства; джерелами формування майна підприємства є: грошові та матеріальні внески засновників; доходи, одержані від реалізації продукції, послуг, інших видів господарської діяльності; доходи від цінних паперів; кредити банків та інших кредиторів; капітальні вкладення і дотації з бюджетів; майно, придбане в інших суб'єктів господарювання, організацій та громадян у встановленому законодавством порядку; інші джерела, не заборонені законодавством України (частини перша, друга статті 66 ГК України).

Вклад до статутного капіталу та виділене із спільної сумісної власності подружжя майно (кошти) передаються у власність приватного підприємства. Відповідно до статті 191 ЦК України підприємство є єдиним майновим комплексом, що використовується для здійснення підприємницької діяльності; до складу підприємства як єдиного майнового комплексу входять усі види майна, призначені для його діяльності, включаючи земельні ділянки, будівлі, споруди, устаткування, інвентар, сировину, продукцію, права вимоги, борги, а також право на торговельну марку або інше позначення та інші права, якщо інше не встановлено договором або законом; підприємство як єдиний майновий комплекс є нерухомістю; підприємство або його частина можуть бути об'єктом купівлі-продажу, застави, оренди та інших правочинів. Тобто зі змісту цієї статті вбачається, що стосовно підприємства як єдиного майнового комплексу або його частини можуть виникати цивільні права і обов'язки.

На думку Конституційного Суду України, приватне підприємство (або його частина), засноване одним із подружжя, — це окремий об'єкт права спільної сумісної власності подружжя, до якого входять усі види майна, у тому числі вклад до статутного капіталу та майно, виділене з їх спільної сумісної власності.

Таким чином, Конституційний Суд України дійшов висновку, що статутний капітал та майно приватного підприємства, сформовані за рахунок спільної сумісної власності подружжя, є об'єктом їх спільної сумісної власності.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 51, 62, 66, 67, 69, частиною першою статті 95 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

вирішив:

1. В аспекті конституційного звернення положення частини першої статті 61 Сімейного кодексу України треба розуміти так, що статутний капітал та майно приватного підприємства є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

● *Summary to the Decision of the Constitutional Court of Ukraine No. 17-рп/2012 dated September 19, 2012 in the case upon the constitutional appeal of the Private Enterprise «IKIO» concerning official interpretation of the provisions of Article 61.1 of the Family Code*

The Private Enterprise «IKIO» applied to the Constitutional Court of Ukraine with a petition to provide official interpretation of the provisions of Article 61.1 of the Family Code (hereinafter referred to as «the Code») according to which any property, except that excluded from civil circulation, may be an object of spouses' right to joint co-property in terms whether the statutory capital and assets of private enterprise are the object of spouses' right to joint co-property.

The equality of rights and responsibilities in marriage and in family includes their equity in property relations regulated by the provisions of the Code and the Civil Code (hereinafter referred to as «the CC»).

The fundamentals of property relations of spouses is the provision that the property acquired by spouses during the marriage is their joint co-property regardless whether one of them had no earnings (incomes) for valid reasons. It is understood that every good acquired in marriage, save articles for personal use, is the object of spouses' right to joint co-property (Article 60 of the Code).

Exercise of the right to joint co-property by spouses is prescribed by Article 63 of the Code according to which the wife and the husband have equal rights to possess, dispose of, and administer the property that belongs to them as joint co-property unless an agreement between them provides otherwise.

The disposal of joint co-property by spouses may occur through its division and separation into parts. The division of property which belongs to the joint co-property is a ground for acquiring personal property by each of the spouses.

The spouses' right to partition of property that is the object of spouses' right to joint co-property is enshrined in Article 69 of the Code. The partition of property that is the object of spouses' right to joint co-property is made in kind. Goods that may not be parted are awarded to one of the spouses unless the agreement between them pro-

vides otherwise (Articles 71.1, 71.2 of the Code) or the partition of property is realised through income transfers or material compensation for the value of his or her shares (Article 364.2 of the CC).

Inheritance is another way of acquiring personal private property by each of the spouses which includes all the rights and obligations of the decedent which belonged to him or her at the time of opening of the inheritance and his or her death did not terminate them; rights and obligations that are inextricably linked with the person of the testator are not part of the heritage (Articles 1218, 1219 of the CC). Therefore any property, except the rights and responsibilities, which is inextricably linked with the person of the testator, may be a part of heritage.

As it derives from the abovementioned provisions, the property in the family exists in two legal regimes: joint co-property of spouses and personal private property of each of the spouses. Grounds of acquisition of the right to joint co-property is a legally defined fact of marriage or common living of man and woman as one family, and grounds of acquisition of right to personal private property of each of the spouse is, in particular, division, separation of the proper share under the law and the inheritance.

In accordance with the Constitution, all subjects of the rights of property are equal before the law (Article 13.4); everyone has the right to own, use and dispose of his or her property; the right of private property is acquired by the procedure determined by law (Articles 41.1, 41.2); the legal regime of property is determined exclusively by the laws of Ukraine (Article 92.1.7).

A kind of the disposition of property is the right of owner to use his or her property for entrepreneurial activity, except cases determined by law; the law may set conditions for the use of his or her property by the owner for entrepreneurial activity (Article 320 of the CC).

The contributions to the statute capital and selected assets (funds) from the joint co-property are transferred to the ownership of private enterprise. According to Article 191 of the CC the enterprise is the sole property complex that is used for entrepreneurial activity. The enterprise as a single property complex includes all types of property intended for its activities, including land plots, buildings, equipment, inventory, raw materials and products, claims, debts, as well as right to the trademark or other identification, and other rights, unless otherwise determined either by contract or by law. The enterprise as a single property complex is real estate. The enterprise or a part thereof may be the subject of purchase and sale, mortgage, lease and other contracts. That is, as it appears from the content of this article, the civil rights and obligations may emerge in relation to an enterprise as a single property complex or its part. The Constitutional Court assumes, the private enterprise (or part thereof), founded by one of the spouses is a separate object of the joint co-property, which includes all types of property, in particular, the contribution to the statute capital and the assets allocated from their joint co-property.

Thus, the Constitutional Court of Ukraine held that the statute capital and assets of the private enterprise which were formed at the expense of joint co-property are the objects of their joint co-property.

УХВАЛА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про відмову у відкритті конституційного провадження
у справі за конституційним зверненням
громадянина Стояна Володимира Івановича
щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 18
Дисциплінарного статуту органів внутрішніх справ України,
затвердженого Законом України
«Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України»

м. Київ
24 травня 2012 року
№ 16-у/2012

Справа № 2-17/2012

Конституційний Суд України у складі суддів:

Головіна Анатолія Сергійовича — головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича,
Бринцева Василя Дмитровича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Винокурова Сергія Маркіяновича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Колоса Михайла Івановича,
Маркуш Марії Андріївни — доповідача,
Пасенюка Олександра Михайловича,
Сергейчука Олега Анатолійовича,
Стецюка Петра Богдановича,
Стрижака Андрія Андрійовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на засіданні питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Стояна Володимира Івановича щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 18 Дисциплінарного статуту органів внутрішніх справ України, затвердженого Законом України «Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України» від 22 лютого 2006 року № 3460-IV (Відомості Верховної Ради України, 2006 р., № 29, ст. 245).

Заслухавши суддю-доповідача Маркуш М. А. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

УСТАНОВИВ:

1. Суб'єкт права на конституційне звернення — громадянин Стоян Володимир Іванович — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень частини другої статті 18 Дисциплінарного статуту органів внутрішніх справ України, затвердженого Законом України «Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України» від 22 лютого 2006 року № 3460-IV, (далі — Статут) в аспекті того, чи є вказані положення такими, що «дозволяють виконувати накладене на працівника органів внутрішніх справ дисциплінарне стягнення у вигляді звільнення з органів внутрішніх справ в період тимчасової непрацездатності працівника?», та чи є ці положення такими, що «дозволяють змінювати дату виконання раніше виконаного дисциплінарного стягнення у вигляді звільнення з органів внутрішніх справ?».

Автор клопотання стверджує, що суди загальної юрисдикції неоднозначно застосовують частину другу статті 18 Статуту, що призвело до порушення його прав, передбачених частиною шостою статті 43, частиною першою статті 55 Конституції України.

На підтвердження факту неоднозначного застосування цих положень до конституційного звернення долучено постанову Черкаського окружного адміністративного суду від 2 листопада 2009 року, ухвали Київського апеляційного адміністративного суду від 25 травня 2010 року та Вищого адміністративного суду України від 26 липня 2011 року, якими Стояну В. І. відмовлено у задоволенні позову до Управління Міністерства внутрішніх справ України в Черкаській області про скасування наказів, поновлення на службі, а також ухвалу Вищого адміністративного суду України від 24 листопада 2009 року, якою задоволено касаційну скаргу позивача і залишено в силі постанову окружного адміністративного суду міста Києва від 23 травня 2008 року про визнання протиправним і скасування наказу Міністерства внутрішніх справ України.

2. Конституційний Суд України, розглядаючи питання щодо відкриття конституційного провадження у справі у зв'язку з прийняттям Третьою колегією суддів Конституційного Суду України процесуальної Ухвали від 17 травня 2012 року про відмову у відкритті конституційного провадження у цій справі на підставі пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України», виходить з такого.

Відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України» підставою для конституційного звернення щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України є наявність неоднозначного застосування положень Конституції України або законів України судами України, іншими органами державної влади, якщо суб'єкт права на конституційне звернення вважає, що це може призвести або призвело до порушення його конституційних прав і свобод (стаття 94); у конституційному зверненні має зазначатися обґрунтування необхідності в офіційному тлумаченні положень Конституції України або законів України (пункт 4 частини другої статті 42).

За правовою позицією Конституційного Суду України, викладеною в Ухвалі від 12 травня 2010 року № 31-у/2010, під неоднозначним застосуванням поло-

жень Конституції України або законів України слід розуміти різне застосування одних і тих же норм цих правових актів судами України, іншими органами державної влади за однакових юридично значимих обставин.

Аналіз конституційного звернення та долучених до нього рішень судів загальної юрисдикції дає підстави для висновку, що положення, які просить витлумачити суб'єкт права на конституційне звернення, суди застосовують однаково, а відмінність у результатах розгляду справ зумовлена різними обставинами у цих справах.

Отже, твердження автора клопотання про те, що суди загальної юрисдикції застосовують частину другу статті 18 Статуту по-різному за однакових юридичних обставин, не дістало свого підтвердження.

Таким чином, конституційне звернення не відповідає вимогам статей 42, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України», що є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі згідно з пунктом 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного звернення вимогам, передбаченим Конституцією України, цим Законом.

Враховуючи викладене та керуючись статтею 153 Конституції України, статтями 42, 45, 49, 50, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

УХВАЛИВ:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Стояна Володимира Івановича щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 18 Дисциплінарного статуту органів внутрішніх справ України, затвердженого Законом України «Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України» від 22 лютого 2006 року № 3460–IV, на підставі пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного звернення вимогам, передбаченим Конституцією України, цим Законом.

2. Ухвала Конституційного Суду України є остаточною.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

УХВАЛА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про відмову у відкритті конституційного провадження
у справі за конституційним зверненням
громадянки Шульги Олени Володимирівни
щодо офіційного тлумачення положень частин другої, четвертої статті 3
Сімейного кодексу України

м. Київ
5 червня 2012 року
№ 17-у/2012

Справа № 2-20/2012

Конституційний Суд України у складі суддів:

Головіна Анатолія Сергійовича — головуючого, доповідача,
Бауліна Юрія Васильовича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Винокурова Сергія Маркіяновича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Колоса Михайла Івановича,
Пасенюка Олександра Михайловича,
Сергейчука Олега Анатолійовича,
Стецюка Петра Богдановича,
Стрижака Андрія Андрійовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на засіданні питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянки Шульги Олени Володимирівни щодо офіційного тлумачення положень частин другої, четвертої статті 3 Сімейного кодексу України (далі — Кодекс).

Заслухавши суддю-доповідача Головіна А. С. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

установив:

1. Громадянка Шульга О. В. звернулася з клопотанням щодо офіційного тлумачення положень частин другої, четвертої статті 3 Кодексу.

Згідно з положеннями цієї статті сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки; подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин

не проживають спільно; дитина належить до сім'ї своїх батьків і тоді, коли спільно з ними не проживає (частина друга); сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства (частина четверта).

Автор клопотання стверджує, що неоднозначне застосування судами загальної юрисдикції зазначених положень призвело до порушення її прав на соціальний захист, і просить дати їх офіційне тлумачення стосовно конкретизації кола осіб, які складають сім'ю або вважаються сім'єю, підстав створення сім'ї, визнання сім'єю або членами однієї сім'ї конкретних осіб (дружину, чоловіка та батьків).

Суб'єкт права на конституційне звернення наводить рішення Монастирищенського районного суду Черкаської області від 3 вересня 2009 року, апеляційного суду Черкаської області від 21 жовтня 2009 року, апеляційного суду Донецької області від 16 вересня 2009 року, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 31 серпня 2011 року, ухвалу Верховного Суду України від 27 листопада 2009 року, лист-відповідь Державної судової адміністрації України від 31 січня 2012 року.

2. Конституційний Суд України, розглядаючи питання про відкриття конституційного провадження у справі у зв'язку з прийняттям Другою колегією суддів Конституційного Суду України процесуальної ухвали від 31 травня 2012 року про відмову у відкритті конституційного провадження у цій справі на підставі пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України», виходить з такого.

Відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України» підставою для конституційного звернення щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України є наявність неоднозначного застосування положень Конституції України або законів України судами України, іншими органами державної влади, якщо суб'єкт права на конституційне звернення вважає, що це може призвести або призвело до порушення його конституційних прав і свобод (стаття 94); у конституційному зверненні має зазначатися обґрунтування необхідності в офіційному тлумаченні положень Конституції України або законів України (пункт 4 частини другої статті 42).

Згідно з правовою позицією Конституційного Суду України під неоднозначним застосуванням положень Конституції України або законів України слід розуміти різне застосування одних і тих же норм цих правових актів судами України, іншими органами державної влади за однакових юридично значимих обставин (Ухвала Конституційного Суду України від 12 травня 2010 року № 31-у/2010). Аналіз конституційного звернення та долучених до нього матеріалів не підтверджує наявності неоднозначного застосування положень частин другої, четвертої статті 3 Кодексу та обґрунтування необхідності в офіційному тлумаченні зазначених норм.

Таким чином, конституційне звернення не відповідає вимогам статей 42, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України», що є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у цій справі згідно з пунктом 2 статті 45

Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного звернення вимогам, передбаченим Конституцією України, цим Законом.

Враховуючи викладене та керуючись статтею 153 Конституції України, статтями 42, 45, 49, 50, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

ухвалив:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянки Шульги Олени Володимирівни щодо офіційного тлумачення положень частин другої, четвертої статті 3 Кодексу на підставі пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного звернення вимогам, передбаченим Конституцією України, Законом України «Про Конституційний Суд України».

2. Ухвала Конституційного Суду України є остаточною.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

**УХВАЛА
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

про відмову у відкритті конституційного провадження
у справі за конституційним зверненням асоціації
фермерських господарств «Агро» щодо офіційного тлумачення положень
абзацу першого частини п'ятої статті 216, абзацу першого
частини першої статті 638 Цивільного кодексу України

м. Київ
6 червня 2012 року
№ 18-у/2012

Справа № 2-19/2012

Конституційний Суд України у складі суддів:

Головіна Анатолія Сергійовича — головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Винокурова Сергія Маркіяновича,
Гультая Михайла Мирославовича — доповідача,
Запорожця Михайла Петровича,
Колоса Михайла Івановича,

Сергейчука Олега Анатолійовича,
Стецюка Петра Богдановича,
Стрижака Андрія Андрійовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на засіданні питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним зверненням асоціації фермерських господарств «Агро» (далі — Асоціація) щодо офіційного тлумачення положень абзацу першого частини п'ятої статті 216, абзацу першого частини першої статті 638 Цивільного кодексу України (далі — Кодекс).

Заслухавши суддю-доповідача Гультая М. М. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

установив:

1. Асоціація звернулася до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень абзацу першого частини п'ятої статті 216, абзацу першого частини першої статті 638 Кодексу.

Відповідно до Кодексу вимога про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину може бути пред'явлена будь-якою заінтересованою особою (абзац перший частини п'ятої статті 216); договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору (абзац перший частини першої статті 638).

Асоціація просить роз'яснити положення абзацу першого частини п'ятої статті 216 Кодексу щодо поняття «заінтересована особа» та абзацу першого частини першої статті 638 Кодексу стосовно підстав визначення договору неукладеним.

Необхідність в офіційному тлумаченні вказаних положень Кодексу автор клопотання обґрунтовує їх неоднозначним застосуванням судами України, що, на його думку, призвело до порушення права власності Асоціації та права на ефективний судовий розгляд.

2. Конституційний Суд України, розглядаючи питання про відкриття конституційного провадження у справі у зв'язку з прийняттям Другою колегією суддів Конституційного Суду України процесуальної ухвали від 31 травня 2012 року про відмову у відкритті конституційного провадження у цій справі на підставі пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України», виходить з такого.

Відповідно до статті 94 Закону України «Про Конституційний Суд України» підставою для конституційного звернення щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України є наявність неоднозначного застосування їх положень судами України, іншими органами державної влади, якщо суб'єкт права на конституційне звернення вважає, що це може призвести або призвело до порушення його конституційних прав і свобод.

Неоднозначним застосуванням положень Конституції України або законів України є різне застосування одних і тих самих правових норм судами України, іншими органами державної влади за однакових юридично значимих обставин (Ухвала Конституційного Суду України від 12 травня 2010 року № 31-у/2010).

З доданих до конституційного звернення копій рішень судів України вбачається, що положення абзацу першого частини першої статті 638 Кодексу у справах за участю Асоціації не застосовувалося, а положення абзацу першого частини п'ятої статті 216 Кодексу застосовувалося за неоднакових юридично значимих обставин.

Оскільки у конституційному зверненні не наведено неоднозначного застосування положень абзацу першого частини п'ятої статті 216, абзацу першого частини першої статті 638 Кодексу та відсутнє обґрунтування необхідності в офіційному тлумаченні зазначених норм, воно не відповідає вимогам, передбаченим статтями 42, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України», що є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі.

Керуючись статтею 153 Конституції України, статтями 42, 45, 50, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

ухвалив:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням асоціації фермерських господарств «Агро» щодо офіційного тлумачення положень абзацу першого частини п'ятої статті 216, абзацу першого частини першої статті 638 Цивільного кодексу України на підставі пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного звернення вимогам, передбаченим Законом України «Про Конституційний Суд України».

2. Ухвала Конституційного Суду України є остаточною.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

УХВАЛА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про відмову у відкритті конституційного провадження
у справі за конституційним зверненням
громадянина Володарського Вадима Леонідовича
щодо офіційного тлумачення положень статті 44, пункту 8 частини другої
статті 48, пункту 1 статті 348, статті 384
Кримінально-процесуального кодексу України

м. Київ
20 червня 2012 року
№ 20-у/2012

Справа № 2-16/2012

Конституційний Суд України у складі суддів:

Винокурова Сергія Маркіяновича — головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича,
Бринцева Василя Дмитровича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Колоса Михайла Івановича,
Овчаренка В'ячеслава Андрійовича — доповідача,
Пасенюка Олександра Михайловича,
Сергейчука Олега Анатолійовича,
Стецюка Петра Богдановича,
Стрижака Андрія Андрійовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на засіданні питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Володарського Вадима Леонідовича щодо офіційного тлумачення положень статті 44, пункту 8 частини другої статті 48, пункту 1 статті 348, статті 384 Кримінально-процесуального кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Овчаренка В. А. та дослідивши матеріали конституційного звернення, Конституційний Суд України

установив:

1. Громадянин Володарський В. Л. звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень статті 44, пункту 8 ча-

стини другої статті 48, пункту 1 статті 348, статті 384 Кримінально-процесуального кодексу України (далі — Кодекс) в аспекті питання, «чи містять зазначені норми закону обмеження щодо права захисника на оскарження судових рішень у кримінальній справі в апеляційному чи касаційному порядку, які б могли бути підставою для суду апеляційної чи касаційної інстанції відмовити у розгляді справи по суті (витребуванні справи) тільки у залежності від того, на якій стадії процесу захисник отримав повноваження на захист особи та вступає у справу».

Автор клопотання вважає, що необхідність в офіційному тлумаченні вказаних положень зумовлена неоднозначним їх застосуванням Верховним Судом України та Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ. На підтвердження своїх доводів Володарський В. Л. додав до конституційного звернення ухвалу Верховного Суду України від 21 листопада 2002 року та постанову Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 29 грудня 2010 року.

2. Конституційний Суд України, вирішуючи питання щодо відкриття конституційного провадження у справі у зв'язку з прийняттям Другою колегією суддів Конституційного Суду України процесуальної ухвали від 26 квітня 2012 року про відмову у відкритті конституційного провадження у цій справі на підставі пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України», виходить з такого.

3. Відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України» підставою для конституційного звернення є наявність неоднозначного застосування положень Конституції України або законів України судами України, іншими органами державної влади, якщо суб'єкт права на конституційне звернення вважає, що це може призвести або призвело до порушення його конституційних прав і свобод (стаття 94).

Однак такої неоднозначності у матеріалах, наданих суб'єктом права на конституційне звернення, Конституційний Суд України не вбачає з огляду на таке.

Ухвалою від 21 листопада 2002 року Верховний Суд України, пославшись на частину четверту статті 44 та пункт 1 статті 348 Кодексу, визнав право Володарського В. Л. як захисника у кримінальній справі, який не брав участі у суді першої інстанції, здійснювати апеляційне оскарження.

Вищий спеціалізований Суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ постановою від 29 грудня 2010 року не визнав Володарського В. Л. захисником у кримінальній справі і відмовив йому у витребуванні матеріалів справи у зв'язку з тим, що він не брав участі в попередніх стадіях кримінального процесу. При цьому суд посилався на інші норми Кодексу, а саме на пункт 1 частини другої статті 384.

Щодо офіційного тлумачення положень пункту 8 частини другої статті 48 Кодексу, то у зазначених випадках суди на них взагалі не посилалися.

Отже, в конституційному зверненні не наведено обґрунтування необхідності в офіційному тлумаченні оспорюваних положень, що є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі згідно з пунктом 2 статті 45 Зако-

ну України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного звернення вимогам, передбаченим Конституцією України, цим Законом.

Враховуючи викладене та керуючись статтею 153 Конституції України, статтями 42, 45, 50, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

ухвалив:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Володарського Вадима Леонідовича щодо офіційного тлумачення положень статті 44, пункту 8 частини другої статті 48, пункту 1 статті 348, статті 384 Кримінально-процесуального кодексу України на підставі пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного звернення вимогам, передбаченим Конституцією України, Законом України «Про Конституційний Суд України».

2. Ухвала Конституційного Суду України є остаточною.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

**УХВАЛА
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням 52 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) постанов Верховної Ради України «Про майнові комплекси та фінансові ресурси громадських організацій колишнього Союзу РСР, розташовані на території України» та «Про майно загальносоюзних громадських організацій колишнього Союзу РСР»

м. Київ
26 червня 2012 року
№ 21-у/2012

Справа № 2-21/2012

Конституційний Суд України у складі суддів:

Головіна Анатолія Сергійовича — головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича — доповідача,
Бринцева Василя Дмитровича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,

Винокурова Сергія Маркіяновича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Колоса Михайла Івановича,
Маркуш Марії Андріївни,
Овчаренка В'ячеслава Андрійовича,
Пасенюка Олександра Михайловича,
Сергейчука Олега Анатолійовича,
Стецюка Петра Богдановича,
Стрижача Андрія Андрійовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на засіданні питання щодо відкриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням 52 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) постанов Верховної Ради України «Про майнові комплекси та фінансові ресурси громадських організацій колишнього Союзу РСР, розташовані на території України» від 10 квітня 1992 року № 2268–XII (Відомості Верховної Ради України, 1992 р., № 29, ст. 407) (далі — Постанова № 2268) та «Про майно загальносоюзних громадських організацій колишнього Союзу РСР» від 4 лютого 1994 року № 3943–XII (Відомості Верховної Ради України, 1994 р., № 24, ст. 185) (далі — Постанова № 3943).

Заслухавши суддю-доповідача Бауліна Ю. В. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

УСТАНОВИВ:

1. Суб'єкт права на конституційне подання — 52 народних депутати України — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням визнати Постанову № 2268 та Постанову № 3943 такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними).

У Постанові № 2268 передбачено передати тимчасово, до визначення правонаступників загальносоюзних громадських організацій колишнього Союзу РСР, Фонду державного майна України майно та фінансові ресурси розташованих на території України підприємств, установ та об'єктів, що перебували у віданні центральних органів цих організацій. На Фонд державного майна України покладено також низку обов'язків щодо виконання цієї постанови.

Згідно з Постановою № 3943 тимчасово, до законодавчого визначення суб'єктів права власності майна загальносоюзних громадських організацій колишнього Союзу РСР, розташованого на території України, зазначене майно визнано загальнодержавною власністю. Кабінету Міністрів України та Фонду державного майна України дано доручення щодо виконання цієї постанови.

Народні депутати України вважають, що Постановою № 2268 та Постановою № 3943 врегульовано правовий режим власності щодо майна громадських організацій — правонаступників громадських організацій колишнього СРСР, хо-

ча пунктом 7 частини першої статті 92 Конституції України визначено, що правовий режим власності визначається виключно законами України. Тому, на думку суб'єкта права на конституційне подання, Постанова № 2268 та Постанова № 3943 суперечать частинам першій, другій статті 8, пункту 7 частини першої статті 92 Основного Закону України.

2. Конституційний Суд України, розглядаючи питання щодо відкриття конституційного провадження у справі у зв'язку з прийняттям Першою колегією суддів Конституційного Суду України процесуальної ухвали від 20 червня 2012 року про відмову у відкритті конституційного провадження у цій справі на підставі пункту 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України», виходить з такого.

Відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України» у конституційному поданні має зазначатися правове обґрунтування тверджень щодо неконституційності правового акта або його окремих положень (пункт 4 частини другої статті 39); предметом розгляду Конституційного Суду України може бути конституційне подання, в якому викладаються аргументи і стверджується про неконституційність законів, інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим (частина перша статті 71).

Аналіз змісту конституційного подання та доданих до нього матеріалів дає підстави для висновку, що народні депутати України не навели правового обґрунтування тверджень щодо невідповідності актів Верховної Ради України — Постанови № 2268 та Постанови № 3943 — положенням пункту 7 частини першої статті 92 Конституції України.

Отже, народні депутати України не дотримали вимог пункту 4 частини другої статті 39, частини першої статті 71 Закону України «Про Конституційний Суд України», що згідно з пунктом 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі.

Враховуючи викладене та керуючись статтею 153 Конституції України, статтями 39, 45, 50, 71 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

УХВАЛИВ:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням 52 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) постанов Верховної Ради України «Про майнові комплекси та фінансові ресурси громадських організацій колишнього Союзу РСР, розташовані на території України» від 10 квітня 1992 року № 2268–XII та «Про майно загальносоюзних громадських організацій колишнього Союзу РСР» від 4 лютого 1994 року № 3943–XII на підставі пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного подання вимогам, передбаченим цим Законом.

2. Ухвала Конституційного Суду України є остаточною.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

УХВАЛА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про відмову у відкритті конституційного провадження
у справі за конституційним зверненням товариства
з обмеженою відповідальністю «Магнолія-Пак»
та громадянина Палієва Юрія Володимировича
щодо офіційного тлумачення положень статті 12
Господарського процесуального кодексу України, статей 15, 16
Цивільного процесуального кодексу України

м. К и ї в

26 червня 2012 року

№ 22-у/2012

Справа № 2-22/2012

Конституційний Суд України у складі суддів:

Головіна Анатолія Сергійовича — головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича,
Бринцева Василя Дмитровича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Винокурова Сергія Маркіяновича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Колоса Михайла Івановича,
Маркуш Марії Андріївни,
Овчаренка В'ячеслава Андрійовича — доповідача,
Пасенюка Олександра Михайловича,
Сергейчука Олега Анатолійовича,
Стецюка Петра Богдановича,
Стрижака Андрія Андрійовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на засіданні питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю «Магнолія-Пак» та громадянина Палієва Юрія Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 12 Господарського процесуального кодексу України, статей 15, 16 Цивільного процесуального кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Овчаренка В. А. та дослідивши матеріали конституційного звернення, Конституційний Суд України

УСТАНОВИВ:

1. Товариство з обмеженою відповідальністю «Магнолія-Пак» (далі — Товариство) та громадянин Палієв Ю. В. звернулися до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень статті 12 Господарського процесуального кодексу України (далі — ГПК України), статей 15, 16 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК України) в аспекті питань:

— чи допускає стаття 15 ЦПК України можливість розгляду судами загальної юрисдикції в порядку цивільного судочинства спорів, що виникають при укладенні, зміні, розірванні і виконанні господарських договорів;

— чи можуть встановлюватися винятки з загального правила, передбаченого статтею 16 ЦПК України, не процесуальним законом, а нормами матеріального права;

— чи допускає стаття 12 ГПК України можливість розгляду в порядку цивільного судочинства спорів, що виникають при укладенні, зміні, розірванні і виконанні господарських договорів.

Автори клопотання вказують на неоднозначне застосування цих положень Верховним Судом України та Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ і посилаються при цьому на ухвали Верховного Суду України від 16 червня 2010 року, від 2 березня 2011 року, ухвали Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 10 серпня 2011 року, від 12 жовтня 2011 року, рішення Апеляційного суду міста Києва від 2 листопада 2011 року.

2. Конституційний Суд України, вирішуючи питання щодо відкриття конституційного провадження у справі у зв'язку з прийняттям Другою колегією суддів Конституційного Суду України процесуальної ухвали від 20 червня 2012 року про відмову у відкритті конституційного провадження у цій справі на підставі пункту 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України», виходить з такого.

Зі змісту конституційного звернення вбачається, що Товариство і Палієв Ю. В., звернувшись до Конституційного Суду України, прагнуть отримати консультацію з правозастосування, а саме з'ясувати, чи допускається статтею 12 ГПК України і статтею 15 ЦПК України можливість розгляду в порядку цивільного судочинства спорів, що виникають із господарських договорів, та чи можуть бути в певних випадках винятки із загального правила, встановленого статтею 16 ЦПК України.

Конституційний Суд України в Ухвалі від 31 березня 2010 року № 15-у/2010 зазначив, що офіційне тлумачення і застосування правових норм є різними видами юридичної діяльності. Пошук та аналіз таких норм з метою їх застосування до конкретного випадку є складовою правозастосовної діяльності. Однак надання консультацій чи роз'яснень з приводу правозастосування до повноважень Конституційного Суду України не належить.

Таким чином, питання, порушені в конституційному зверненні, непідвідомчі Конституційному Суду України (стаття 150 Конституції України, стаття 42 Закону України «Про Конституційний Суд України»), що є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 42, 45, 50, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

ухвалив:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю «Магнолія-Пак» та громадянина Палієва Юрія Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 12 Господарського процесуального кодексу України, статей 15, 16 Цивільного процесуального кодексу України на підставі пункту 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — непідвідомчість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному зверненні.

2. Ухвала Конституційного Суду України є остаточною.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

**УХВАЛА
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

про припинення конституційного провадження
у справі за конституційним зверненням
громадянина Блащука Володимира Юрійовича
щодо офіційного тлумачення положення пункту 7
частини першої статті 1 Закону України
«Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування»

м. Київ
3 липня 2012 року
№ 12-уп/2012

Справа № 1-18/2012

Конституційний Суд України у складі суддів:

Головіна Анатолія Сергійовича — головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича,
Бринцева Василя Дмитровича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Винокурова Сергія Маркіяновича,
Гультая Михайла Мирославовича — доповідача,
Запорожця Михайла Петровича,
Колоса Михайла Івановича,

Маркуш Марії Андріївни,
Пасенюка Олександра Михайловича,
Сергейчука Олега Анатолійовича,
Стецюка Петра Богдановича,
Стрижака Андрія Андрійовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним зверненням громадянина Блащука Володимира Юрійовича щодо офіційного тлумачення положення пункту 7 частини першої статті 1 Закону України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» від 26 червня 1997 року № 400/97-ВР в редакції Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» від 22 жовтня 1998 року № 208-XIV (Відомості Верховної Ради України, 1997 р., № 37, ст. 237; 1998 р., № 49, ст. 303) (далі — Закон).

Заслухавши суддю-доповідача Гультая М. М. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

установив:

1. Громадянин Блащук В. Ю. звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положення пункту 7 частини першої статті 1 Закону, відповідно до якого платниками збору на обов'язкове державне пенсійне страхування є юридичні та фізичні особи при відчуженні легкових автомобілів, крім легкових автомобілів, якими забезпечуються інваліди, та тих автомобілів, які переходять у власність спадкоємцям за законом. Зазначене положення Закону автор клопотання просить роз'яснити в аспекті того, «чи може бути віднесено осіб, які набувають право власності на легковий автомобіль (крім інвалідів та спадкоємців за законом) до суб'єктів платників цього збору».

2. Конституційний Суд України Ухвалою від 21 березня 2012 року № 7-у/2012 відкрив конституційне провадження у цій справі та розпочав її розгляд.

3. Під час розгляду справи набрав чинності Закон України «Про внесення змін до статті 1 Закону України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» від 7 червня 2012 року № 4911-VI (Голос України, 2012 р., 27 червня), за яким, зокрема, пункт 7 частини першої статті 1 Закону викладено у новій редакції.

За правовою позицією Конституційного Суду України його юрисдикція поширюється лише на чинні правові акти, які згідно з Конституцією України і Законом України «Про Конституційний Суд України» він повноважний розглядати (пункт 5 мотивувальної частини Рішення від 14 листопада 2001 року № 15-рп/2001).

Відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України» однією з підстав для відмови у відкритті конституційного провадження у справі є невідві-

домчість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному зверненні (пункт 3 статті 45). Якщо підстави для відмови у відкритті конституційного провадження виявлені в процесі пленарного засідання, Конституційний Суд України припиняє конституційне провадження у справі (пункт 1 § 51 Регламенту Конституційного Суду України).

Оскільки положення пункту 7 частини першої статті 1 Закону, офіційне тлумачення якого просить дати Блашук В. Ю., втратило чинність, конституційне провадження у цій справі підлягає припиненню відповідно до пункту 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України».

Враховуючи наведене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 45, 51, 52 Закону України «Про Конституційний Суд України», пунктом 1 § 51 Регламенту Конституційного Суду України, Конституційний Суд України

ухвалив:

1. Припинити конституційне провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Блашука Володимира Юрійовича щодо офіційного тлумачення положення пункту 7 частини першої статті 1 Закону України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» від 26 червня 1997 року № 400/97-ВР в редакції Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» від 22 жовтня 1998 року № 208-XIV на підставі пункту 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — непідвідомчість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному зверненні.

2. Ухвала Конституційного Суду України є остаточною.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

УХВАЛА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про відмову у відкритті конституційного провадження
у справі за конституційним зверненням громадянки
Роговченко Світлани Яківни щодо офіційного тлумачення положень
пункту 4 частини першої статті 215, частини першої статті 218,
статті 223, частини першої статті 294
Цивільного процесуального кодексу України

м. Київ
12 липня 2012 року
№ 23-у/2012

Справа № 2-23/2012

Конституційний Суд України у складі суддів:

Головіна Анатолія Сергійовича — головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича,
Бринцева Василя Дмитровича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Винокурова Сергія Маркіяновича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Колоса Михайла Івановича,
Маркуш Марії Андріївни,
Овчаренка В'ячеслава Андрійовича,
Пасенюка Олександра Михайловича — доповідача,
Сергейчука Олега Анатолійовича,
Стецюка Петра Богдановича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянки Роговченко Світлани Яківни щодо офіційного тлумачення положень пункту 4 частини першої статті 215, частини першої статті 218, статті 223, частини першої статті 294 Цивільного процесуального кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Пасенюка О. М. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

установив:

1. Громадянка Роговченко С. Я. звернулася до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень пункту 4 частини першої статті 215, частини першої статті 218, статті 223, частини першої статті 294 Цивільного процесуального кодексу України (далі — Кодекс) в аспекті визначення понять «повне рішення суду», «рішення суду у повному обсязі» для з'ясування, коли рішення суду вважається повним — на момент його проголошення судом чи після прийняття ухвали про виправлення описки в резолютивній частині цього рішення, а також роз'яснити, коли рішення суду набирає законної сили — після прийняття його судом чи після прийняття ухвали про виправлення описки у цьому рішенні суду.

Необхідність в офіційному тлумаченні зазначених положень Кодексу Роговченко С. Я. мотивує неоднаковим їх застосуванням судами різних інстанцій у справі, у якій вона брала участь як сторона, що, на її думку, призвело до порушення її права на судовий захист.

2. Конституційний Суд України, вирішуючи питання щодо відкриття конституційного провадження у справі у зв'язку з прийняттям Третьою колегією суддів

Конституційного Суду України процесуальної ухвали від 11 липня 2012 року про відмову у відкритті конституційного провадження у цій справі, виходить з такого.

Відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України» у конституційному зверненні має зазначатися обґрунтування необхідності в офіційному тлумаченні положень Конституції України або законів України (пункт 4 частини другої статті 42); підставою для конституційного звернення щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України є наявність неоднозначного застосування положень Конституції України або законів України судами України, іншими органами державної влади, якщо суб'єкт права на конституційне звернення вважає, що це може призвести або призвело до порушення його конституційних прав і свобод (стаття 94).

Як вбачається із конституційного звернення та доданих до нього матеріалів, для обґрунтування неоднозначності застосування відповідних положень Кодексу автор клопотання посилається на судові рішення, ухвалені судами різних інстанцій лише у тій цивільній справі, у якій він брав участь як сторона. Згідно з правовою позицією Конституційного Суду України рішення судів загальної юрисдикції різних інстанцій у конкретній справі між тими самими сторонами, про той же предмет і з тих же підстав не визнаються фактом неоднозначного застосування норми закону (абзац другий підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Ухвали від 13 жовтня 2005 року № 36-у/2005).

Таким чином, Роговченко С. Я. не навела неоднозначності застосування судами положень Кодексу, які є предметом її клопотання, що є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі (пункт 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 42, 43, 45, 50 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

ухвалив:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянки Роговченко Світлани Яківни щодо офіційного тлумачення положень пункту 4 частини першої статті 215, частини першої статті 218, статті 223, частини першої статті 294 Цивільного процесуального кодексу України на підставі пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного звернення вимогам, передбаченим цим Законом.

2. Ухвала Конституційного Суду України є остаточною.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

УХВАЛА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про відмову у відкритті конституційного провадження
у справі за конституційним зверненням товариства
з обмеженою відповідальністю «ДІД Конс» в частині відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України
«Про виконавче провадження»
та «Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу»

м. Київ
19 вересня 2012 року
№ 24-у/2012

Справа № 2-24/2012

Конституційний Суд України у складі суддів:

Головіна Анатолія Сергійовича — головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича,
Бринцева Василя Дмитровича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Винокурова Сергія Маркіяновича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Колоса Михайла Івановича — доповідача,
Лилака Дмитра Дмитровича,
Пасенюка Олександра Михайловича,
Сергейчука Олега Анатолійовича,
Стецюка Петра Богдановича,
Стрижака Андрія Андрійовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на засіданні питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю «ДІД Конс» (далі — Товариство) в частині відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України «Про виконавче провадження» від 21 квітня 1999 року № 606–XIV (Відомості Верховної Ради України, 1999 р., № 24, ст. 207) з наступними змінами (далі — Закон № 606) та «Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу» від 23 червня 2005 року № 2711–IV (Відомості Верховної Ради України, 2005 р., № 33, ст. 430) з наступними змінами (далі — Закон № 2711).

Заслухавши суддю-доповідача Колоса М. І. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

УСТАНОВИВ:

1. Товариство звернулося до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень пункту 15 частини першої статті 37 Закону № 606 у взаємозв'язку з положеннями частини першої статті 41, частини п'ятої статті 124, пункту 9 частини третьої статті 129 Конституції України, статті 115 Господарського процесуального кодексу України, пунктів 1.3, 1.4 статті 1, частини другої статті 2, абзацу шостого пункту 3.7 статті 3 Закону № 2711 в аспекті таких питань:

— чи можна обумовити зупинення виконавчого провадження на підставі пункту 15 частини першої статті 37 Закону № 606 та абзацу шостого пункту 3.7 статті 3 Закону № 2711 характером заборгованості, а саме тим, що вона виникла внаслідок неповних розрахунків за енергоносії, та колом осіб, на яких поширюється дія Закону № 2711;

— чи є факт внесення підприємства до Реєстру підприємств паливно-енергетичного комплексу, які беруть участь у процедурі погашення заборгованості відповідно до Закону № 2711 (далі — Реєстр), безумовною підставою для зупинення виконавчого провадження.

Крім того, суб'єкт права на конституційне звернення просить встановити, чи відповідає положення Закону № 606 та Закону № 2711 щодо безумовного зупинення виконавчого провадження у разі внесення підприємства до Реєстру (без урахування характеру заборгованості та суб'єктного складу сторін у спорі) частині першій статті 41, частині п'ятій статті 124, пункту 9 частини третьої статті 129 Конституції України.

Автор клопотання вважає, що Вищий господарський суд України неоднозначною судовою практикою у справах за скаргами на дії органів Державної виконавчої служби України щодо зупинення виконавчих проваджень через включення боржників до Реєстру порушив його конституційне право власності, оскільки унеможливив примусове стягнення з боржника належних йому правомірно коштів.

2. Третя колегія суддів Конституційного Суду України Ухвалою від 13 вересня 2012 року відмовила у відкритті конституційного провадження у цій справі в частині відповідності окремих положень Закону № 606 та Закону № 2711 вимогам частини першої статті 41, частини п'ятої статті 124, пункту 9 частини третьої статті 129 Основного Закону України на підставі пункту 1 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — відсутність встановленого Конституцією України, цим Законом права на конституційне подання.

3. Вирішуючи питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним зверненням Товариства щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону № 606 та Закону № 2711, Конституційний Суд України виходить з такого.

Відповідно до пункту 1 частини першої статті 150 Основного Закону України до повноважень Конституційного Суду України належить вирішення питань щодо конституційності правового акта (його окремих положень). Ці питання розглядаються за зверненнями: Президента України; не менш як сорока п'яти народних депутатів України; Верховного Суду України; Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; Верховної Ради Автономної Республіки Крим. Фізичні та юридичні особи такого права не мають.

Отже, є підстави для відмови у відкритті конституційного провадження у справі в цій частині згідно з пунктом 1 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — відсутність встановленого Конституцією України, цим Законом права на конституційне подання.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 45, 50 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

УХВАЛИВ:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю «ДІД Конс» в частині відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про виконавче провадження» від 21 квітня 1999 року № 606–XIV з наступними змінами та Закону України «Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу» від 23 червня 2005 року № 2711–IV з наступними змінами на підставі пункту 1 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — відсутність встановленого Конституцією України, цим Законом права на конституційне подання.

2. Ухвала Конституційного Суду України є остаточною.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

**УХВАЛА
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

про відмову у відкритті конституційного провадження
у справі за конституційним поданням 55 народних депутатів України
щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України
«Про морські порти України»

м. Київ
2 жовтня 2012 року
№ 25-у/2012

Справа № 2-25/2012

Конституційний Суд України у складі суддів:

Головіна Анатолія Сергійовича — головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Винокурова Сергія Маркіяновича — доповідача,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Кампа Володимира Михайловича,
Колоса Михайла Івановича,
Лилака Дмитра Дмитровича,
Маркуш Марії Андріївни,
Овчаренка В'ячеслава Андрійовича,
Пасенюка Олександра Михайловича,
Сергейчука Олега Анатолійовича,
Стецюка Петра Богдановича,
Стрижака Андрія Андрійовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на засіданні питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про морські порти України» від 17 травня 2012 року № 4709-VI (Голос України, 2012 р., 13 червня) (далі — Закон).

Заслухавши суддю-доповідача Винокурова С. М. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

установив:

1. Суб'єкт права на конституційне подання — 55 народних депутатів України — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), Закон у цілому.

На думку народних депутатів України, Закон суперечить частині другій статті 19, статтям 75, 84, 91 Конституції України у зв'язку з порушенням встановленої процедури його ухвалення: на пленарному засіданні Верховної Ради України під час остаточного прийняття Закону мінімально необхідна кількість народних депутатів України особисто не проголосувала, оскільки, як вказано у конституційному поданні, у сесійній залі було менше народних депутатів України, ніж число голосів, поданих за прийняття Закону. На переконання авторів клопотання, наведене свідчить про те, що народні обранці, які перебували у залі, голосували картками інших депутатів.

Народні депутати України вважають, що Конституції України не відповідають також деякі норми Закону, зокрема пункт 14 статті 1, статті 13, 16, 18, 21, 22.

2. Конституційний Суд України, розглядаючи питання щодо відкриття конституційного провадження у справі у зв'язку з прийняттям Третьою колегією суддів Конституційного Суду України Ухвали від 17 вересня 2012 року про відмову у відкритті конституційного провадження у цій справі відповідно до пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України», виходить з такого.

Відповідно до статті 150 Конституції України та правової позиції Конституційного Суду України, викладеної, зокрема, у рішеннях від 14 листопада 2001 року № 15-рп/2001, від 12 липня 2011 року № 8-рп/2011, юрисдикція Конституційного Суду України поширюється на чинні правові акти (їх окремі положення).

Закон згідно з пунктом 1 розділу VI Прикінцевих положень набирає чинності через 12 місяців з дня опублікування, крім пунктів 3, 4, 5 і 6 цього розділу, які набирають чинності з дня опублікування цього Закону. В офіційному виданні Закон надруковано 13 червня 2012 року, тобто на момент розгляду справи Конституційним Судом України цей правовий акт чинності не набув, крім зазначених положень, які не є предметом конституційного контролю в цій справі. Вказане є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі згідно з пунктом 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — непідвідомчість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному поданні.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 45, 50 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

УХВАЛИВ:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про морські порти України» від 17 травня 2012 року № 4709–VI на підставі пункту 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — непідвідомчість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному поданні.

2. Ухвала Конституційного Суду України є остаточною.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

УХВАЛА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про відмову у відкритті конституційного провадження
у справі за конституційним зверненням
громадянина Земмеля Володимира Михайловича
щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 625
Цивільного кодексу України

м. К и ї в
9 жовтня 2012 року
№ 26-у/2012

Справа № 2-26/2012

Конституційний Суд України у складі суддів:

Головіна Анатолія Сергійовича — головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича,
Бринцева Василя Дмитровича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Винокурова Сергія Маркіяновича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Кампа Володимира Михайловича,
Колоса Михайла Івановича,
Лилака Дмитра Дмитровича,
Маркуш Марії Андріївни,
Овчаренка В'ячеслава Андрійовича,
Пасенюка Олександра Михайловича,
Сергейчука Олега Анатолійовича,
Стецюка Петра Богдановича,
Стрижака Андрія Андрійовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шишкіна Віктора Івановича — доповідача,

розглянув на засіданні питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Земмеля В. М. щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 625 Цивільного кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Шишкіна В. І. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

установив:

1. Громадянин Земмель В. М. звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень частини другої статті 625

Цивільного кодексу України (далі — Кодекс), за якою «боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом».

Автор клопотання обґрунтовує необхідність офіційного тлумачення положень частини другої статті 625 Кодексу з огляду на їх неоднозначне застосування судами України.

2. Конституційний Суд України, розглядаючи питання щодо відкриття конституційного провадження, виходить з такого.

Відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України» підставою для конституційного звернення щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України є наявність неоднозначного застосування положень Конституції України або законів України судами України, іншими органами державної влади, якщо суб'єкт права на конституційне звернення вважає, що це може призвести або призвело до порушення його конституційних прав і свобод (стаття 94); у конституційному зверненні зазначаються статті (окремі положення) Конституції України або законів України, тлумачення яких має бути дано Конституційним Судом України (пункт 3 частини другої статті 42).

Під неоднозначним застосуванням положень Конституції України або законів України слід розуміти різне застосування одних і тих же норм цих правових актів судами України, іншими органами державної влади за однакових юридично значимих обставин (Ухвала Конституційного Суду України від 12 травня 2010 року № 31-у/2010).

З матеріалів конституційного звернення вбачається, що в ньому не наведено фактів неоднозначного застосування положень частини другої статті 625 Кодексу. Аналіз доданих копій судових рішень дає підстави для висновку, що суди загальної юрисдикції розглядали справи стосовно правовідносин, які виникали за різних юридично значимих обставин. В одному випадку суд відповідно до вимог статті 1173 Кодексу із застосуванням положень його статті 625 відшкодував за рахунок державного бюджету шкоду, спричинену втратою виконавчого документа відділом державної виконавчої служби. В іншому — відмовив у повторному стягненні встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також трьох процентів річних від простроченої суми за весь період несвоєчасного виконання рішення суду, визнаючи зобов'язання припиненими згідно зі статтями 598, 599 Кодексу. Положення статті 625 Кодексу в цьому рішенні суду не застосовувалися.

Крім того, автор клопотання не конкретизував предмет тлумачення, тобто не вказав у конституційному зверненні, в аспекті яких питань Конституційний Суд України має дати офіційну інтерпретацію положень частини другої статті 625 Кодексу, а обмежився лише їх цитуванням.

За правовою позицією Конституційного Суду України невизначеність предмета тлумачення унеможлиблює здійснення офіційної інтерпретації статей Конституції України та законів України (ухвали Конституційного Суду України від

5 липня 2011 року № 25-у/2011, від 3 листопада 2011 року № 55-у/2011, від 28 березня 2012 року № 10-у/2012).

Конституційний Суд України вважає, що наведене є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі згідно з пунктом 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного звернення вимогам, передбаченим Конституцією України, Законом України «Про Конституційний Суд України».

Враховуючи викладене та керуючись статтею 153 Конституції України, статтями 42, 45, 50, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

ухвалив:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Земмеля Володимира Михайловича щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 625 Цивільного кодексу України на підставі пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного звернення вимогам, передбаченим Конституцією України, Законом України «Про Конституційний Суд України».

2. Ухвала Конституційного Суду України є остаточною.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

**УХВАЛА
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

про відмову у відкритті конституційного провадження
у справі за конституційним зверненням громадянки
Андрющенко Катерини Анатоліївни щодо офіційного тлумачення
положень частин першої, другої статті 1176 Цивільного кодексу України
та пункту 1 частини першої статті 1, пункту 2 частини першої статті 2
Закону України «Про порядок відшкодування шкоди,
завданої громадянинуві незаконними діями органів дізнання,
досудового слідства, прокуратури і суду»

м. Київ
25 жовтня 2012 року
№ 27-у/2012

Справа № 2-27/2012

Конституційний Суд України у складі суддів:

Винокурова Сергія Маркіяновича — головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича — доповідача,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Кампа Володимира Михайловича,
Лилака Дмитра Дмитровича,
Маркуш Марії Андріївни,
Сергейчука Олега Анатолійовича,
Стецюка Петра Богдановича,
Стрижака Андрія Андрійовича,

розглянув на засіданні питання щодо відкриття конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянки Андрющенко Катерини Анатоліївни щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 1176 Цивільного кодексу України (далі — Кодекс) та пункту 1 частини першої статті 1, пункту 2 частини першої статті 2 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду» від 1 грудня 1994 року № 266/94–ВР (Відомості Верховної Ради України, 1995 р., № 1, ст. 1) з наступними змінами (далі — Закон).

Заслухавши суддю-доповідача Бауліна Ю. В. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

установив:

1. Суб'єкт права на конституційне звернення — громадянка Андрющенко К. А. — звернулася до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 1176 Кодексу та пункту 1 частини першої статті 1, пункту 2 частини першої статті 2 Закону.

Андрющенко К. А. зазначає, що вона була притягнута як обвинувачена у кримінальній справі та до неї був застосований запобіжний захід у вигляді підписки про невиїзд. Згодом провадження у кримінальній справі щодо Андрющенко К. А. було закрито у зв'язку із відсутністю в її діях складу злочину. Рішенням Дніпровського районного суду міста Києва від 16 вересня 2010 року їй було відмовлено у позові про стягнення з держави відшкодування шкоди, завданої незаконними діями слідчого. Вказане рішення залишене без змін ухвалою Апеляційного суду міста Києва від 9 листопада 2010 року та ухвалою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 23 грудня 2010 року.

Як стверджує суб'єкт права на конституційне звернення, за аналогічних обставин рішенням Харцизького міського суду Донецької області від 7 грудня 2010 року були задоволені позовні вимоги громадянина Шевченка Д. О. Рішенням Апеляційного суду Донецької області від 31 березня 2011 року зазначене

рішення суду першої інстанції було змінено лише щодо зменшення суми відшкодування з держави, з чим погодився і Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ (ухвала від 16 червня 2011 року).

На думку автора клопотання, неоднозначне застосування судами України вказаних положень Кодексу та Закону призвело до порушення його права на відшкодування за рахунок держави шкоди, завданої незаконними діями органів державної влади, їх посадових осіб, передбаченого статтею 56 Конституції України.

2. Конституційний Суд України, розглядаючи питання щодо відкриття конституційного провадження у справі у зв'язку з прийняттям Першою колегією суддів Конституційного Суду України Ухвали від 18 жовтня 2012 року про відмову у відкритті конституційного провадження у цій справі на підставі пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України», виходить з такого.

Відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України» підставою для конституційного звернення щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України є наявність неоднозначного застосування їх положень судами України, іншими органами державної влади, якщо суб'єкт права на конституційне звернення вважає, що це може призвести або призвело до порушення його конституційних прав і свобод (стаття 94); конституційне звернення має містити обґрунтування необхідності в офіційному тлумаченні положень Конституції України або законів України (пункт 4 частини другої статті 42).

Неоднозначним застосуванням положень Конституції України або законів України є різне застосування одних і тих самих правових норм судами України, іншими органами державної влади за однакових юридично значимих обставин (Ухвала Конституційного Суду України від 12 травня 2010 року № 31-у/2010). З доданих до конституційного звернення копій рішень судів вбачається, що відмова у позові Андрющенко К. А. та задоволення позову Шевченка Д. О. відбулися за різних юридично значимих обставин. У першому випадку дії слідчого були визнані законними, а в другому — суд установив факт незаконності дій органів досудового слідства.

Крім того, Андрющенко К. А. лише навела відповідні положення Кодексу та Закону, проте не конкретизувала предмет тлумачення. Його невизначеність, за правовою позицією, викладеною Конституційним Судом України в Ухвалі від 3 листопада 2011 року № 55-у/2011, унеможлиблює здійснення офіційного тлумачення положень Конституції України та законів України.

Таким чином, у конституційному зверненні не наведено неоднозначності застосування судами положень Кодексу та Закону та не визначено предмет їх тлумачення, що є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі згідно з пунктом 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України».

Виходячи з викладеного та керуючись статтею 153 Конституції України, статтями 42, 45, 50, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

ухвалив:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянки Андрющенко Катерини Анатоліївни щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 1176 Цивільного кодексу України та пункту 1 частини першої статті 1, пункту 2 частини першої статті 2 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину не-законними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду» від 1 грудня 1994 року № 266/94–ВР з наступними змінами на підставі пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного звернення вимогам, передбаченим Законом України «Про Конституційний Суд України».

2. Ухвала Конституційного Суду України є остаточною.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

**УХВАЛА
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

про відмову у відкритті конституційного провадження
у справі за конституційним зверненням громадської організації
«За реабілітацію «Першотравневої двійки» щодо офіційного тлумачення
положення першого речення частини першої статті 5 Закону України
«Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні»
у системному зв'язку з положеннями статті 56, частини четвертої
статті 62 Конституції України, статті 23 Цивільного кодексу України

м. Київ

6 листопада 2012 року

№ 28-у/2012

Справа № 2-30/2012

Конституційний Суд України у складі суддів:

Головіна Анатолія Сергійовича — головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича,
Бринцева Василя Дмитровича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Винокурова Сергія Маркіяновича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича — доповідача,
Кампа Володимира Михайловича,

Колоса Михайла Івановича,
Маркуш Марії Андріївни,
Овчаренка В'ячеслава Андрійовича,
Пасенюка Олександра Михайловича,
Сергейчука Олега Анатолійовича,
Стецюка Петра Богдановича,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на засіданні питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадської організації «За реабілітацію «Першотравневої двійки» щодо офіційного тлумачення положення першого речення частини першої статті 5 Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» від 17 квітня 1991 року № 962–XII (Відомості Верховної Ради УРСР, 1991 р., № 22, ст. 262) зі змінами у системному зв'язку з положеннями статті 56, частини четвертої статті 62 Конституції України, статті 23 Цивільного кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Запорожця М. П. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

УСТАНОВИВ:

1. Громадська організація «За реабілітацію «Першотравневої двійки» (далі — Організація) звернулася до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положення першого речення частини першої статті 5 Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» від 17 квітня 1991 року № 962–XII зі змінами (далі — Закон) у системному зв'язку з положеннями статті 56, частини четвертої статті 62 Конституції України, статті 23 Цивільного кодексу України в аспекті питань:

- чи передбачається у названому положенні Закону право реабілітованих осіб на відшкодування моральної шкоди;
- чи поширюється дія зазначеної норми на реабілітованих осіб, які були позбавлені волі більше ніж на шість років і три місяці, оскільки обсяг компенсації обмежено 75 мінімальними заробітними платами.

Порушення своїх прав Організація вбачає у неможливості повною мірою здійснити захист колишніх політв'язнів Київської області через неоднозначне застосування судами України, іншими органами державної влади вказаного положення Закону.

На підтвердження неоднозначного, на думку автора клопотання, застосування положення першого речення частини першої статті 5 Закону до конституційного звернення додано постанови Печерського районного суду міста Києва від 29 листопада 2007 року та Святошинського районного суду міста Києва від 2 липня 2010 року, рішення Бучанської міської ради Київської області від 25 жовтня 2007 року, повідомлення Франківської районної адміністрації Львівської міської ради від 16 липня 2007 року та лист-відповідь Міністерства юстиції України від 23 червня 2011 року.

2. Конституційний Суд України, розглядаючи питання щодо відкриття конституційного провадження у справі у зв'язку з прийняттям Другою колегією суддів Конституційного Суду України Ухвали від 30 жовтня 2012 року про відмову у відкритті конституційного провадження у цій справі, виходить з такого.

Згідно із Законом України «Про Конституційний Суд України» питання про офіційне тлумачення положень Конституції та законів України може бути розглянуте Конституційним Судом України за конституційними зверненнями громадян України, іноземців, осіб без громадянства та юридичних осіб з метою забезпечення реалізації чи захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина, а також прав юридичної особи (пункт 4 статті 13, стаття 43).

Відповідно до Ухвали Конституційного Суду України від 31 травня 2011 року № 15-у/2011 конституційне звернення має бути внесено особою, яка є суб'єктом відповідних конституційних прав і свобод та має підстави стверджувати про їх порушення або можливість порушення внаслідок неоднозначного застосування судами України, іншими органами державної влади норм Конституції або законів України.

Положення першого речення частини першої статті 5 Закону, про офіційне тлумачення якого йдеться у конституційному зверненні, встановлює грошову компенсацію для осіб, які відбували покарання у вигляді позбавлення волі або примусового поміщення у лікувальні заклади і згодом реабілітовані відповідно до статті 1 Закону, у розмірі однієї мінімальної заробітної плати за кожний місяць позбавлення волі, але не більш як 75 мінімальних заробітних плат.

За статтею 1 Закону реабілітованими слід вважати осіб, які з політичних мотивів були необґрунтовано засуджені судами або піддані репресіям позасудовими органами, в тому числі «двійками», «трійками», особливими нарадами і в будь-якому іншому позасудовому порядку, за вчинення на території України діянь, кваліфікованих як контрреволюційні злочини за кримінальним законодавством України до набрання чинності Законом СРСР «Про кримінальну відповідальність за державні злочини» від 25 грудня 1958 року, за винятком осіб, зазначених у статті 2 Закону (частина перша); реабілітованими також визнані громадяни, засуджені за: антирадянську агітацію і пропаганду за статтею 7 Закону СРСР «Про кримінальну відповідальність за державні злочини» від 25 грудня 1958 року і статтею 62 Кримінального кодексу України в редакціях до прийняття Закону Української РСР від 28 жовтня 1989 року «Про затвердження Указу Президії Верховної Ради Української РСР від 14 квітня 1989 року «Про внесення змін і доповнень до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів Української РСР»; поширення завідомо неправдивих вигадок, що порочать радянський державний і суспільний лад, тобто за статтею 187¹ Кримінального кодексу України; порушення законів про відокремлення церкви від держави і школи від церкви, посягання на особу та права громадян під приводом справляння релігійних обрядів, якщо вчинені дії не були поєднані з заподіянням шкоди здоров'ю громадян чи ставею розпустою (частина друга); підлягають реабілітації також особи, щодо яких з політичних мотивів застосовано примусові заходи медичного характеру (частина четверта).

Дія цієї статті поширюється на осіб, громадян України, які постійно проживали в Україні і яких з різних причин було переміщено за межі колишнього Радянського Союзу, необґрунтовано засуджено військовими трибуналами, Верховним Судом Союзу РСР чи піддано репресіям позасудовими органами (частина третя статті 1 Закону).

З урахуванням наведеного Конституційний Суд України вважає, що Організація не є суб'єктом врегульованих Законом правовідносин.

Отже, конституційне звернення не відповідає статтям 42, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України», що є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі згідно з пунктом 1 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — відсутність встановленого Конституцією України, цим Законом права на конституційне звернення.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 43, 45, 50 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

ухвалив:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадської організації «За реабілітацію «Першотравневої двійки» щодо офіційного тлумачення положення першого речення частини першої статті 5 Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» від 17 квітня 1991 року № 962–XII зі змінами у системному зв'язку з положеннями статті 56, частини четвертої статті 62 Конституції України, статті 23 Цивільного кодексу України на підставі пункту 1 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — відсутність встановленого Конституцією України, Законом України «Про Конституційний Суд України» права на конституційне звернення.

2. Ухвала Конституційного Суду України є остаточною.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

УХВАЛА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

про відмову у відкритті конституційного провадження
у справі за конституційним зверненням товариства
з обмеженою відповідальністю «Фірма «Берізка»
щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 16,
частини п'ятої статті 52, статті 54, пункту «а» частини першої статті 59
Закону України «Про господарські товариства», статей 208, 264
Цивільного кодексу України, статті 111¹²
Господарського процесуального кодексу України

м. К и ї в

6 листопада 2012 року
№ 29-у/2012

Справа № 2-28/2012

Конституційний Суд України у складі суддів:

Головіна Анатолія Сергійовича — головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича,
Бринцева Василя Дмитровича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Винокурова Сергія Маркіяновича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Кампа Володимира Михайловича,
Колоса Михайла Івановича,
Маркуш Марії Андріївни — доповідача,
Овчаренка В'ячеслава Андрійовича,
Пасенюка Олександра Михайловича,
Сергейчука Олега Анатолійовича,
Стецюка Петра Богдановича,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на засіданні питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю «Фірма «Берізка» щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 16, частини п'ятої статті 52, статті 54, пункту «а» частини першої статті 59 Закону України «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 року № 1576–XII (Відомості Верховної Ради України, 1991 р., № 49, ст. 682) зі змінами (далі — Закон), статей 208, 264 Цивільного кодексу України (далі — ЦК України), статті 111¹² Господарського процесуального кодексу України (далі — ГПК України).

Заслухавши суддю-доповідача Маркуш М. А. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

УСТАНОВИВ:

1. Суб'єкт права на конституційне звернення — товариство з обмеженою відповідальністю «Фірма «Берізка» (далі — Товариство) — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень частини другої статті 16, частини п'ятої статті 52, статті 54, пункту «а» частини першої статті 59 Закону, статей 208, 264 ЦК України, статті 111¹² ГПК України.

Товариство, звертаючись до Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення, просить відповісти на питання:

— чи може Товариство збільшувати розмір статутного капіталу до повного внесення учасниками вкладу, встановленого установчими документами (частина друга статті 16 Закону);

— чи можна вважати свідоцтво Товариства, видане згідно із частиною п'ятою статті 52 Закону, належним засобом, яким відповідно до чинного законодавства повинна підтверджуватись обставина щодо повного внесення учасником вкладу до статутного капіталу Товариства;

— який день слід вважати моментом виходу (виключення) учасника з Товариства та на який день має проводитись розрахунок вартості майна та частки прибутку, що підлягає сплаті при виході учасника з Товариства, якщо установчими документами це не встановлено: день подачі учасником нотаріально посвідченої заяви про вихід з Товариства, день прийняття загальними зборами учасників рішення про виключення учасника з Товариства, день державної реєстрації змін, які сталися у складі учасників Товариства, чи інша дата (стаття 54 Закону);

— чи може особа, в тому числі і учасник, вносити додаткові вклади до статутного капіталу при відсутності відповідного рішення зборів учасників Товариства та свідоцтва про повне внесення учасниками вкладів до статутного капіталу (пункт «а» частини першої статті 59 Закону);

— чи є обов'язковим і в якій формі (письмовій чи усній) має укладатись договір на передачу частки у статутному капіталі Товариства між фізичною особою та його учасником (частина четверта статті 12 та стаття 208 ЦК України);

— чи може бути підставою для переривання перебігу позовної давності пред'явлення особою позову з корпоративного спору через загальний суд (частина друга статті 264 ЦК України);

— чи підлягає скасуванню рішення місцевого господарського суду, якщо при новому розгляді справи місцевий господарський суд не виконав вказівок суду касаційної інстанції (частина перша статті 111¹² ГПК України).

Товариство вважає, що підставою для конституційного звернення є неоднозначне застосування господарськими судами наведених норм законодавчих актів при розгляді господарської справи, що призвело до порушення його прав власності.

2. Конституційний Суд України, розглядаючи питання щодо відкриття конституційного провадження у справі у зв'язку з прийняттям Третьою колегією суддів Конституційного Суду України процесуальної ухвали від 29 жовтня 2012 року про

відмову у відкритті конституційного провадження у цій справі на підставі пункту 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України», виходить з такого.

2.1. Відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України» у конституційному зверненні має зазначатися обґрунтування необхідності в офіційному тлумаченні положень Конституції України та законів України (пункт 4 частини другої статті 42); підставою для конституційного звернення щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України є наявність неоднозначного застосування положень Конституції України або законів України судами України, іншими органами державної влади, якщо суб'єкт права на конституційне звернення вважає, що це може призвести або призвело до порушення його конституційних прав і свобод (стаття 94).

Згідно з частиною другою статті 147, пунктом 2 частини першої статті 150 Основного Закону України до повноважень Конституційного Суду України належить офіційне тлумачення Конституції України та законів України.

Зі змісту конституційного звернення вбачається, що суб'єкт права на конституційне звернення, не погоджуючись із рішеннями судів загальної юрисдикції, які неодноразово розглядали спір між ним та колишніми учасниками Товариства щодо стягнення грошової компенсації вартості часток у майні підприємства у справі, де він є стороною, просить дати відповіді на сформульовані ним питання про застосування положень частини другої статті 16, частини п'ятої статті 52, статті 54, пункту «а» частини першої статті 59 Закону, статей 208, 264 ЦК України, статті 111¹² ГПК України, тобто фактично хоче отримати консультацію щодо застосування вказаних положень законодавства, а не їх офіційне тлумачення.

За правовою позицією Конституційного Суду України «офіційне тлумачення і застосування правових норм є різними видами юридичної діяльності. Офіційним тлумаченням вважається діяльність компетентного органу державної влади щодо з'ясування і роз'яснення волі законодавця, матеріалізованої в нормі права (усвідомлення та роз'яснення смислу норм права з метою найбільш правильної їх реалізації). Правозастосовна діяльність полягає в індивідуалізації правових норм щодо конкретних суб'єктів і конкретних випадків, тобто в установленні фактичних обставин справи і підборі правових норм, які відповідають цим обставинам. Пошук та аналіз таких норм з метою їх застосування до конкретного випадку є складовою правозастосування. Надання консультацій чи роз'яснень з цього приводу не належить до повноважень Конституційного Суду України» (абзац другий пункту 3 мотивувальної частини Ухвали від 31 березня 2010 року № 15-у/2010).

2.2. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення процедури започаткування підприємництва» від 21 квітня 2011 року № 3263-VI частину п'яту статті 52 Закону виключено.

Згідно з правовою позицією Конституційного Суду України юрисдикція Конституційного Суду України поширюється лише на чинні правові акти (їх окремі частини) (абзац п'ятий пункту 9 мотивувальної частини Рішення від 22 травня 2008 року № 10-рп/2008 у справі щодо предмета та змісту закону про Державний бюджет України).

Таким чином, вирішення зазначених питань не належить до повноважень Конституційного Суду України, що є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі відповідно до пункту 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — непідвідомчість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному зверненні.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 42, 45, 50, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

ухвалив:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю «Фірма «Берізка» щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 16, частини п'ятої статті 52, статті 54, пункту «а» частини першої статті 59 Закону України «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 року № 1576–XII зі змінами, статей 208, 264 Цивільного кодексу України, статті 111¹² Господарського процесуального кодексу України на підставі пункту 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — непідвідомчість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному зверненні.

2. Ухвала Конституційного Суду України є остаточною.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

**УХВАЛА
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

про відмову у відкритті конституційного провадження
у справі за конституційним зверненням громадянина
Калюжного Михайла Володимировича
щодо офіційного тлумачення положень абзацу другого частини першої
статті 216 Цивільного кодексу України

м. Київ
7 листопада 2012 року
№ 30-у/2012

Справа № 2–29/2012

Конституційний Суд України у складі суддів:

Головіна Анатолія Сергійовича — головуючого,
Бринцева Василя Дмитровича — доповідача,

Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Винокурова Сергія Маркіяновича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Запорожця Михайла Петровича,
Кампа Володимира Михайловича,
Колоса Михайла Івановича,
Маркуш Марії Андріївни,
Пасенюка Олександра Михайловича,
Сергейчука Олега Анатолійовича,
Стецюка Петра Богдановича,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на засіданні питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Калюжного Михайла Володимировича щодо офіційного тлумачення положень абзацу другої частини першої статті 216 Цивільного кодексу України (далі — Кодекс).

Заслухавши суддю-доповідача Бринцева В. Д. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

установив:

1. Громадянин Калюжний М. В. звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень абзацу другої частини першої статті 216 Кодексу, згідно з якими у разі недійсності правочину кожна із сторін зобов'язана повернути другій стороні у натурі все, що вона одержала на виконання цього правочину, а в разі неможливості — відшкодувати вартість того, що одержано.

Автор клопотання обґрунтовує необхідність в офіційному тлумаченні вказаних положень тим, що, на його думку, суди України неоднаково розуміють і застосовують їх під час розгляду справ за позовами щодо визнання договорів, угод недійсними, зокрема в частині того, до якого кола осіб може бути застосовано зазначену норму. Калюжний М. В. вважає, що це призвело до порушення його прав на володіння майном, договір купівлі-продажу якого було визнано недійсним.

На підтвердження неоднозначного застосування наведених положень Кодексу до конституційного звернення долучено копії рішення Суворовського районного суду міста Одеси від 24 вересня 2010 року, ухвали Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 22 лютого 2012 року (Калюжний М. В. був стороною у цій справі) та роздруковану з Єдиного державного реєстру судових рішень постанову Вищого господарського суду України від 7 червня 2012 року.

2. Конституційний Суд України, розглядаючи питання про відкриття конституційного провадження у справі у зв'язку з прийняттям Першою колегією суддів Конституційного Суду України Ухвали від 30 жовтня 2012 року про відмову у

відкритті конституційного провадження у цій справі відповідно до пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України», виходить з такого.

Згідно зі статтею 94 Закону України «Про Конституційний Суд України» підставою для конституційного звернення щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України є наявність неоднозначного застосування положень Конституції України або законів України судами України, іншими органами державної влади, якщо суб'єкт права на конституційне звернення вважає, що це може призвести або призвело до порушення його конституційних прав і свобод. У конституційному зверненні мають зазначатися обґрунтування необхідності в офіційному тлумаченні положень Конституції України або законів України, а також дані щодо інших документів і матеріалів, на які посилаються суб'єкти права на конституційне звернення (пункти 4, 5 частини другої статті 42 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

З аналізу доданих до конституційного звернення копій судових рішень вбачається, що вони ухвалені за різних юридично значимих обставин. Так, при розгляді справи, в якій Калюжний М. В. був стороною, Суворовський районний суд міста Одеси (рішення якого залишене без змін ухвалою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 22 лютого 2012 року) внаслідок визнання договору купівлі-продажу квартири недійсним стягнув з Піженка І. Г. (продавця майна за договором) на користь Калюжних (покупців майна за договором) отримані за договором кошти, а також задовольнив вимогу позивачів (Ткача І. О., Ткач О. В.) про вселення їх у спірну квартиру та виселення з неї покупців (Калюжних).

В той же час у постанові Вищого господарського суду України від 7 червня 2012 року за матеріалами касаційної скарги товариства з обмеженою відповідальністю сільськогосподарського підприємства «Нібулон» на постанову Рівненського апеляційного господарського суду від 6 березня 2012 року у справі за позовом цього товариства до публічного акціонерного товариства «Острозьке хлібоприймальне підприємство» і товариства з обмеженою відповідальністю «Полісся-Агро» про визнання недійсною угоди, визнання права власності та витребування майна, переданого на тимчасове зберігання Острозькому хлібоприймальному підприємству і втраченого товариством «Полісся-Агро», зазначено, що «реституція як спосіб захисту цивільного права, частина перша статті 216 Цивільного кодексу України, застосовується лише у разі наявності між сторонами укладеного договору, який визнано недійсним».

Порівняльний аналіз наведених судових рішень свідчить про те, що вони ухвалені за неоднакових юридично значимих обставин, а отже, відсутня неоднозначність у застосуванні судами положень абзацу другого частини першої статті 216 Кодексу.

Відповідно до правової позиції Конституційного Суду України неоднозначним застосуванням положень Конституції України або законів України є різне застосування одних і тих же норм цих правових актів судами України, іншими органами державної влади за однакових юридично значимих обставин (Ухвала від 12 травня 2010 року № 31-у/2010).

Отже, конституційне звернення не відповідає вимогам, передбаченим статтями 42, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України», що є підставою для

відмови у відкритті конституційного провадження у справі згідно з пунктом 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України».

Враховуючи викладене та керуючись статтею 153 Конституції України, статтями 42, 45, 50, 94 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

ухвалив:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Калюжного Михайла Володимировича щодо офіційного тлумачення положень абзацу другої частини першої статті 216 Цивільного кодексу України на підставі пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного звернення вимогам, передбаченим Законом України «Про Конституційний Суд України».

2. Ухвала Конституційного Суду України є остаточною.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

**УХВАЛА
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

про відмову у відкритті конституційного провадження
у справі за конституційним зверненням громадянина
Заруцького Олександра Вадимовича
щодо офіційного тлумачення положень частин третьої, четвертої
статті 61¹ Кримінально-процесуального кодексу України
у взаємозв'язку з частинами першою, другою статті 55
Конституції України

м. Київ
7 листопада 2012 року
№ 31-у/2012

Справа № 2-31/2012

Конституційний Суд України у складі суддів:

Головіна Анатолія Сергійовича — головуючого,
Бринцева Василя Дмитровича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Винокурова Сергія Маркіяновича,

Гультая Михайла Мирославовича — доповідача,
Запорожця Михайла Петровича,
Кампа Володимира Михайловича,
Колоса Михайла Івановича,
Маркуш Марії Андріївни,
Пасенюка Олександра Михайловича,
Сергейчука Олега Анатолійовича,
Стецюка Петра Богдановича,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув питання про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Заруцького О. В. щодо офіційного тлумачення положень частин третьої, четвертої статті 61¹ Кримінально-процесуального кодексу України (далі — Кодекс) у взаємозв'язку з частинами першою, другою статті 55 Конституції України.

Заслухавши суддю-доповідача Гультая М. М. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

УСТАНОВИВ:

1. До Конституційного Суду України надійшло конституційне звернення громадянина Заруцького О. В., яке він подав від себе та від імені громадянина Поповича В. М. як його захисник за угодою про надання правової допомоги, щодо офіційного тлумачення положень частин третьої, четвертої статті 61¹ Кодексу, в аспекті таких питань:

— чи узгоджується положення частини третьої статті 61¹ Кодексу стосовно неможливості оскарження постанови судді про усунення захисника від участі у справі, винесеної на стадії дізнання та досудового слідства, з положеннями частин першої, другої статті 55 Конституції України;

— чи встановлено частиною четвертою статті 61¹ Кодексу будь-яку заборону на оскарження постанови судді про усунення захисника від участі у справі, винесеної під час судового розгляду справи;

— чи можливе оскарження постанови про усунення захисника від участі у справі, винесеної в порядку частин третьої, четвертої статті 61¹ Кодексу, на підставі частин першої, другої статті 55 Конституції України.

Заруцький О. В. стверджує, що у зв'язку з неоднозначним застосуванням судами України частин першої, другої статті 55 Конституції України, зазначених положень Кодексу і відмовою в апеляційному оскарженні постанови суду першої інстанції про усунення його як захисника у справі порушено право на судовий захист та право його підзахисного на вільний вибір захисника, передбачені частинами першою, другою статті 55, статтею 59 Конституції України.

До конституційного звернення долучено копії ухвал Апеляційного суду Одеської області від 7 березня 2006 року, від 22 червня 2006 року, Апеляційного суду Чернівецької області від 31 липня 2008 року, постанов Деснянського районного суду міста Чернігова від 27 грудня 2011 року, від 10 січня 2012 року, Апеляційно-

го суду Чернігівської області від 10 січня 2012 року, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 3 травня 2012 року.

2. Конституційний Суд України, розглядаючи питання про відкриття конституційного провадження у справі у зв'язку з прийняттям Другою колегією суддів Конституційного Суду України процесуальної ухвали від 31 жовтня 2012 року про відмову у відкритті конституційного провадження у цій справі на підставі пункту 1 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України», виходить з такого.

У частині першій статті 150 Конституції України визначено суб'єктів права на звернення до Конституційного Суду України з питань відповідності Конституції України (конституційності) законів та інших правових актів. Громадяни України до таких суб'єктів не належать, що є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у цій справі.

Крім того, Конституційний Суд України неодноразово зазначав, що можливість представляти позицію суб'єкта права на конституційне звернення або надавати йому правову допомогу не є тотожною з правом вносити до Конституційного Суду України конституційне звернення; законодавець визначив коло суб'єктів права на конституційне звернення і не передбачив передачі права на його внесення іншим особам (ухвали Конституційного Суду України від 31 травня 2011 року № 15-у/2011, від 13 липня 2011 року № 29-у/2011).

Таким чином, Заруцький О. В. не є суб'єктом права на конституційне звернення з порушених ним питань, що є підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у цій справі відповідно до пункту 1 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України».

Керуючись статтями 150, 153 Конституції України, статтями 45, 50 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

УХВАЛИВ:

1. Відмовити у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням громадянина Заруцького Олександра Вадимовича щодо офіційного тлумачення положень частин третьої, четвертої статті 61¹ Кримінально-процесуального кодексу України у взаємозв'язку з частинами першою, другою статті 55 Конституції України на підставі пункту 1 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — відсутність встановленого Конституцією України, Законом України «Про Конституційний Суд України» права на конституційне звернення.

2. Ухвала Конституційного Суду України є остаточною.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

Джерела генезису українських кримінально-правових законів: до ідеї охорони основних прав і свобод людини

М. Колос

суддя Конституційного Суду України,
кандидат юридичних наук, доцент,
заслужений юрист України

Стаття присвячена дослідженню проблем виникнення і початкового етапу розвитку українського кримінального права від елементарних кримінально-правових положень русько-візантійських договорів 911, 944 років і Руської Правди до принципів правових засад конституційного характеру русько-литовських статутів 1529, 1566, 1588 років, що забезпечували охорону прав і свобод людини у державах наших предків.

Ключові слова: кримінальне право; русько-візантійські договори; Руська Правда; литовські статuti.

Сучасна Україна є природним спадкоємцем території і культури Руської держави, а тому дослідження її правових традицій, що були закріплені в юридичних актах, є досить актуальними. Адже через призму архаїчних правових положень можна пізнати суть суспільних відносин, що існували в середовищі наших предків, зрозуміти їх ставлення до цінностей, якими вони керувалися на час дії певного правового акта, та передбачити можливі шляхи подальшого розвитку права.

Письмове кримінальне право Українського народу як система нормативно-правових актів кримінально-правового змісту має одну з найдавніших традицій, що сформувалася задовго до офіційного визнання Руською державою християнства, а тому є потреба у глибокому дослідженні проблем його генезису і початкового розвитку, з використанням сучасних методів юридичного аналізу первинних правових актів. Результати такого дослідження сприятимуть комплексному усвідомленню суті, тобто внутрішнього абстрактного наповнення кримінального права як важливої складової національної системи права, з урахуванням принципів, на яких воно ґрунтується, перебуваючи у перманентному розвитку¹.

Проведене нами догматичне дослідження кримінально-правових положень русько-візантійських договорів 911, 944 років та двох редакцій Руської Правди

¹ *Вчені-візантиністи обґрунтовано стверджують, що первинне хрещення русичів відбувалося близько 863–867 років, за часів правління у Руській державі князів Аскольда і Діра (Войтович Л. В., Домановський А. М., Козак Н. Б. та ін. Історія Візантії. Доступ до візантиністики. — Львів : Апріорі, 2011. — С. 317–318).*

(Короткої за академічним списком та Поширеної за троїцьким списком), що була введена в дію Великим князем руським Ярославом Володимировичем у 1037 році, дозволило зробити висновок, що названі акти мають достатньо високий рівень системи, структури і правового змісту.

По-перше, наші предки більше 1100 років тому піддали кримінально-правовій охороні найбільш важливі соціальні цінності — життя, здоров'я, свободу, честь, гідність людини, її власність як основу забезпечення життєдіяльності членів руського суспільства та іноземців, з якими вони мали відповідні економічні, політичні та соціальні зв'язки. По-друге, структура кримінально-правових положень у своїй основі мала базові об'єктивні та суб'єктивні елементи, які й нині становлять кваліфікаційну суть українських кримінально-правових законів та їх інтегральну частину — санкцію. По-третє, правовий зміст названих положень свідчить про наявність у їх основі глибоких гуманістичних ідей, що проявлялися в унормуванні підстав часткового звільнення винних осіб від відповідальності, визнання необхідної оборони та рівності суб'єктів кримінально-правових відносин перед законом тощо¹.

Отримані дані дають підстави стверджувати, що на час укладення згаданих договорів русичі мали власний попередній досконалий досвід законотворчої і правозастосовної діяльності. Це підтверджується згадуванням у статтях 5 і 6 відповідно договорів 911 та 944 років про наявність у державі наших предків «Закону руського». На нашу думку, є достатні підстави вважати, що цей закон був укладений русичами на основі дохристиянських правових традицій і діяв ще до сталого закріплення на території Русі християнства. Вважаємо, що така гіпотеза має право на існування, адже народи усіх континентів, право яких досліджувалося вченими-юристами, пройшли період виникнення і розвитку звичаєвого права, сутність якого пов'язана з життям людини в умовах живої природи та поклонінням її видимим і прихованим силам, що персоналізувалися за певними суб'єктивними ознаками і відповідним чином впливали на поведінку людей та їх об'єднань, зокрема й у сфері регулювання, охорони та захисту суспільних відносин. Такий період розвитку права мали й русичі².

Звичаєве право русичів існувало не лише в їхній моралі, традиціях, а й, на нашу думку, було зафіксоване у письмових формах. Цьому сприяла наявність у них власної, зокрема й писемної, мови. Адже, як стверджують вчені-історики та мовознавці, слов'янське письмо, яким користувався руський народ, зародилося ще в часи трипільської культури, що вбачається з матеріальних джерел, здобутих на

¹ Колос М. І. Русько-візантійські договори 911, 944 років і генезис українського кримінального права // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. — Львів : ЛДУВС, 2011. — Вип. 4. — С. 251–261; Колос М. І. Об'єктивні ознаки кримінально-правових положень Руської Правди // Університетські наукові записки. — Хмельницький, 2012. — № 2 (42). — С. 561–565; Колос М. І. Суб'єктивні ознаки кримінально-правових положень Руської Правди // Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія : Юридичний вісник «Повітряне і космічне право» : Зб. наук. праць. — К. : НАУ, 2012. — № 3 (24). — С. 130–134.

² Филиппов А. Н. Учебник истории русского права. — Ч. I. — Юрьевъ : Тип. К. Маттисена, 1907. — С. 32–52; Малиновский І. А. Крoвaя мeсть и смeртнaя кaзнa. — Тoмскъ : Типoлитoгpaфия Сибирскoгo тoвaрищeствa пeчaтнoгo дeлa, 1908. — С. 1–52.

території сучасної України. Глибокий аналіз різних наукових поглядів щодо цього зробив видатний український вчений-історик М. Браичевський¹. Задовго до нього, в 1880 році, відомий сходознавець польського походження М. Красуцький написав: «Займаючись тривалий час порівняльним аналізом арійських мов, я переконався, що малоросійська мова не лише старіша від усіх слов'янських, не виключаючи так званої старослов'янської, а й санскритської, грецької, латинської та інших арійських. І це при тому, що малоросійська мова не має на сьогодні навіть доброго словника! Ця обставина завадила нашим і закордонним філологам віднайти дійсне джерело стародавніх мов»².

Вважаємо, що Закон руський не зберігся фізично і не дійшов до часів активного розвитку юридичної науки з абсолютно об'єктивних причин. Адже будь-який матеріальний носій інформації, а тим більше дерев'яні дощечки, береста, пергамент тощо мають здатність старіти, руйнуватися. Крім того, як свідчать літописці, перехідний період від політеїстичних вірувань до монотеїстичної релігії в Руській державі супроводжувався масовим знищенням місць поклоніння слов'янським богам, їх скульптурних форм, у результаті чого гинули писемні джерела культури³.

Проте не варто вважати, що праслов'янська правова культура русичів загинула разом з носіями знань про право. Вона, як і інші інтелектуальні форми вербального змісту, залишилася у пам'яті народу і з часом лише трансформувалася у нові форми, продовжуючи існувати у звичаях та новітніх писемних джерелах, вироблених християнським вченням і практикою правозастосування, поступово імплементуючись у руське суспільне середовище і його правове поле. Адже саме народ формував своє національне право, а не прийшли князі, княгині і цариці сумнівного, з погляду науки, походження, яких із часів Російської імперії активно намагалися нав'язати русичам як творців їхньої історії.

Підтвердженням обґрунтованості цієї тези є черговий нормативно-правовий акт, укладений на підставі узагальнених правових звичаїв руського народу в часи правління Великого князя руського Ярослава Володимировича, що отримав назву Руська Правда. У процесі дослідження її кримінально-правових положень вдалося виявити у Короткій редакції (далі — РП (кр) одинадцять статей, спрямованих на охорону життя людини (1, 19–27, 38), а в Поширеній (далі — РП (пр) — дванадцять (1, 3, 11–17, 40, 88, 89). Відповідно здоров'я стосувалися сім (2, 3, 5–7, 10, 33) та одинадцять (23, 25, 27–31, 62, 65, 68, 78) статей; честі — три (4, 8, 9) та дві (24, 67); власності — дев'ять (13, 29, 31, 32, 35–37, 39, 40) та дев'ятнадцять (41–43, 63, 64, 69, 71–73, 75, 76, 79, 80–84, 120, 121). Відповідальність за переховування челядників, які втекли від своїх господарів, встановлювалася у двох (11, 17) та трьох (32, 38, 112) статтях. У кожній з редакцій Руської Правди було по одній статті, у яких передбачалося покарання за порушення порядку користування кіньми (12 та 33).

¹ Браичевський М. Ю. Вибране. — К. : Вид-во ім. О. Теліги, 2009. — С. 619–664.

² Красуцький М. Древность малороссийского языка // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ukrainaforever.narod.ru/ukrgovir.html>

³ Густинський літопис // Збірник козацьких літописів : Густинський, Самійла Величка, Граб'янки. — К. : Дніпро, 2006. — С. 40–41; Пиддубний С. В. Влеснига. — Умань : УВВП, 2007. — С. 6–7, 100.

Таким чином, ураховуючи результати порівняльного об'єктно-кількісного аналізу, ми можемо стверджувати, що життя, здоров'я людини та власність продовжували залишатися в Руській державі XI–XIII століття головними об'єктами кримінально-правової охорони. Водночас можна вважати, що злочини проти названих цінностей були найбільш поширеними у руському суспільстві, а тому становили високий рівень небезпеки, що й спонукало владу удосконалювати правову охорону особи та її власності. Це підтверджується збільшенням у Руській Правді в часи правління Великого князя руського Володимира Мономаха (1113–1125 роки) кількості статей, що передбачали склади злочинів проти власності, до десяти. На три збільшилася кількість статей, що забезпечували охорону здоров'я людини, а норми, спрямовані на охорону життя та порядку використання челяді, — на одну щодо кожного об'єкта.

Крім того, після прийняття Володимиром Мономахом Уставу, що пізніше став складовою Руської Правди (за Поширеною редакцією — статті 53–121), до неї було введено ряд статей, котрі за змістом диспозиції не можна віднести до об'єктних груп Короткої редакції. За своєю суттю вони є новелами, які передбачали відповідальність за посягання на інші, новітні для того часу об'єкти, потреба в охороні яких виникла у зв'язку зі зміною суспільних відносин, що склалися в Русі у XII столітті. До таких належить склад злочинів, передбачених у статтях 59–62 РП (пр), за якими визначено умови охорони прав і свобод закупів від протиправних дій господарів.

Так, заборонялося віддавати закупа у рабство (холопство), якщо він самостійно залишив роботу в господаря і відкрито пішов до когось, щоб взяти у позику гроші, або втік до князя чи судді, щоб поскаржитися на образу, вчинену йому господарем, що, по суті, було однією з перших правових гарантій забезпечення доступу особи до правосуддя (стаття 56 РП (пр)).

У статті 59 РП (пр) визначено, що у разі нанесення закупа образи через завдання шкоди його особистому майну господар зобов'язаний не лише компенсувати втрати потерпілому, а й заплатити за образу 60 кун. Крім того, якщо господар протиправно заволодів понаддоговірною сумою грошей, що належали за купу, то згідно зі статтею 60 РП (пр) він вимушений був повернути їх власнику, а за нанесену образу заплатити князеві 12 гривен штраф.

Господар також зобов'язаний був нести кримінально-правову відповідальність, якщо він протиправно, будучи в нетверезому стані, побив закупа. У такому разі покарання мало бути ідентичним тому, що призначалося за побиття вільної людини (стаття 62 РП (пр)). Більше того, коли він продавав закупа у холопи неправомірно, то в порядку, визначеному у статті 61 РП (пр), закуп звільнявся від усіх договірних зобов'язань, які мав перед господарем. Крім того, останній за образу, нанесену потерпілому, мав сплатити 12 гривен штраф.

Вважаємо, що ці факти мають істотне юридичне значення, адже свідчать про елементи рівності перед законом різних за соціальним статусом членів руського суспільства.

Усі злочини, що переслідувалися за нормами Руської Правди, мали здійснюватися в активній формі, тобто дією. Ні в Короткій, ні в Поширеній редакціях ми не виявили кримінально-правових положень, у яких би встановлювалася

відповідальність за суспільно небезпечні посягання на охоронювані об'єкти способом бездіяльності. Майже кожна протиправна дія відрізнялася від інших за предметом посягання, способом, засобами, суб'єктами їх вчинення тощо. Як правило, укладачі Руської Правди не розкривали змісту дій, описаних у диспозиціях, проте їхню сутність можна усвідомити як певний фізичний процес, що завершувався бажаним для злочинця матеріальним результатом, який у кримінально-правових положеннях позначався відповідним терміном. Такі формулювання давали можливість усім однаково розуміти сутність закону, яким установлювалася відповідальність за спричинення смерті потерпілому тощо.

Аналіз змісту диспозиції статті 9 РП (кр) дає підстави стверджувати, що вона є першим відомим в історії українського кримінального права складом злочину, який нині в теорії цієї галузі права прийнято називати формальним. Ця позиція підтверджується тим, що укладачі передбачили у згаданій статті лише суспільно небезпечну дію, яка увійшла до формули диспозиції з таким змістом: «Якщо ж хтось вийме меч, але не вдарить [ним], то...». Що стосується наслідків злочинних дій, то вони не описані у диспозиції як обов'язкові, хоча фактично могли існувати (та й, безумовно, існували у більшості випадків) у нематеріальній формі, як то страх чи інші психічні переживання потерпілого за своє життя і здоров'я.

Варто звернути увагу на те, що укладачі Руської Правди у значній частині норм чітко визначили предмет злочинного посягання. Це очевидно виявляється, наприклад, у статті 13 РП (кр) та статтях 71, 72 РП (пр). Визначивши назви конкретних речей матеріального світу, за посягання на які встановлювалася кримінально-правова відповідальність, укладачі забезпечували правильне розуміння й однакове застосування закону.

В обох редакціях Руської Правди ми виявили достатньо широкий спектр способів вчинення злочинів, тобто певних прийомів, методів, за допомогою яких злочинці досягали бажаного протиправного результату. Найбільш поширеними з них були: фізичне насильство (статті 1–5, 7, 8, 10, 17, 19, 20, 22–27, 33 РП (кр), статті 1, 3, 7, 11, 12, 14–17, 23, 25, 27–31, 62, 65, 67, 68, 78, 88, 89 РП (пр); психічне насильство (стаття 9 РП (кр), стаття 24 РП (пр); незаконне заволодіння чужим майном (статті 13, 29, 31, 35–37, 39, 40 РП (кр), статті 34, 38, 41–43, 63, 64, 69, 79, 81, 82, 121 (пр); незаконне переховування чужого майна (стаття 11 РП (кр), статті 32, 112 РП (пр); незаконне користування чужим майном (стаття 12 РП (кр), статті 33, 37 РП (пр); незаконне знищення або пошкодження чужого майна (статті 32, 34 РП (кр), статті 59, 60, 71–73, 75, 76, 80, 83, 84 РП (пр); незаконне позбавлення свободи (стаття 61 РП (пр).

Серед названих способів, на нашу думку, варто звернути особливу увагу на виділення укладачами в окрему статтю незаконне знищення майна способом підпалу гумна (господарської частини) або двору. За це призначалося одне з найсуворіших покарань — поток, тобто оголошення злочинця поза законом, що супроводжувалося вилученням (конфіскацією) у нього та його близьких родичів усього майна. За виручені кошти від проданого майна компенсувалися збитки потерпілому, а решта надходила до казни князя (стаття 83 РП (пр). Таке саме суворе покарання призначалося особі, яка вчинила крадіжку коней (стат-

тя 35 РП (пр). Це свідчить про високий рівень суспільної небезпечності таких злочинів та адекватну реакцію на такі дії руського законодавця.

У диспозиціях статей Руської Правди закладена також інформація про засоби, місце, час та обставини вчинення злочину, що певним чином впливало на кваліфікацію дій злочинця. Приділено увагу також закріпленню у диспозиціях кримінально-правових положень даних про місце вчинення того чи іншого злочину, щоб винного можна було притягнути до відповідальності. Наприклад, викрадення худоби з хліва, з поля (статті 41, 42 РП (пр), придбання краденого одягу, коня чи іншої худоби на торгу (стаття 37 РП (пр)).

Для застосування заходів необхідної оборони потерпілому важливо було застати злодія на своєму, а не чужому дворі чи біля кліті або хліва. Крім того, безкарно позбавити життя такого злодія можна було лише за умови, що він був затриманий у названих місцях уночі (пора доби або період добового часу) та не піддався зв'язуванню (ситуація) (стаття 38 РП (кр) та 40 РП (пр)). Інакше, якщо господар не дотримався вимог правомірного затримання злодія у межах певного часу і відповідної обставини та убив таку особу, він сам набував статусу порушника закону і мав за це понести покарання.

У тексті Руської Правди є статті, в яких закріплено інформацію про наслідки, що мали настати у разі вчинення тих чи інших злочинних дій. Наприклад, покарання за нанесення тілесних ушкоджень могло призначатися лише у випадках настання конкретно визначених наслідків, зокрема: відсічення (утинання) руки або коли вона всохла; за біль у нозі, по якій був нанесений удар, лише тоді, коли він призвів до кульгання (статті 5–7 РП (кр)).

З цього вбачається, що русичі володіли уніфікованою термінологією, через абстрактний зміст якої матеріалізували не лише певний протиправний процес, а й закладали ідеальну, а інколи реальну форму відповідного наслідку, що однаково сприймалося (усвідомлювалося) суб'єктами правозастосування та іншими учасниками правових відносин.

У досліджених кримінально-правових положеннях не йдеться про причинний зв'язок між протиправними діями та їх наслідками. Проте його наявність чітко вбачається зі змісту правових норм, у яких описано суспільно небезпечні дії, що закономірно породжують конкретно визначений, передбачуваний злочинцем наслідок.

Особливий науковий інтерес представляють суб'єктивні ознаки кримінально-правових положень Руської Правди. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що суб'єктом злочину за Руською Правдою була фізична особа. У тексті кримінально-правових положень суб'єкт злочину позначався різними термінами. Зокрема, вбивця названий «мужем» у статтях 1, 10 РП (кр) та 1, 31 РП (пр). Нести відповідальність за нанесення удару вільній людині (статті 17 РП (кр), 65 РП (пр) та за протиправне заволодіння чужим конем (стаття 63 РП (пр) мав холоп. Закуп, який вчинив крадіжку, міг бути довічно позбавлений свободи шляхом обернення у повного (обельного) холопа (стаття 64 РП (пр)). Смерд підлягав покаранню за позбавлення життя способом мучення (катування) без княжого дозволу такого самого смерда, тобто вільної людини або огнищанина — княжого слуги (стаття 78 РП (пр)). Господар карався за незаконний продаж у холопство

закупа або за безпідставне побиття такої особи (статті 61, 62 РП (пр). Крім того, у значній частині положень Руської Правди укладачі не позначали особу злочинця якоюсь конкретною назвою. Вони, як правило, використовували займенник «хтось» або до нього подібний (статті 3, 5, 12 РП (кр), статті 3, 7, 23, 25, 27, 28, 30, 33, 41, 42, 67, 69, 75, 76 РП (пр). Інколи диспозиція виписувалася узагальнено, наприклад: «Якщо ж ударить...» (стаття 6 РП (кр)). В окремих статтях суб'єкт злочину позначався термінами, що означали належність порушника закону до верств певних народів, зокрема варягів, колб'ягів (стаття 11 РП (кр)).

Таким чином, можна стверджувати, що визначення у диспозиціях відповідних ознак суб'єкта злочину давало можливість правозастосовувачам ідентифікувати його за статевими, соціальними, професійними чи іншими ознаками.

Варто звернути увагу, що у Руській державі не були суб'єктами кримінальної відповідальності челядники. Зокрема, у статті 11 РП (кр) зазначено: «Якщо челядин сховається у варяга або колб'яга і ті його протягом трьох днів не повернуть [колишньому господареві], то, розпізнавши його на третій день, він [колишній господар] повертає його до себе, а переховувач повинен заплатити 3 гривни за образу потерпілому». Аналогічна норма була закріплена у статті 32 РП (пр). Не притягувалися до кримінальної відповідальності також окремі групи холопів, що вбачається зі змісту статті 46 РП (пр): «Якщо будуть злодії холопи — князівські, боярські чи церковні, — то їх князь штрафом не наказує, оскільки вони не вільні, але хай їх господар платить вдвічі винагороду потерпілому [позивачу]». Це положення стосувалося звільнення від кримінальної відповідальності саме князівських, боярських і церковних холопів та її трансмісійне покладення на власників таких підневільних людей. Водночас холопи, які належали іншим власникам, зобов'язані були нести особисту відповідальність за вчинені злочини, навіть якщо їх господар поніс відповідальність за них, заплативши штраф (стаття 17 РП (кр)).

В Уставі Великого князя руського Володимира Святославовича особлива увага зверталася на визнання суб'єктом кримінально-правової відповідальності жінок. На підставі грецького Номоканону князь відніс до компетенції церковного суду протиправні для християн дії (злочини), які були характерними для жінок дохристиянської Русі, а саме: чаклунство, нав'язування оберегів від хвороб і наговорів, лікування зіллям та зубоядження (кусання під час сварки чи бійки), а також бійки між батьком і матір'ю, сином і дочкою тощо¹. До речі, подібні злочини були характерними також для жителів інших християнських держав, що мали попередній політеїстичний період розвитку. Це підтверджується змістом восьмого правила канонічного послання Василя Великого (332–379), архієпископа Кесарії Каппадокійської, до Амфілохія, єпископа Іконійського, що жінки, намагаючись привернути до себе любов, дають декому лікарські сполуки, які призводять до помутніння розуму і смерті потерпілих, а тому такі особи визнаються умисними (вільними) убивцями².

¹ Устав князя Володимира Святославовича (за списком історичного музею XV ст.) / Гуз А. М. Історія держави і права України. Джерела права періоду Київської Русі. — К.: КНТ, 2007. — С. 57.

² Правила святого Василя Великого // Книга правил святих апостолів, вселенських і помісних соборів, і святих отців. — К.: Преса України, 2008. — С. 243–244.

Достовірні відомості щодо суб'єкта злочину ми знаходимо також в Уставі Великого князя руського Ярослава Мудрого, сина Володимира Святославовича. Згідно зі статтями 24, 25 цього акта не лише чоловіки, а й жінки несли відповідальність перед єпископом і князем за крадіжку конопель, льону, жита, сувоїв тканини чи полотна¹.

Суб'єктивна сторона як елемент складу злочину, що характеризує психічну діяльність особи, яка вчиняє (має намір вчинити) злочин, також простежується у кримінально-правових положеннях статті 19 РП (кр), де йдеться про таку її ознаку, як вина у формі умислу, а саме: «Якщо вб'ють огнищанина навмисно, то...».

На нашу думку, укладачі Руської Правди розумілися не лише на суті умисних дій як таких, що передбачають усвідомлення злочинцем їх суспільно небезпечного характеру і суспільно небезпечних наслідків та бажання (або припущення) правопорушника їх настання. Вважаємо, що вони володіли також знаннями про зміст необережності як окремої форми вини.

Ця наша позиція ґрунтується на тому, що в XI столітті багато русичів, а тим паче тих, хто перебував в оточенні Великого князя Ярослава Мудрого та його синів-спадкоємців, уже були християнами. Їх виховання та навчання проводилося, крім інших вчителів, також духовними особами християнської церкви, які у своїй діяльності керувалися не лише положеннями Старого і Нового заповітів Біблії, а й правилами святих апостолів, вселенських і помісних соборів та святих отців, окремі з яких глибоко досліджували внутрішній зміст гріха, котрим вважався злочин. Зокрема, Василій Великий, аналізуючи суб'єктивну сторону діяння грішника, стверджував: «Той, хто у гніві на свою дружину вжив сокиру, є вбивцею. Справедливо ж і достойно твоєї розсудливості назгадав ти мені, — писав він єпископу Амфілохію, — щоб я сказав про це ширше, бо велика різниця між вільним і невільним. Якщо хтось, кинувши камінь у пса чи у дерево, влучить у людину, це є справа цілком мимовільна й така, що не була у намірі того, хто діяв: бо наміром його було відігнати звіра чи збити плід, а той, хто зазнав удару, сам по собі наразився на нього, проходячи мимо, отже, це є невільним. Невільним є також і те, якщо хтось, бажаючи когось виправити, вдарить ременем або жезлом неважким, і битий помре; бо тут розглядається намір, що він хотів виправити того, хто згрішив, а не умертвити. Подібним чином до невільних убивств належить і те, якщо хтось, захищаючи себе у бійці, деревом або рукою, нещадно нанесе супротивникові удар у небезпечне місце, маючи намір заподіяти біль, а не зовсім убити». Але це, на думку Василя Великого, уже наближається до навмисного вбивства, бо той хто вжив таке знаряддя для захисту або нещадно наніс удар, підтвердив те, що не пощадив людину, будучи охопленим пристрастю². Пізніше остання теза була сформульована теоретиками у кримінально-правове положення, що стосувалося перевищення меж необхідної оборони особою, яка оборонялася неспівмірними засобами або способами.

¹ Устав князя Ярослава Володимировича (Східно-руська редакція. Коротка група) // Гуз А. М. Історія держави і права України. Джерела права періоду Київської Русі. — К. : КНТ, 2007. — С. 60.

² Правила святого Василя Великого // Книга правил святих апостолів, вселенських і помісних соборів, і святих отців. — К. : Преса України, 2008. — С. 242–243.

Кримінально-правові положення Руської Правди не містили інформації ні про мотив, ні про мету злочину. Це абсолютно об'єктивно, адже мотив вчинення тієї чи іншої протиправної дії у кожного злочинця індивідуальний, сформований на суб'єктивних уявленнях і потребах. Ідеальну сутність мотиву в певних групах злочинців можна відстежити через зміст диспозицій. Найкраще виявляється мотив у складах злочинів, спрямованих проти власності. Його прийнято називати мотивом корисливості, оскільки він спонукає особу до вчинення конкретно визначених злочинних дій. У Короткій редакції про такий мотив йдеться у статтях 13, 35–37, 39, 40. У складі інших злочинів, спрямованих також проти власності, спостерігається мотив, який може виявлятися у формі заздрості, помсти тощо. Залежно від мотиву, що спонукає особу до злочину, формується його мета, задля якої вчиняється протиправна дія.

Результати системного дослідження структури і змісту кримінально-правових положень русько-візантійських договорів 911, 944 років і Руської Правди дають підстави для висновку, що вироблені укладачами названих правових актів норми, спрямовані на охорону в Руській державі життя, честі, гідності, свободи і власності створили ефективні базові засади для перспективного наукового розвитку національної системи права.

Більш високий рівень розвитку руського права, зокрема й кримінального, став можливий, коли Русь та ряд окремих слов'янських великих князівств, що були пізніше завойовані Московською державою, створили з Литвою спільну державу під назвою Велике князівство Литовське та систему права, в основу якої було покладено руське право. Найбільш повно це право виражалося у статутах, кодифікованих нормативно-правових актах, викладених руською мовою у трьох редакціях 1529, 1566 та 1588 років, у яких за сучасною класифікацією були закріплені не лише положення цивільного та кримінального, а й сімейного, військового і, що особливо важливо, конституційного законодавства¹.

Так, у Преамбулі першого Статуту, прийнятого на Віленському сеймі 1528–1529 років під назвою «Права писані Великого князівства Литовського», Великий князь Литовський, руський, пруський, жемайтський, мазовецький та інших земель Сигізмунд (син Казимира), присягаючи на Євангелії, взяв на себе зобов'язання підтвердити і закріпити «на всі часи» права і свободи (тоді наші предки називали їх вольностями) усіх корінних жителів Великого князівства, які вони мали у своїх регіональних князівствах зі стародавніх часів, згідно з їхнім соціальним походженням, станом та віросповіданням².

Велику наукову цінність становить те, що укладачі першого статуту сформулювали ряд загальних базових принципів, які у майбутньому істотно вплинули на

¹ Статути Великого князівства Литовського: У 3 т. — Т. 1 : Статут Великого князівства Литовського 1529 року. — Одеса : Юридична л-ра, 2002. — С. 39–191; Там само. — Т. 2 : Статут князівства Литовського 1566 року. — Одеса : Юридична л-ра, 2003. — С. 35–202; Там само. — Т. 3 : Статут князівства Литовського 1588 року. — Одеса : Юридична л-ра, 2004. — С. 338–664.

² Права писані, надані державі Великому князівству Литовському, Руському, Жемайтському та іншим світлішим паном Сигізмундом, з Божої милості короля Польського, Великого князя литовського, руського, пруського, жемайтського, мазовецького та інших // Статути Великого князівства Литовського: У 3 т. — Т. 1. — Одеса : Юридична л-ра, 2002. — С. 207.

розвиток і застосування всіх галузевих правових норм, зокрема й кримінально-правових. До таких ми відносимо: принцип територіального суверенітету Великого князівства (Розділ 3, статті 1–3); принцип єдності права на всій території Русько-Литовської держави (Розділ 1, стаття 9); принцип рівності перед законом усіх корінних жителів Великого князівства (Розділ 1, стаття 9).

Очевидними у тексті цього Статуту є також принципи, що мають кримінально-правову сутність. До них ми відносимо: принцип відповідальності за виявлений злочин лише винної особи (Розділ 1, стаття 1); принцип особистої відповідальності особи за вчинений злочин (Розділ 1, стаття 7); принцип співмірності кримінального покарання особи, тобто відповідно до тяжкості вчиненого нею злочину та відповідно до християнських прав (Розділ 1, стаття 1); принцип кваліфікації дій особи, що притягувалася до відповідальності за нормами писаного права, і лише у випадку відсутності таких норм — за старими звичаями, що мають заноситися до писаних законів Великим вальним сеймом (Розділ 1, стаття 9; Розділ 6, преамбула; стаття 25); принцип призначення кримінального покарання лише судом (Розділ 6, статті 1, 2).

Варто звернути увагу на те, що Руська Правда після її укладення діяла з незначними змінами протягом століть. Що ж стосується Статуту Великого князівства Литовського, то його положення удосконалювалися державою досить динамічно. Цьому сприяли прогресуючі суспільні відносини, на що звернув увагу Великий князь Сигізмунд Август (син Сигізмунда) у Більському привілеї 1564 року, стверджуючи, що з часом правове регулювання стає неякісним. А тому є потреба змінювати термінологію, зміст артикулів (статей), формулюючи їх коротко, не втрачаючи змістовності і кращих положень попереднього закону¹.

Відповідно до цієї формули Сигізмунда Августа укладачі другої редакції Статуту Великого князівства Литовського, прийнятого 1566 року, забезпечили дотримання принципу наступності прогресивних ідей у законодавчому процесі удосконалення названого акта.

Одна з таких ідей закріплена у положенні артикулу 7 третього Розділу, в якому Великий вальний сейм визначив, що всі свободи лицарства і шляхти, які вони мали з давніх часів, зберігатимуться і дотримуватимуться (гарантуватимуться) Великим князем і його потомками, щоб ніхто з осілих у князівстві шляхтичів не був затриманий і посаджений до в'язниці ніякою урядовою установою чи урядовцем, якщо він не притягнутий до відповідальності згідно з правом і не звинувачений судом.

Більше того, артикулом 26 Розділу 3 Статуту 1566 року законодавчий орган Великого князівства заборонив єпископам, прелатам та іншим особам духовного сану викликати у світських справах до духовного суду мирян незалежно від їхнього соціального статусу. З іншого боку, з таких самих справ світські фізичні особи позбавлялися права звертатися до духовного суду, що свідчить про початок відділення церковних справ від світських.

Третій Статут Великого князівства, затверджений 28 січня 1588 року у місті Кракові Великим князем Жикгимонтом III, має особливу правову цінність. У зв'яз-

¹ *Привілей Більський*, прийняття Унії, рік 1564 // Статуту Великого князівства Литовського: У 3 т. — Т. 2. — Одеса : Юридична л-ра, 2003. — С. 228–229.

ку із введенням цього акта в дію підканцлер Лев Сапега, звертаючись до жителів князівства, стверджував, що в усі попередні століття люди розцінювали свободу людини як найвищу цінність і боролися проти неволі всією своєю гідністю, навіть віддавали за неї життя. У той самий час у Великому князівстві люди владу і свободу у руках своїх мають, і закони самі собі створюють, можуть свободи свої у всьому зберігати тому, що не лише сусід та інші співвітчизники, а й сам Великий князь переваги над ними мати не може, хіба що лише коли йому це закон дозволяє¹. Тим самим він в інтегрованій формі на підставі системи правових норм Статуту вперше сформулював принцип верховенства закону. Цей Статут діяв в українських землях більше двох століть, тобто навіть у часи, коли вони були розділені між Польщею і Російською імперією. Це підтверджується, наприклад, рішенням суду Лубенського полку Війська Запорізького від 14 березня 1691 року у справі за звинуваченням козака Федора Лебеда у незаконному співжитті з дружиною жителя села Яцин Дмитра Малого. З тексту вироку вбачається, що судді, постановляючи його, керувалися артикулом 29 Розділу 14 Статуту Великого князівства Литовського 1588 року, в якому зазначено: «Утримуючи від злих поступків людей свавільних, уставуємо, що якби хто будь-якого стану будучи, забувши страх Божий і повинності свої християнські, посмів підмовити і взяти чию жону, хоча б і за її згодою, і поїхав би з нею, тоді, коли його наздоженуть на дорозі, у місті, в господі і в якому-небудь [іншому] місці, має бути спійманий і до в'язниці гродського приведений, так само як і [будь-який] інший злочинець; або теж з осілості його земської позволю, до суду будучи притягнутим на рок завитий, такий за доводом слухним життя втрачає. Так само і та жінка, яка те дозволила, смертю покарана бути має; крім того, якби муж її смертю карати не хотів, те має бути у його волі. А шкоди за брання маєтності з дозволу такої жінки, те все у подвійному розмірі з маєтку того, хто те вчинить, сплачено бути має. Якби також те трапилося, що в погоні той, хто буде гнати, тим, хто з заміжною їде, вбитий був, або б теж того, який би таким недозволенним способом з жінкою їхав, вбито, тоді у тому суд поводитися має згідно з тим, як про чужоложника у цьому ж розділі, нижче, в артикулі тридцятому є описано»².

Проведене дослідження дає підстави для таких висновків.

1. Основним джерелом генезису українського кримінального права є природне право руського народу, що було сформоване на багатовікових традиціях наших предків і удосконалене в процесі соціального буття та правозастосування шляхом унормування законодавцем відповідних найбільш важливих суспільних відносин, що потребували посиленої правової охорони.

2. Додатковим джерелом національного кримінального права є право сусідніх держав, з якими Руська держава мала відповідні економічні та політичні відносини, що унормовувалися нормативно-правовими актами у формі міждержавних (міжнародних) договорів, які інколи мали кримінально-правові положення, що бу-

¹ Звернення Льва Сапеги до усіх станів Великого князівства Литовського // Статути Великого князівства Литовського: У 3 т. : У 2 кн. — Кн. 2. — Одеса : Юридична л-ра, 2004. — С. 22–23.

² Доба гетьмана Івана Мазепи в документах / упоряд. С. О. Павленко. — К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. — С. 452–453.

ли обов'язковими до виконання кожною зі сторін, а відтак ставали частиною руського права.

3. Особливим джерелом кримінального права сучасної епохи є правові положення християнського релігійного вчення, що утримувало в собі дух і правові традиції народів попередніх епох, та акти його тлумачення, що ставали складовою кримінально-правових норм.

4. Системний науково обґрунтований розвиток українського кримінального права набув нових перспективних можливостей після закріплення у Статуті Великого князівства Литовського 1529 року принципових підходів конституційного характеру до розбудови держави, права і охорони прав та свобод людини.

***Колос М. И. Источники генезиса украинских уголовно-правовых законов: к идее охраны прав и свобод человека.** Статья посвящена исследованию проблем возникновения и начального этапа развития украинского уголовного права от элементарных уголовно-правовых положений русско-византийских договоров 911, 944 годов и Руськой Правды до принципиальных правовых основ конституционного характера русско-литовских статуты 1529, 1566, 1588 годов, которые обеспечивали охрану прав и свобод человека в государствах наших предков.*

***Ключевые слова:** уголовное право; русско-византийские договора; Руськая Правда; литовские статуты.*

***Kolos M. The Sources of Genesis of Ukrainian Criminal Laws: towards the Idea of the Protection of Human Rights and Freedoms.** The article examines the origin and initial stage of development of Ukrainian criminal law from elementary criminal legal provisions of Rus'-Byzantine Treaties of 911 and 944, and the Rus'ka Pravda to fundamental legal principles of constitutional nature in Rus'-Lithuanian Statutes of 1529, 1566, 1588, which ensured the protection of human rights and freedoms in the countries of our ancestors.*

***Key words:** criminal law; Rus'-Byzantine Treaties; Rus'ka Pravda; Lithuanian Statutes.*

Роль Конституційного Суду України у розвитку сучасного конституціоналізму

А. Єзеров

кандидат юридичних наук, доцент

Діяльність Конституційного Суду України безпосередньо суттєво впливає на всі елементи сучасного конституціоналізму — Конституцію і конституційне законодавство, конституційну правосвідомість, конституційні правовідносини та конституційну законність. Конституційний Суд України, таким чином, виступає активним учасником конституційних перетворень в Україні відповідно до об'єктивних процесів розвитку громадянського суспільства і правової держави.

Ключові слова: Конституційний Суд України; конституційне законодавство; конституційна правосвідомість; конституційні правовідносини; конституційна законність.

Конституційне будівництво в Україні, спрямоване на формування національної моделі конституціоналізму, важко уявити без ефективної діяльності єдиного органу конституційної юрисдикції — Конституційного Суду України. Заснований на підставі Конституції України 1996 року Конституційний Суд України, здійснюючи свою діяльність відповідно до її положень і спеціального закону, став активним учасником конституційно-правових відносин. Сфера його діяльності не обмежується лише охороною Конституції. Забезпечуючи її верховенство на території держави, Конституційний Суд України впливає на всю правову систему, не замикаючись лише на конституційному праві. Більше того, беззаперечним є його активний вплив на всі елементи системи сучасного конституціоналізму.

По-перше, Конституція та конституційне законодавство як нормативна основа конституціоналізму більше ніж інші елементи цієї структури відчують безпосередній вплив діяльності Конституційного Суду України. Це випливає з його виняткового повноваження тлумачити Конституцію і закони України, з його завдання забезпечувати верховенство Конституції як Основного Закону, з права визнавати закони та інші акти неконституційними.

По-друге, конституційна правосвідомість, що включає як систему поглядів на конституційні цінності, так і їх суб'єктивне відображення в соціальній дійсності, під впливом Конституційного Суду України виходить за рамки писаних (позитивних) норм у сферу дії верховенства права.

По-третє, Конституційний Суд України своєю діяльністю впливає також на такий елемент конституціоналізму, як конституційні правовідносини, забезпечуючи насамперед опосередкованість політичних відносин конституційно-правовими нормами, конституційне визнання прав і свобод особи, правовий характер взаємин особи і держави.

По-четверте, ще одним елементом системи конституціоналізму, який водночас виступає метою його формування, є конституційна законність. Вона визначається як «система вимог і юридичних засобів, що забезпечують неухильну дію всіх суб'єктів права згідно з Конституцією»¹, оскільки «конституціоналізм стає реальністю тільки за умови втілення у життя в повному обсязі конституційних норм»². Крім того, конституційна законність передбачає оцінку актів і дій (бездіяльності) суб'єктів конституційних правовідносин з погляду їх конституційності — а це одне з повноважень Конституційного Суду України.

Детальний розгляд впливу Конституційного Суду України на зазначені елементи дасть можливість визначити роль єдиного органу конституційної юрисдикції у становленні сучасного конституціоналізму.

Незважаючи на те, що охорона Конституції України тією чи іншою мірою здійснюється багатьма органами держави, прерогатива у здійсненні цієї функції належить Конституційному Суду України, який реалізує її у формі конституційного контролю шляхом здійснення конституційного правосуддя. Прийняті Конституційним Судом України акти є остаточними і не підлягають оскарженню, вони є обов'язковими на всій території України, не вимагають підтвердження з боку інших органів і посадових осіб. Норма, визнана Конституційним Судом України неконституційною, втрачає юридичну силу з моменту ухвалення такого рішення. Норма, якій дано офіційне тлумачення Конституційним Судом України, надалі інтерпретується згідно з ним і не може застосовуватися всупереч цьому тлумаченню. Всі зазначені гарантії дозволяють Конституційному Суду України здійснювати ефективну охорону Конституції як Основного Закону держави, забезпечувати захист і стабільність конституційного ладу.

Здійснювані Конституційним Судом України функції нормоконтролю (перевірка конституційності) та інтерпретації (офіційного тлумачення) тільки на перший погляд можуть здатися різними за своєю природою. Насправді вони перебувають у прямому взаємозв'язку: без тлумачення конституційної норми реалізація нормоконтролю неможлива, оскільки перевірити, чи відповідає «оскаржуваний» акт Конституції, можна тільки за умови розкриття змісту конституційної норми.

Крім того, положення «оскаржуваного» акта також тлумачаться на підставі конституційних норм і принципів, а отже, тлумачення конституційних приписів зумовлює необхідність інтерпретації законів та інших правових актів, чия конституційність поставлена під сумнів суб'єктом конституційного звернення. Наприклад, розглядаючи питання конституційності деяких статей Закону України «Про Вищу раду юстиції», Конституційний Суд України зазначає, що положення частини другої статті 1 цього Закону про те, що Вища рада юстиції є органом, відповідальним за прийняття рішень про дисциплінарну

¹ *Оборотов Ю. Н.* Теория государства и права (прагматический курс) : Экзаменационный справочник. — Одесса : Юридическая л-ра, 2005. — С. 71.

² *Орзих М. Ф., Крусян А. Р.* Современный конституционализм в Украине. Введение в украинское конституционное право : Моногр. — К. : Алерта, 2006. — С. 159–160.

відповідальність прокурорів, має застереження — «у рамках своєї компетенції». Тому, на думку Суду, це положення слід оцінювати у зв'язку з пунктом 4 статті 3 Закону, в якому і визначено межі повноважень Вищої ради юстиції та передбачено, що вона розглядає скарги на рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності прокурорів. При цьому Вища рада юстиції не уповноважена ініціювати, відкривати і здійснювати дисциплінарне провадження щодо прокурорів. З урахуванням цього Конституційний Суд України доходить висновку про те, що є підстави визнати «оскаржуване» положення Закону таким, що відповідає положенням пункту 3 частини першої статті 131 Конституції України, згідно з якими Вища рада юстиції розглядає скарги на рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів апеляційних та місцевих судів, а також прокурорів¹.

Конституційні норми, як правило, не деталізовані у тексті самої Конституції, а розкриваються в поточному законодавстві. Тому під час тлумачення норм Основного Закону Конституційний Суд може звертатися до норм, конкретизуючих конституційні положення законів, і якщо ці норми не суперечать Конституції, визначати за допомогою них зміст окремих конституційних правоположень. Наприклад, вирішуючи питання конституційності Указу Президента України «Про деякі питання здійснення керівництва у сферах національної безпеки і оборони», Конституційний Суд України після аналізу положень статті 17 Конституції України звернувся до положень Закону України «Про основи національної безпеки України», де в статті 1 міститься визначення національної безпеки, і Закону України «Про оборону», де в статті 1 дається відповідна дефініція, та зробив висновок, що національна безпека й оборона «є важливими сферами діяльності держави, ефективність якої вимагає координації та узгодженості дій органів влади» (пункт 2.1 мотивувальної частини)². Далі Конституційний Суд України аналізує конституційні повноваження вищих органів державної влади у цих сферах і ухвалює рішення по суті конституційного подання.

Однак конституційність законодавчого (підзаконного) положення при цьому має вирішальне значення, оскільки у випадку, якщо Конституційний Суд визначатиме зміст норми Конституції через неконституційну норму або норму закону (підзаконного акта), конституційність якої не визначено, він поставить норму закону (підзаконного акта) за юридичною силою вище конституційної норми. Наприклад, при розгляді справи про коаліцію депутатських фракцій у Верховній Раді України³, в якій суб'єкт конституційного звернення просив дати офіційне тлумачення статей Конституції України (в редакції 2004 року) щодо підстав припинення діяльності коаліції, Конституційний Суд України відмовився брати до уваги

¹ Рішення Конституційного Суду України від 21 травня 2002 року № 9-рп/2002 (справа про Закон України «Про Вищу раду юстиції») // Офіційний вісник України. — 2002. — № 22. — Ст. 1070.

² Рішення Конституційного Суду України від 25 лютого 2009 року № 5-рп/2009 // Офіційний вісник України. — 2009. — № 17. — Ст. 534.

³ Рішення Конституційного Суду України від 17 вересня 2008 року № 16-рп/2008 (справа про коаліцію депутатських фракцій у Верховній Раді України) // Офіційний вісник України. — 2008. — № 72. — Ст. 2432.

відповідні положення Тимчасового регламенту Верховної Ради України¹. Конституційний Суд України неодноразово висловлювався на користь прийняття парламентського регламенту законом, а не іншими видами актів парламенту. І тому на підставі частини третьої статті 61 Закону України «Про Конституційний Суд України» визнав його неконституційним повністю, давши тлумачення відповідних положень Конституції без прив'язки до норм регламенту.

Позиції Конституційного Суду України, що містяться у його правових актах, посідають певне місце в правовій системі: за допомогою них усувається неоднозначність розуміння термінів, невідповідність окремих положень законів Конституції України, вказується наявність прогалин у правовому регулюванні.

За Конституційним Судом традиційно не визнається правотворча функція в її позитивному розумінні, так само його правові позиції не визнаються повноцінними джерелами права — у цьому вбачається порушення принципу поділу влади, посягання на прерогативи парламенту. Проте наявність у нього функції «негативного законодавця» рідко хто заперечує. Визнаючи правові акти в частині або в цілому неконституційними, він виводить їх з правового обігу, усуваючи тим самим загрозу можливого порушення Конституції або причину допущеного її порушення. Знаковим у цьому плані стало Рішення Конституційного Суду України у справі про смертну кару², яким низка положень Кримінального кодексу України 1960 року в частині, що передбачає страту як вид покарання, були визнані неконституційними.

Конституційний Суд України своєю інтерпретаційною діяльністю забезпечує еволюційний розвиток Конституції, запобігає її «старінню», вкладаючи у застосовані у ній дефініції та інші правові конструкції сучасний зміст. У такий спосіб в Україні отримує визнання концепція «живої Конституції» — Конституції, яка протягом тривалого часу відображає реальну соціальну дійсність за допомогою судової практики без змін свого тексту. Роль Конституційного Суду України в розвитку цього чинника конституціоналізму особлива для України як держави, де діє досить жорстка Конституція.

Як справедливо зазначає М. Бондар, «органом конституційного правосуддя забезпечується послідовна гармонізація букви і духу Конституції, приведення її формально-юридичного нормативного змісту, незалежно від часу і політичних умов її прийняття, у відповідність до відносин політичного панування, соціальної та економічної організації суспільства й держави. Тим самим охорона Конституції, її стабільність підтримуються в органічному поєднанні з динамізмом конституційної системи»³.

Конституційна правосвідомість є необхідною формою життєдіяльності людини, внутрішнім регулятором юридично значущої поведінки і джерелом правової ак-

¹ Про деякі питання нормативно-правового забезпечення порядку роботи Верховної Ради України : Постанова Верховної Ради України від 8 квітня 2008 року № 247-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2008. — №№ 19–22. — Ст. 211.

² Рішення Конституційного Суду України від 29 грудня 1999 року № 11-рп/99 (справа про смертну кару) // Офіційний вісник України. — 2000. — № 4. — Ст. 126.

³ Бондарь Н. С. Судебный конституционализм в России в свете конституционного правосудия. — М. : Норма ; ИНФРА-М, 2011. — С. 224–225.

тивності в конституційно-правовій сфері, втіленням юридичних норм у фактичній діяльності громадян і посадових осіб¹. Вона також є вищою формою правосвідомості, яка має на меті формування конституційної культури народу, ставлення до Конституції як до Основного Закону держави і суспільства, нормативно-правового акта найвищої юридичної сили, норми якого є нормами прямої дії. Таке ставлення є дієвим способом недопущення виявів правового нігілізму, сприйняття Конституції як засобу політичної боротьби. Водночас за високого рівня конституційної правосвідомості населення не покладає на Конституцію підвищені соціальні очікування, адже вона виступає гарантією рівності прав громадян у правовій державі, гарантією рівності шансів вільних осіб у громадянському суспільстві, а отже, ефективним обмежувачем державного свавілля. Тому справедливим є твердження, що й сам конституціоналізм є філософією конституційно-го світогляду².

Як вища форма правосвідомості конституційна правосвідомість охоплює всі сфери суспільного життя, формує ставлення людини до основних конституційних цінностей. Виходячи з ідеї необхідності раціональної організації соціальних відносин Конституційний Суд прагне встановити зв'язок між текстом Конституції і розмаїттям економічних, політичних і соціальних інтересів та суспільних відносин, що виникають на їх основі. При цьому він, не змінюючи тексту Конституції, фактично вдосконалює зміст конституційних правоположень за допомогою офіційного тлумачення, базуючись, як правило, на наукових поглядах на природне право, його принципах, формах й способах реалізації. Тим самим забезпечується зближення фактичної і юридичної конституцій, зменшується кількість фіктивних правоположень. Тому справедливим є твердження Б. Ебзеєва про те, що рішення Конституційного Суду «впливають на формування конституційно-правової доктрини, що відповідає сучасним соціально-економічним, політичним і правовим реаліям та цінностям демократичного розвитку суспільства, усталеним у міжнародному співтоваристві»³.

У період конституційних перетворень особливо актуально постає питання про недостатньо розвинену і фрагментарно сформовану конституційну правосвідомість, позначену суперечливістю і радикальністю. На думку М. Мамітової, це обумовлено розривом єдиного духовно-правового простору, коли правові цінності, що панували раніше, втратили актуальність, а стосовно нових ще не склався загальносоціальний консенсус⁴.

Конституційний Суд України у своїй діяльності керується загальнолюдськими цінностями і вирішує справи, спираючись на принцип верховенства права, прак-

¹ Див.: *Никитяева В. В.* Конституционное правосознание : Вопросы теории и практики. Дис. канд. юрид. наук. — Воронеж, 2002. — 207 с.

² *Кабышев В. Т.* Российский конституционализм на рубеже тысячелетий // Правоведение. — 2001. — № 4. — С. 63–64.

³ *Эбзеев Б. С.* Толкование Конституции Конституционным Судом Российской Федерации : теоретические и практические проблемы // Государство и право. — 1998. — № 5. — С. 9–12.

⁴ *Мамитова Н. В.* Конституционное правосознание в российском обществе как фактор реализации конституционных идей в России // Конституционное и муниципальное право. — 2005. — № 4. — С. 12.

тику Європейського суду з прав людини. Це дало початок розвитку в українській правовій системі нового юрисдикційного напрямку — «елегантної юриспруденції». Саме Конституційний Суд є тим (за специфікою свого статусу) єдиним органом, що здатний «відчутити дух» Конституції. Українська державно-правова практика має приклади, коли спроби вільної інтерпретації Конституції іншими державними органами та посадовими особами становили значну загрозу конституційній безпеці.

Конституційний Суд своїми правовими позиціями, що мають не тільки регулююче й охоронне, а й доктринальне значення, сприяє розвитку праворозуміння не у вузькому формально-логічному сенсі, а розширює діапазон елементів регулюючого впливу, підкреслюючи людський вимір конституційного права. Так, в одному зі своїх рішень Конституційний Суд України зазначив: «одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України»¹.

Крім того, Конституційний Суд України залучає в правову систему України принципи визначеності й передбачуваності правового розвитку, вироблені європейською практикою. Прикладом тому може слугувати Рішення, в якому Конституційний Суд України визначив, що «одним із елементів верховенства права є принцип правової визначеності, у якому стверджується, що обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлюваних такими обмеженнями. Тобто обмеження будь-якого права повинне базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки»².

Сама лише переоцінка українським суспільством співвідношення міжнародних і національних норм про права людини на користь перших або рецепція західної доктрини прав людини, інших зарубіжних правових інститутів, без урахування національних особливостей правової системи, не може змінити систему українського конституціоналізму. Для ефективного сприйняття масовою свідомістю ці інститути повинні бути опосередковані внутрішньодержавною практикою і, насамперед, практикою Конституційного Суду України.

Отже, діяльність Конституційного Суду України як єдиного в державі органу конституційної юрисдикції збагачує правосвідомість «користувачів» Конституції України новими конституційно-правовими цінностями, сприяє недопущенню проявів правового нігілізму, розвиває конституційно-правову доктрину.

¹ Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 (справа про призначення судом більш м'якого покарання) // Офіційний вісник України. — 2004. — № 45. — Ст. 2975.

² Рішення Конституційного Суду України від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010 // Офіційний вісник України. — 2010. — № 52. — Ст. 1746.

Діяльність Конституційного Суду України спрямована не стільки на сам текст Конституції, скільки на її «користувачів» — суб'єктів конституційних правовідносин. Із цього приводу І. Кравець пише, що «офіційне тлумачення Конституції, здійснюване у вигляді нормативного і казуального тлумачення Конституційним Судом, створює нормативно-обов'язковий інтерпретаційний масштаб розуміння конституційних норм для різних суб'єктів права»¹.

Рішення Конституційного Суду, що містять тлумачення, поширюють свою дію на заздалегідь необмежену кількість суспільних відносин; вони розраховані на застосування щоразу, коли виникають обставини, передбачені гіпотезою конституційно-правової норми. Однак вони не містять нових правових норм і тому, на думку В. Лучіна, не можуть вважатися джерелами права, хоч і мають деякі їх властивості². Ключовою з таких властивостей є саме вплив на конституційні відносини — суспільні відносини, що врегульовані нормами конституційного права, або індивідуалізовані суспільні зв'язки між конкретними суб'єктами (органами держави, суспільством, громадянами), які виникають на їх основі. Це пов'язано з тим, що зміст рішень Конституційного Суду щодо тлумачення не може бути відокремлений від змісту конституційної норми, яка тлумачилася. І тому ухвалення рішень Конституційним Судом може бути юридичним фактом, на підставі якого виникають, змінюються або припиняються конституційно-правові відносини. Наприклад, рішення Конституційного Суду щодо тлумачення може стати підставою для оскарження в судах загальної юрисдикції відповідних рішень і дій, якщо при їх прийнятті або вчиненні суб'єкти керувалися неправильною інтерпретацією своїх прав та/або повноважень.

Конституційний Суд України у ході сучасних конституційних перетворень в Україні може, за умови наділення його правом розглядати скарги громадян щодо конституційності законів та інших правових актів, стати більш дієвим механізмом захисту конституційних прав людини. Підвищення ефективності механізму реалізації прав людини продиктоване зміцненням у конституційному праві розуміння конституційної системи прав людини, в якій стимулюючу роль виконує правосвідомість, забезпечуючи активізацію різноманітних засобів, передбачених у законі³. Одним із таких засобів може стати інститут конституційної скарги.

Як правило, правові відносини, в яких бере участь Конституційний Суд, мають конфронтаційний характер, а сам Суд виступає арбітром між сторонами конфлікту. Звернення таких сторін до Конституційного Суду надає конфлікту форми правового спору (наприклад, компетенційні спори).

Суд називають «вирішальною гілкою влади», тому що «вирішуючи соціальний конфлікт, саме суд ставить крапку в розумінні і застосуванні закону... У цьому сенсі суд виступає останньою правовою інстанцією, що визначає правомірність

¹ Кравець І. А. Российский конституционализм : Проблемы становления, развития и осуществления. — СПб : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. — С. 491.

² Лучин В. О. Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. — С. 542.

³ Мамитова Н. В. Конституционное правосознание в российском обществе как фактор реализации конституционных идей в России // Конституционное и муниципальное право. — 2005. — № 4. — С. 13.

рішень, дій і бездіяльності суб'єктів»¹. Тому судова форма вирішення конфліктів, як справедливо зазначає Є. Степанов, має ряд переваг перед іншими процедурами. До таких переваг належать: а) розгляд конфлікту незалежним від влади органом, який за своїм призначенням і статусом повинен бути зацікавлений у правомірному і справедливому вирішенні справи; б) чітко розроблену процедуру встановлення і перевірки фактичних обставин та прийняття рішення; в) нормативну основу всієї діяльності суду, який керується законом і своїм внутрішнім переконанням; г) обов'язковість прийнятих рішень для виконання як сторонами конфлікту, так й іншими фізичними і юридичними особами².

Серед судових органів провідна роль у вирішенні існуючих і можливих конституційних конфліктів, природно, належить Конституційному Суду України. Це обумовлено його статусом як єдиного органу конституційної юрисдикції в Україні (частина перша статті 147 Конституції України). Конституційний Суд відіграє особливу роль у забезпеченні принципу поділу влади, системи стримувань і противаг, виконує важливу стримуючу, попереджувальну роль у разі виникнення (загрози виникнення) конституційних конфліктів. А вирішуючи конституційні конфлікти між органами влади, він, спираючись на норми конституційного права, виступає гарантом політичного миру й стабільності в суспільстві і державі, охоронцем конституційних цінностей³.

Авторитет Конституційного Суду та остаточність його рішень, попри проблеми з їх виконанням, дозволяє йому виступати арбітром у гострих спорах між суб'єктами конституційних правовідносин щодо розмежування владної компетенції, встановлення однозначного розуміння певних норм тощо. Позиція Конституційного Суду з приводу деяких фактів не раз ставала формою вирішення конституційних конфліктів.

Таким чином, виступаючи активним суб'єктом конституційних правовідносин, Конституційний Суд України здатний активно впливати на їх характер і якість, однак і сам потребує шанобливого ставлення з боку всіх учасників конституційно-правової взаємодії.

Конституційна законність заснована на прямій дії конституційних норм, стабільності та ефективності Конституції. Вона тісно пов'язана з конституційними відносинами, оскільки є метою діяльності всіх суб'єктів конституційно-правових відносин. У свою чергу, встановлення конституційної законності є метою формування конституціоналізму, однак слід зауважити, що це не означає встановлення безконфліктних конституційно-правових відносин, що практично не є можливим. Тому конституційна законність виступає метою діяльності всіх суб'єктів конституційних правовідносин, а також засобом, за допомогою якого досягаються певні правові результати.

¹ Мельник М. І. Роль суду в організації підготовки та проведення виборів Президента України 2004 року // *Вибори Президента України. — 2004 : проблеми теорії та практики* : 36. матер. міжнар. наук.-практич. конф. — Київ, 9–10 червня 2005 р. — К. : Атіка, 2005. — С. 68.

² *Конфликты в современной России (проблемы анализа и регулирования)* / Под ред. Е. И. Степанова. — М. : Эдиториал УРСС, 1999. — С. 185.

³ *Витрук Н. В. Конституционное правосудие. Судебное конституционное право и процесс* : Учеб. пособ. для вузов. — М. : Закон и право, ЮНИТИ, 1998. — С. 65.

Основи конституційної законності закладені в тексті Конституції України, стосуються як публічно-владних суб'єктів конституційних правовідносин, так і тих суб'єктів, які публічною владою не наділені. Стаття 6 Конституції України закріплює конституційні принципи здійснення державної влади на засадах її поділу, а стаття 19 встановлює обов'язок органів публічної влади та їх посадових осіб діяти лише на підставі, в межах повноважень і у спосіб, що передбачені Конституцією і законами України.

Вимоги функціонування в режимі конституційної законності щодо не наділених публічною владою суб'єктів містяться у статті 37 Конституції України, якою забороняється створення і діяльність об'єднань громадян, що мають на меті проведення антиконституційних заходів; у статтях 24 і 36 Конституції України встановлюється рівність громадян і їх об'єднань перед законом. Ці положення Конституції України означають, що всі «повинні діяти в рамках конституційно-правового поля, а не за його межами, і завдання Української держави полягає в тому, щоб забезпечити функціонування в рамках конституційних приписів усіх елементів політичної системи»¹.

Конституційний Суд України, реалізуючи свої функції, наближає соціальну реальність до встановлення режиму конституційної законності. Призначення рішень Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України — в юридичний спосіб забезпечити їх правильне та однозначне розуміння і застосування, а отже, забезпечити конституційну законність, що впливає на правову систему в цілому. Аналогічно визначальний вплив на всю правову систему України мають рішення Конституційного Суду України про невідповідність Основному Закону України деяких правових актів. Такими рішеннями «нейтралізуються», виводяться з правової системи норми, які за змістом, формою або порядком ухвалення і набуття чинності суперечать Конституції України. У такий спосіб Конституційний Суд України забезпечує відновлення режиму конституційної законності.

Найбільш показовим у цьому плані стало Рішення № 20-рп/2010 від 30 вересня 2010 року, яким Конституційний Суд України визнав неконституційним Закон України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року у зв'язку з недотриманням процедури його прийняття, незважаючи на те, що цей Закон протягом чотирьох років діяв як частина Конституції України. Тим самим було забезпечено правову охорону Конституції України від внесення в неї поправок у неналежний спосіб. З метою недопущення прогалин у конституційному регулюванні Конституційний Суд України відновив дію попередньої редакції Конституції України, хоча законодавчо таке повноваження Конституційного Суду України не передбачене, і ніколи раніше він не робив у своїх рішеннях аналогічних застережень. Однак для забезпечення режиму конституційної законності такий крок мав величезне значення.

Отже, Конституційний Суд України, впливаючи на всі елементи системи сучасного конституціоналізму, виступає активним учасником конституційних перетво-

¹ *Тодька Ю. Н.* Конституционное право Украины : отрасль права, наука, учебная дисциплина: Учеб. пособ. — Х. : «Фолио» ; «Райдер», 1998. — С. 218.

рень в Україні згідно з об'єктивними процесами розвитку громадянського суспільства та правової держави. Вирішуючи в рамках своєї компетенції конкретні справи, він більше ніж інші «користувачі» Конституції України керується загально-правовими принципами добра й справедливості, свободи, рівності, пропорційності та передбачуваності, які мають не тільки нормативне, а й духовне, економічне, політичне наповнення.

Функціонування інституту конституційно-судового контролю надає конституціоналізму якісно нового рівня практичної реальності завдяки перетворювальній функції конституційного правосуддя¹, яка, на думку М. Бондаря, реалізується шляхом тлумачення норм Конституції та галузевого законодавства, шляхом перетворення конституційних відносин та інститутів конституціоналізму за допомогою вирішення конституційно-правових спорів, вироблення на основі вирішених конкретних справ рекомендацій законодавцю щодо вдосконалення правового регулювання тощо².

Виступаючи в ролі «перетворювача» правової системи, будівельника національної моделі конституціоналізму, Конституційний Суд України забезпечує єдність конституційного простору, що гарантує стабільність і захищеність конституційного ладу України.

Езеров А. Роль Конституционного Суда Украины в развитии современного конституционализма. Деятельность Конституционного Суда Украины оказывает непосредственное существенное влияние на все элементы современного конституционализма — Конституцию и конституционное законодательство, конституционное правосознание, конституционные правоотношения и конституционную законность. Конституционный Суд Украины, таким образом, выступает активным участником конституционных преобразований в Украине в соответствии с объективными процессами развития гражданского общества и правового государства.

Ключевые слова: Конституционный Суд Украины; конституционное законодательство; конституционное правосознание; конституционные правоотношения; конституционная законность.

Yezerov A. The role of the Constitutional Court of Ukraine in the development of modern constitutionalism. The activities of the Constitutional Court of Ukraine has a direct and significant impact on all elements of the modern constitutionalism — the Constitution and the constitutional law, constitutional sense of justice, constitutional legal relations and constitutional legitimacy. The Constitutional Court of Ukraine is an active participant of the constitutional reform in Ukraine in accordance with the objective processes of the development of civil society and legal state.

Key words: Constitutional Court of Ukraine; the constitutional legislation; constitutional sense of justice; constitutional legal relations; constitutional legitimacy.

¹ Бондарь Н. С. Судебный конституционализм в России в свете конституционного правосудия. — М.: Норма; ИНФРА-М, 2011. — С. 225.

² Там само. — С. 225–231.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Реальна сутність трансформаційного конституціоналізму

Г. Арутюнян

Голова Конституційного Суду
Республіки Вірменія,
доктор юридичних наук, професор

У статті автор розглядає гносеологічні та аксіологічні основи сучасного конституціоналізму, розкриває концепцію, згідно з якою поняття конституціоналізму потрібно сприймати не як один з основних принципів конституційного права, а як фундаментальний принцип сучасного права в цілому¹. Автор доходить висновку, що сучасний конституціоналізм є наявністю встановлених суспільною згодою фундаментальних правил демократичної та правової поведінки, їх існування як об'єктивної реальності у суспільному житті, громадянській поведінці кожного індивідуума в процесі здійснення державно-владних повноважень.

Ключові слова: сучасний конституціоналізм; правова держава; верховенство права; корпоративна демократія.

Конституціоналізм — це вираження певної конституційної культури, адекватної осмисленому буттю даного соціуму; це системна і усвідомлена наявність конституційних цінностей у реальному суспільному житті, на чому базується вся правова система. Нормативні характеристики конституціоналізму передбачають наявність необхідних і достатніх правових гарантій для усвідомленої реалізації прав і свобод в усій системі права та суспільних відносин.

У правовій державі будь-яка норма права повинна виражатися як елемент конституційної взаємоузгодженої системи правової поведінки людини і держави. Право як необхідна форма свободи, рівності і справедливості у суспільному житті людей, як основа їхнього співіснування в динамічному соціальному середовищі набуває нової ролі в житті людини. Сутність правової держави полягає саме у визнанні верховенства права і гарантуванні свободи через обмеження влади правом. Така теоретична постановка набуває реального змісту, коли соціальне суспільство свідомо і за суспільної згоди має намір жити і творити, спираючись на

¹ Див.: Арутюнян Г. Г. Конституціоналізм : уроки, вызови, гарантії. — К. : «Логос», 2011; Арутюнян Г. Г. Аксіологіческая природа конституціоналізма в контексте исторической эволюции конституционной культуры. У збірці «Філософія права П'ятикнижжя» (под. ред. А. А. Гусейнова, и Е. Б. Рашковского). — М., 2012. — С. 70–82; Арутюнян Г. Конституціоналізм как фундаментальный принцип права в правовом государстве // Международный вестник «Конституционное правосудие». — 2012. — 1(55). — С. 5–16.

цей принцип та ціннісно-системні критерії, які впливають з нього. Їх сукупність є основою конституційного ладу кожного конкретного суспільства. У правовій державі вияви права як сутності і як явища характеризуються саме відповідним рівнем конституціоналізму. Цим обумовлена також діалектика закону й права, співвідношення Конституції та конституціоналізму.

Конституціоналізм, як і право, — це об'єктивна соціальна реальність, вияв сутності цивілізованого співіснування, що має необхідний внутрішній потенціал динамічного і стабільного розвитку. Конституціоналізм як фундаментальний принцип права на певному рівні розвитку суспільства набуває системоутворюючого та універсального характеру правової регуляції, виражає і конкретизує правовий зміст гарантування і забезпечення верховенства права і безпосередньої дії прав людини, виступає критерієм правомірності поведінки правосуб'єктів, є вихідною правотворчою і правозастосовною діяльністю, основоположною характеристикою соціокультурного розвитку певного суспільства.

Конституціоналізм як образ правової матерії властивий соціальним системам, що досягли певної еволюції визнання і гарантування соціальних свобод і суспільної злагоди на основі відповідної системи соціокультурних цінностей. Будь-яка деформація конституціоналізму — це викривлення основоположних конституційних цінностей і принципів у суспільстві, відхід від загальної злагоди щодо системи соціокультурних цінностей співіснування.

Так звана регресивна реальність у сучасному світі — насамперед результат системного порушення конституційного балансу в суспільній практиці, що своєчасно не виявляється і не відновлюється. Очевидні наявність системного дефіциту конституціоналізму або його викривлений прояв. А це означає, що практично не забезпечується верховенство Основного Закону країни.

Головна місія конституціоналізму в новому тисячолітті полягає саме в забезпеченні стабільності та динамізму суспільного розвитку, зміцненні моральності у соціальних взаєминах, подоланні конфліктогенності у міждержавних і внутрідержавних відносинах.

Подолання дефіциту конституціоналізму — основний шлях недопущення накопичення негативної суспільної енергії аж до формування критичної маси, за якої неминучими стають соціальні катаклізми.

Наскільки це враховується в умовах суспільної трансформації і в реалізації конституційно проголошених принципів щодо побудови правового, демократичного суспільства?

Конституціоналізм як основа громадянського суспільства не може прогресувати в умовах слабкої дієздатності державних демократичних структур і деформованості самих політичних інститутів. Як справедливо підкреслює Д. Смілов, в умовах суспільної трансформації домінуючими стають встановлення квазіконституціоналізму та інтенсивне поширення політичного популізму¹.

¹ Див.: Даниель Смілов. Конфликт конституционализма и демократии в Восточной Европе : за пределами парадигмы переходного периода // Сравнительное конституционное обозрение. — № 4(89). — 2012. — С. 29–44.

Однією з характерних рис конституційної деформованості в країнах нової демократії є, насамперед, недостатня незалежність судової влади. Як зазначає З. Холмс, свого часу ще Ш. Монтеск'є стверджував, що король, який діє як суддя і тим самим порушує конституційний поділ виконавчої і судової влади, легко стає іграшкою несумлінних свідків та інших учасників процесу, що намагаються змусити публічну владу служити незаконним приватним або груповим цілям¹: «Зако-ни — це очі государя, завдяки ним він бачить те, чого без них не зміг би побачити. Привласнюючи обов'язки судді, він діє не на свою користь, а на користь своїх спокусників, на шкоду самому собі»².

Інша крайня небезпека — це тотальна олігархізація влади. В одній зі своїх статей 2006 року — «Загрози корпоративній демократії»³ — я відзначив, що «корпоративна демократія» (олігархізація всіх гілок влади) більш небезпечна для суспільства, ніж тоталітарна система, яка має свої певні правила, незважаючи на те, що за своєю суттю також має ірраціональний характер. Проте остання не побудована на викривлених суспільною практикою конституційних цінностях. Основна загроза корпоративній демократії полягає в тому, що демократичні цінності послідовно деформуються і згодом піддаються мутації, втрачають своє значення, стають для суспільства не тільки неприйнятними, а й небезпечними. Цьому сприяють також низький рівень правосвідомості суспільства, тяжкий соціальний стан, високий рівень безробіття тощо. В умовах тіньових економічних відносин індивід виступає не як повноцінний договірний суб'єкт зі своїми природними правами, а як залежний від волі й подаяння роботодавця засіб виробництва. Ця якість, характерна для феодальних суспільних відносин, набуває нової форми і забарвлення в демократичному суспільстві в умовах фіктивного чи квазіконституціоналізму.

Однією з найбільших небезпек корпоративної демократії є й те, що цінності, піддані мутації, в умовах збою «імунної системи» суспільства стають відтворюваними. Це більш небезпечна фаза, коли ірраціональний розвиток має прогресуючий характер і виключає відновлення життєздатності системи еволюційним шляхом, а справжні цінності стають незатребуваними. Це так чи інакше має місце в тих країнах, де політичні інститути формуються за принципами корпоративної демократії, де паралельно з тіньовою економікою стають тіньовими й політичні інститути, де судова система — не самостійна влада, а важіль влади, де преса без свободи слова перетворюється на інструмент політичного терору.

Тотальна олігархізація влади призводить до тотальної криміналізації соціальної системи, особливо у тих випадках, коли вищі державні чини, спираючись на свої владні повноваження, стають найбагатшими людьми в державі.

Основний шлях уникнення подібних загроз — забезпечення реального поділу влади і унеможливлення злиття політичних, економічних та адміністративних сил,

¹ Див.: *Стивен Холмс. Конституции и конституционализм // Сравнительное конституционное обозрение. — 2012. — № 3(88). — С. 69.*

² *Montesquieu. Spirit of the Laws / Trans. by Th. Nugent. New York: HafnerPress, 1975. Vol. I. Bk. 6. Ch. 4. P. 73.*

³ Див.: *Международный вестник «Конституционное правосудие». — № 3. — 2006. — С. 38–46.*

створення необхідних передумов природного становлення політичних і громадянських структур суспільства. Свого часу Дж. Медісон підкреслив, що конституційна збалансованість суперечливих і конкуруючих інтересів може стримувати владу і гарантувати свободу¹.

Сучасні тенденції світового та європейського конституційного розвитку дозволяють зробити низку принципів узагальнень, серед яких на особливу увагу заслуговують такі:

- демократія, що не має альтернативи як цінність соціального суспільства, диктує свої критерії і підходи до правової регламентації суспільних відносин;
- конституційна демократія наявна там і тією мірою, де і якою мірою наявний реальний поділ і баланс влади, оптимальна децентралізація політичної, економічної та адміністративної сил, незалежна судова система, вільна преса, гарантовані, вільні й справедливі виборчі процеси, де влада контролюється громадянським суспільством;
- встановлення конституціоналізму без надійного гарантування верховенства Конституції залишиться лише добрим побажанням;
- забезпечення верховенства права вимагає врахування проблеми національної безпеки і необхідності певної гармонії між індивідуальними та суспільними інтересами;
- процеси конституційного розвитку не можуть розглядатися без належної системної оцінки і врахування зростаючої ролі міжнародних глобальних і регіональних правових систем;
- без створення необхідних і достатніх передумов та певного ціннісного середовища конституційної демократії, з глибокою і всебічною оцінкою особливостей перехідних систем, неможливо подолати інерцію системних деформацій і гарантувати реальний конституційний розвиток шляхом так званого імпорту демократії.

На сьогодні одним зі стрижневих завдань транзитології є те, як враховувати зазначені тенденції в суспільних системах, що постійно трансформуються, з тим, щоб конституційний розвиток становив основу прогресу суспільства і не став жертвою поточних політичних інтересів. Річ у тому, що в нових демократіях основними виявами ірраціональних процесів у конституційній практиці є:

- викривлені уявлення про демократію та ціннісну систему правової держави²;
- застосування цих цінностей як завіси для виконання волі влади;
- зусилля перетворити різні інститути влади, пресу і засоби масової інформації на знаряддя владарювання;
- зрощення політики, влади та тіньової економіки і на цій основі, з одного боку, переростання корупції в основний капітал влади, з іншого — політизація тіньової економіки;

¹ Див.: *Рассел Г.* Конституціоналізм : опыт Америки и других стран // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.infousa.ru/government/-dmpaper2.htm> (09.03.2009).

² Про це свідчать також такі викривлені поняття, як «перехідна демократія», «національна демократія», «суверенна демократія», «часткова демократія» тощо, які використовуються політиками і деякими дослідниками останнім часом.

– формування нового і найбільш небезпечного середовища обмеження прав і свобод людини і громадянина через появу такого собі середовища страху, недовіри, безнадійності, безкарності, вкорінення політичного та бюрократичного цинізму, які часом подаються у демократичній упаковці.

Все це не обмежується конкретними діями, а проникає в усі ланки влади, набуває законодавчих і структурних рис і охоплює всю державну машину.

Про небезпеки олігархізації державної влади свого часу переконливо і красномовно говорив Арістотель, представляючи види олігархії: «Перший вид — коли власність, не дуже велика, а помірна, знаходиться в руках більшості; власники через це мають можливість брати участь у державному управлінні, а оскільки кількість таких людей велика, то верховна влада неминуче знаходиться в руках не людей, а закону.

Другий вид олігархії — кількість людей, які володіють власністю, менша за кількість людей при першому виді олігархії, але розмір власності більший; маючи більшу силу, ці власники висувають і більше вимог, тому вони самі обирають з решти громадян тих, хто допускається до управління; але внаслідок того, що вони не настільки ще сильні, щоб управляти без закону, вони встановлюють закон, що підходить для них.

Третій вид — якщо становище стає напруженішим у тому сенсі, що кількість власників стає меншою, а сама власність більшою, то утворюється третій вид олігархії: всі посади зосереджуються в руках власників, причому закон наказує, щоб після їх смерті сини наслідували їхні посади.

Четвертий вид — коли їхня власність розростається до величезних розмірів і вони здобувають масу прихильників, то виходить династія, близька до монархії, і тоді господарями стають люди, а не закон»¹.

Через тисячоліття в багатьох країнах, зокрема посткомуністичного простору, ці процеси повторюються під прикриттям гасел конституційної демократії. У деяких країнах верховна влада вже знаходиться не в руках закону, а людей. Господарями стають, або домагаються цього, особи, в руках яких зосереджується основна економічна, політична та адміністративна сила. Суспільна небезпека подібної ситуації полягає в тому, що, по-перше, для такого зрощення використовується потенціал демократичних змін у суспільстві. А по-друге, подібний процес відбувається за наявності Конституції, в якій проголошені відданість демократії, верховенству права, народовладдю та іншим фундаментальним цінностям, що при викривленні принципу поділу влади і встановленні так званої корпоративної демократії цілковито деградує у реальному житті.

Не допустити подібне зрощення легше, ніж його подолати. Останнє вимагає величезних зусиль, часу і системної реставрації деградованих реалій. Для недопущення подібної ситуації головне завдання успішного здійснення суспільної трансформації — це послідовність у конституціоналізації суспільних відносин з подоланням конфлікту між Конституцією, правовою системою та правозастосов-

¹ Арістотель. Етика. Політика. Риторика. Поетика. Категорії. — Минск : Литература, 1998. — С. 561 (в разделе «Політика», книга четвертая).

ною практикою в цілому. Тільки таким шляхом можна забезпечити необхідну дієздатність системи поділу і збалансованості влади, гарантувати бажану сталість і динамізм суспільного розвитку. А цього, на наш погляд, можна досягти за допомогою постійної і системної оцінки й аналізу рівня конституціоналізму в суспільстві.

Для ефективного контролю за станом конституціоналізму в країні, на нашу думку, потрібно у кінці кожного року за допомогою наведених нижче індикаторів розкривати справжній стан реалізації фундаментальних конституційних цінностей і принципів у суспільстві, робити його прозорим для громадськості, предметом багатофакторного аналізу і основою програмно-цільової політики поліпшення становища.

Використовуючи, наприклад, застосовану американською організацією «Будинок свободи» методику¹, для кожного індикатора може бути обрана 7-бальна оцінювальна система, де 0 — кращий стан, 7 — гірший.

Проведені нами дослідження свідчать, що середній коефіцієнт конституціоналізму в країнах посткомуністичного простору в останні роки має тенденцію до погіршення. Це свідчить також про поглиблення правових, політичних і соціальних кризових явищ і про великий потенціал накопичення вибухонебезпечної критичної маси негативної соціальної енергії.

Не маючи завданням детально представити в рамках цієї статті результати аналізу, хочемо лише зазначити, що реальна оцінка стану конституціоналізму в країні повинна даватися не тільки на державному рівні, а й громадянським суспільством, беручи, наприклад, за основу таку систему індикаторів:

1. Характеристики правової держави: наявність необхідних і достатніх передумов гарантування верховенства права; гарантії забезпечення верховенства Конституції; характеристика реального поділу влади; ступінь реальної незалежності судової влади; ступінь зрощення політичних, економічних та адміністративних сил; ступінь забезпечення реальної рівності всіх перед законом; рівень корупції; рівень тіньової економіки; рівень правосвідомості населення; криміногенна обстановка;

2. Характеристики демократичних розвитків: рівень розвитку парламентаризму; ступінь довіри до виборчої системи; рівень становлення політичних партій; свобода преси; свобода Інтернету; свобода зборів; свобода об'єднань; рівень громадянської активності і становлення інститутів громадянського суспільства; прозорість діяльності інститутів влади; рівень дієздатності державних демократичних інститутів; релігійні свободи; ступінь захищеності прав національних меншин; рівень плюралізму; рівень толерантності; рівень недискримінації;

3. Соціальні характеристики: рівень безробіття; рівень міграції; рівень стабільності цін (рівень інфляції); середньорічне зростання валового внутрішнього продукту з розрахунку на душу населення; співвідношення прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати; співвідношення пенсій та середньої заробітної плати; рівень соціальної захищеності розумової творчої праці; частина населення з доходами, нижчими від вартості мінімального споживчого кошика з

¹ Див.: [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.freedomhouse.org/>

розрахунку на сто тисяч населення; співвідношення річних доходів десяти відсотків найбагатших осіб і річних доходів решти дев'яноста відсотків населення; співвідношення річних доходів десяти відсотків найбагатших осіб і бюджетних коштів, виділених на соціальну сферу країни за рік; співвідношення річної зарплати посадових осіб законодавчої, виконавчої та судової влади та декларованих загальних доходів за даний рік; співвідношення декларованих річних доходів лідерів політичних партій і середньої заробітної плати в країні; динаміка майна вищих посадових осіб і політичної еліти країни в роки, коли вони обіймали державні посади.

Останні показники характеризують рівень олігархізації влади, що, у свою чергу, відображає реальний стан реалізації принципу поділу влади. Наші дослідження, зокрема, свідчать, що коли заробітна плата вищих посадових осіб законодавчої, виконавчої та судової влади країни вища 80–90 відсотків їх річних доходів, то загроза зрощення політичного, економічного та адміністративного потенціалу знижується до мінімуму, і є реальні передумови для справжнього поділу влади. Важливо те, що в подібних умовах мотивація носія влади — ефективна реалізація його функцій. Проте коли плата, отримана за здійснення функцій носія влади, нижча 50 відсотків його річних доходів, очевидно, що функція стає «димовою завісою» для здійснення діяльності, що забезпечує його основний дохід. У деяких країнах зустрічається така картина, коли в системі судової влади цей показник становить 55–60 відсотків, виконавчої — 35–40, а законодавчої — аж до 2–3 відсотків. Подібні обставини — це лакмусовий папірець, що свідчить про системні «метастази» і небезпечні викривлення основоположних конституційних цінностей і принципів.

Не секрет також, що в багатьох нових незалежних державах процеси приватизації супроводжувалися численними проявами корупції, що зумовило інші негативні наслідки. Отже, в цих країнах для характеристики реального стану конституційних викривлень важливо розрахувати співвідношення доходів політичних лідерів, посадових осіб законодавчої, виконавчої і судової влади (разом з доходами членів їхніх сімей) за останні 20 років із середньорічним зростанням прибуткової частини державного бюджету. Це може слугувати також своєрідним показником рівня тіньового сектора. За нашими оцінками, навіть в тих країнах, де рівень тіньової економіки оцінюється у 40–50 відсотків, зазначене співвідношення більше 2,5–3. Насправді це свідчить і про вищий рівень тіньового сектора, і про корумпованість системи.

Для комплексного наукового аналізу й оцінки багатофакторного реального стану конституціоналізму важливим є зіставлення всіх вищезазначених характеристик, а також визначення на їх основі узагальненого інтегрального показника. Кількісна визначеність подібного показника дозволить виявити вузькі місця викривлень конституціоналізму і здійснити програмно-цільову політику для їх подолання¹.

¹ Див.: Арутюнян Г. Г. Конституціоналізм : уроки, вызови, гарантії. — К. : «Логос», 2011. — С. 99–100.

Безперечно, без утвердження в країні реального конституціоналізму і послідовного подолання конституційних викривлень говорити про стабільний прогрес немає сенсу. Отже, для суспільних систем, що трансформуються, необхідно перефразувати загальновідому римську формулу «де суспільство, там і право» таким чином: «де конституціоналізм, там і правова держава». Конституціоналізм визначає сутність взаємоузгодженої поведінки соціуму, характер його осмисленого існування в часі, рівень зрілості суспільних відносин та їх правового регулювання. Це, насамперед, ідеал цивілізованої саморегуляції, до чого повинне прагнути сучасне суспільство.

Арутюнян Г. Подлинное лицо трансформационного конституционализма.

В статье автор рассматривает гносеологические и аксиологические основы современного конституционализма, раскрывает концепцию, согласно которой понятие конституционализма следует воспринимать не как один из основных принципов конституционного права, а как фундаментальный принцип конституционного права в целом. Автор приходит к выводу о том, что современный конституционализм является наличием установленных общественным согласием фундаментальных правил демократического и правового поведения, их существования как объективной реальности в общественной жизни, гражданском поведении каждого индивидуума в процессе осуществления государственно-властных функций.

Ключевые слова: современный конституционализм; правовое государство; верховенство права; корпоративная демократия.

Harutyunyan G. The Real Essence of the Transformational Constitutionalism. *The author researches gnoseological and axiological basis of modern constitutionalism, develops the concept according to which the notion of constitutionalism shall be interpreted not as one of the main principles of the constitutional law, but as the fundamental principle of modern law as a whole. The author concludes that the modern constitutionalism is a set of fundamental rules of democratic and legal behaviour, established by a social agreement. They exist as an objective reality in social life, civil behaviour of each individual in the process of implementation of state powers.*

Key words: modern constitutionalism; legal state; rule of law; corporate democracy.

Огляд українсько-польської конференції суддів «Гарантії незалежності конституційних судів: європейська практика та національний досвід»

18–19 вересня 2012 року в Конституційному Суді України відбулася конференція суддів Конституційного Суду України та суддів Конституційного Трибуналу Республіки Польща на тему «Гарантії незалежності конституційних судів: європейська практика та національний досвід».

З привітанням до учасників конференції звернувся Голова Конституційного Суду України А. Головін, який зазначив, що це п'ятий науковий захід, який продовжує добру традицію двосторонньої співпраці, започатковану близько п'ятнадцяти років тому. Він наголосив, що такий динамічний, поступальний розвиток українсько-польського діалогу у сфері конституційної юрисдикції, насамперед, обумовлюється збігом національних інтересів країн-сусідів у багатьох галузях, їхніми глибинними історичними та культурними зв'язками.

На початковому етапі таке співробітництво обмежувалося лише участю суддів польського або українського конституційних судів у міжнародних заходах, організованих однією зі сторін. Так, у жовтні 1997 року, через рік після створення єдиного органу конституційної юрисдикції в Україні, його делегація на чолі із заступником Голови Конституційного Суду України В. Розенком узяла участь у Підготовчому засіданні до одинадцятого Конгресу Конференції європейських конституційних судів, організатором якого виступав Конституційний Трибунал Республіки Польща. Через рік, у жовтні 1998 року, суддя Конституційного Трибуналу Республіки Польща Лех Гарлицькі брав участь у семінарі «Дія норм міжнародно-правових документів у національному законодавстві», організованому Конституційним Судом України. Така форма українсько-польської співпраці у сфері конституційної юрисдикції мала місце і в наступні роки. У її рамках обговорювалися питання ролі конституційного суду в державі і суспільстві, актуальні проблеми конституційної юрисдикції, передусім у країнах Центральної та Східної Європи; питання захисту прав людини органами конституційної юстиції, зокрема можливості та проблеми індивідуального доступу до Конституційного Суду України, а також відносини між конституційним судом і омбудсманом у цьому контексті; вплив практики Європейського суду з прав людини на національне конституційне судочинство.

У 2005 році українсько-польські відносини у сфері конституційної юстиції вийшли на якісно новий рівень. У Варшаві відбулася перша конференція суддів Конституційного Суду України та Конституційного Трибуналу Республіки Польща, під час якої обговорювалися питання гарантій відповідальності публічної влади, а також меж правотлумачної діяльності органів конституційної юрисдикції.

А. Головін підкреслив, що у взаємовідносинах між двома нашими інституціями знаковим можна вважати той факт, що Конституційний Суд України було прийнято в асоційовані члени Конференції європейських конституційних судів під час головування у ній саме Конституційного Трибуналу Республіки Польща. Це відбулося під час проведення її одинадцятого Конгресу в місті Варшава у травні 1999 року.

Такі двосторонні відносини, зазначив Голова Конституційного Суду України, не лише відповідають інтересам наших держав, а стають все актуальнішими у світлі поглиблення взаємодії органів конституційної юрисдикції Європи, зокрема з огляду на те, що заплановану для шістнадцятого Конгресу Конференції європейських конституційних судів тему присвячено співробітництву конституційних судів у Європі.

На думку А. Головіна, такі тенденції не є випадковими, адже в умовах європейської та загальносвітової інтеграції, незважаючи на окремі особливості національного регулювання, підходи до реалізації основних завдань конституційних судів є подібними. Вони обумовлюють універсалізацію конституційного правосуддя, в рамках якої можливе вироблення спільних методологічних основ для дієвого здійснення судового конституційного контролю.

У зв'язку з цим Голова Конституційного Суду України висловив сподівання, що співробітництво обох сторін триватиме й надалі, сприяючи підвищенню ролі та функціональної дієздатності органів конституційної юрисдикції України та Польщі. З огляду на необхідність розвивати такий діалог і обмін досвідом з метою удосконалення роботи у сфері забезпечення верховенства й безпосередньої дії конституцій, захисту прав і свобод людини і громадянина в Польщі та Україні він виступив з пропозицією щодо підписання Меморандуму про співпрацю між Конституційним Судом України та Конституційним Трибуналом Республіки Польща.

Звертаючись до учасників конференції, А. Головін підкреслив, що її тема є дуже важливою і останніми роками в рамках різних міжнародних заходів вона ставала предметом обговорення. Наприклад, тема Другого всесвітнього конгресу конституційних судів — важливої події міжнародного масштабу, що відбувалася 16–18 січня 2011 року в Ріо-де-Жанейро під егідою Венеціанської Комісії, — звучала як «Поділ влади та незалежність конституційних судів та еквівалентних органів». Тоді представники конституційних судів практично з усього світу мали можливість обговорити питання, пов'язані із забезпеченням незалежності органів конституційної юрисдикції у відносинах з іншими органами державної влади. Особливо це стосувалося запобігання тиску на конституційні суди з боку виконавчої та законодавчої влади, а також засобів масової інформації. А. Головін висловив сподівання щодо обговорення на нинішній конференції цих та інших питань у більш прикладному аспекті і наголосив на актуальності теми конференції. На його думку, це обумовлено тим, що конституційний суд як орган державної влади не працює ізольовано від політичного і соціального середовища, від конкретної ситуації в державі і суспільстві, а тому його незалежність завжди умовна й не остаточна. Її забезпечення — це процес, який постійно триває і час від часу за певних обставин активізується, зокрема у випадках, коли зацікавлені суб'єкти (органи влади, політичні групи тощо) намагаються вплинути на позицію конституційного суду в бажаному для них напрямі.

Актуальність теми визначається також тим, що спроби посягань на незалежність органу конституційної юстиції — це не локальна проблема окремої країни. Певною мірою можна говорити про тенденцію проявів неповаги до органу, покликаного захищати конституцію держави, зокрема, як це не дивно, в

Європі. Хоча практика свідчить, що такі тенденції здебільшого мають місце у постсоціалістичних країнах молоді демократії.

Як приклад А. Головін навів ситуацію з посяганням на незалежність органу конституційної юрисдикції Румунії, що обумовлено політичним протистоянням у країні, метою якого було усунення президента з посади в порядку процедури імпичменту. На Конституційний Суд Румунії чинився тиск з боку Прем'єр-міністра та уряду, висловлювалися прямі погрози обмежити його повноваження. Конституційний Суд України, уважно спостерігаючи за цими подіями, 21 серпня 2012 року на своєму засіданні висловив позицію щодо ситуації навколо Конституційного Суду Румунії, зазначивши, що «вважає неприпустимим тиск на органи конституційної юрисдикції. Суд підтримує непорушність демократичних основ розвитку та забезпечення прав і свобод людини і громадянина, невід'ємною складовою яких є незалежність судової системи країни».

У зв'язку з цим А. Головін з прикрістю зазначив, що на нещодавно проведеному Підготовчому засіданні до шістнадцятого Конгресу Конференції європейських конституційних судів у Відні не було дано належної оцінки подібному посяганням на незалежність судів і навіть не висловлено моральної підтримки з цього приводу. На його думку, навряд чи це можна вважати виправданим. Адже без належного гарантування незалежності органи конституційної юрисдикції можуть виявитися неспроможними виконати своє основне завдання — забезпечити верховенство конституції і закріплених нею демократичних і загальнолюдських цінностей.

Голова Конституційного Суду України також наголосив, що на загальноєвропейському рівні необхідність забезпечення незалежності судів передбачена Конвенцією про захист прав і основоположних свобод людини, стаття 6 якої гарантує кожному право на справедливий розгляд справи незалежним і безстороннім судом, визначений законом. Згідно з позицією Європейського суду з прав людини (зокрема, у справах «Руїз-Матеос проти Іспанії», «Зюссманн проти Німеччини») дія цієї статті поширюється і на провадження у конституційному суді. У рішенні у справі «Рінгайзен проти Австрії» зазначено, що поняття «незалежний суд» охоплює два основних аспекти: незалежність від виконавчої влади і від сторін. Реально ж чинників впливу (прямого чи опосередкованого) на прийняття судом безстороннього рішення може бути й більше. Так, за сучасних умов європейської інтеграції набуває все більшої актуальності питання обов'язковості для конституційних судів правових позицій наднаціональних судових установ (зокрема, Європейського суду з прав людини та Суду Європейського Союзу), а отже, і питання залежності органів конституційної юрисдикції від останніх.

А. Головін висловив сподівання, що доповідачі конференції комплексно розкриють запропоновану тему, а в ході її обговорення буде представлено відповідний європейський та національний досвід, тому він зосередив увагу лише на деяких основних моментах гарантування незалежності конституційного суду, спираючись, головним чином, на український досвід. Він наголосив, зокрема, що традиційними і певною мірою уніфікованими в країнах Європи є конституційне і законодавче закріплення та гарантування інституційної, організаційної, кадрової і фінансової складових незалежності конституційних судів. Це знайшло відоб-

раження і в Україні. До конституційно та законодавчо визначених гарантій незалежності Конституційного Суду України належать:

1) закріплення його статусу, засад діяльності, порядку формування в окремо-му (XIII) розділі Конституції України, чим підкреслюється його особливе місце в системі органів державної влади як єдиного органу конституційної юрисдикції в Україні і ускладнюється можливість внесення відповідних змін, зокрема з метою вплинути на його незалежність;

2) визначення трьох суб'єктів формування його складу, до яких віднесені Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України;

3) призначення суддів Конституційного Суду України на дев'ять років без права бути призначеними на повторний строк; тривалий період функціонування Конституційного Суду України однієї каденції як гарантія його незалежності підкріплюється складною процедурою дострокового звільнення суддів Конституційного Суду України з посад;

4) конституційне визначення обов'язковості виконання на території України рішень Конституційного Суду України, їх остаточності та неможливості оскарження, а також законодавче передбачення юридичної відповідальності за їх невиконання;

5) законодавче закріплення повноваження Конституційного Суду України врегульовувати питання організації своєї внутрішньої роботи, яким він скористався, зокрема, затвердивши 5 березня 1997 року Регламент Конституційного Суду України;

6) віднесення законом обрання та формування керівництва і робочих органів Конституційного Суду України до його внутрішніх питань;

7) законодавче визначення фінансування діяльності Конституційного Суду України окремим рядком у Державному бюджеті, а також самостійного розпорядження виділеними бюджетними коштами;

8) організаційна, матеріально-господарська незалежність Конституційного Суду України, наявність у нього статусу юридичної особи.

Отже, як зауважив А. Головін, і Конституція, і законодавство України передбачають досить серйозні важелі для того, щоб гарантувати незалежність Конституційного Суду України. Однак норми Конституції і законів — лише одна з обов'язкових передумов її реального забезпечення. Іншою важливою передумовою для цього є готовність українського політикуму підкоритися букві й духу Конституції та законів. У зв'язку з цим Голова Конституційного Суду України ще раз наголосив, що проблеми практичного гарантування незалежності конституційних судів в умовах політичного протистояння добре відомі більшості країн Європи, у тому числі Україні та Польщі. Конституційні суди часто опиняються під серйозним зовнішнім тиском, обумовленим ухваленням ними рішень, неприйнятних для деяких органів державної влади або окремих впливових політичних діячів. В Україні спостерігалися, а подекуди наявні і зараз різні способи «покарати» Конституційний Суд за прийняття «незручних» рішень, обмежити його функціональність. Це і необрання нових членів Конституційного Суду України уповноваженими на те органами, і намагання законодавчо звужити його повноваження, зменшити соціальні гарантії його суддів, і невиконання його рішень, і зловживан-

ня суб'єктами владних повноважень своїм правом на конституційне подання, і необґрунтована критика роботи та рішень Конституційного Суду України, «довільна» інтерпретація останніх, дискредитація його роботи у засобах масової інформації.

А. Головін навів приклад використання у 2005 році деякими політичними силами недосконалої законодавчо визначеної процедури прийняття суддями Конституційного Суду України присяги для блокування його діяльності, оскільки вже призначеним на посаду суддям не забезпечувалася можливість скласти присягу у Верховній Раді України.

У 2006 році Верховна Рада України прийняла, а Президент України підписав Закон України «Про внесення зміни до розділу IV» («Прикінцеві та перехідні положення») Закону України «Про Конституційний Суд України» від 4 серпня 2006 року № 79-V, метою якого було вилучення з юрисдикції Конституційного Суду України вирішення питань щодо конституційності законів про внесення змін до Конституції України, що набрали чинності. Рішенням Конституційного Суду України від 26 червня 2008 року № 13-рп/2008 цей закон визнано неконституційним.

Верховна Рада України неодноразово допускала зниження рівня гарантій фінансової незалежності Конституційного Суду України при прийнятті Державного бюджету України на відповідний рік, зменшуючи обсяг коштів, передбачених на його утримання, чи зупиняючи дію норм низки законодавчих актів щодо пільг для суддів. Такі рішення парламенту також ставали предметом розгляду Конституційного Суду України.

У усіх згаданих випадках можливість функціонування Конституційного Суду України перебувала у прямій, інколи монопольній, залежності від інших органів державної влади, що є недопустимим у сучасній правовій, демократичній державі.

Голова Конституційного Суду України переконаний, що питання гарантування незалежності конституційних судів є досить складним і його вирішення не може бути обмежено навіть найдосконалішим урегулюванням на конституційному та законодавчому рівнях. Це питання значною мірою обумовлюється рівнем правової культури суспільства, наявністю дійсно демократичних органів державної влади, конкретними політичними, економічними, соціальними та іншими умовами, в яких працює конституційний суд певної країни.

А. Головін відзначив як безумовно позитивний аспект у роботі Конституційного Суду України те, що до нього надходить значно більше конституційних звернень від фізичних та юридичних осіб з питань захисту їхніх прав і свобод, ніж конституційних подань від суб'єктів владних повноважень. Так, протягом 2011–2012 років до Конституційного Суду України надійшло 737 конституційних звернень і тільки 47 конституційних подань. Така ситуація обумовлена, зокрема, відсутністю в Україні у цей період гострого протистояння між органами державної влади — суб'єктами права на конституційне подання, що звело до мінімуму внесення до Конституційного Суду України клопотань стосовно компетенційних спорів або неконституційності нормативних актів. Адже був період (2007–2009 роки), коли через таке протистояння до Конституційного Суду Ук-

раїни надходила маса конституційних подань (наприклад, у 2007 році їх було 84, у 2008 році — 98, а у 2009 році — 103).

А. Головін зауважив, що згідно із законодавством завданням Конституційного Суду України є гарантування верховенства Конституції як Основного Закону держави на всій території України. З цією метою Конституція України наділила єдиний орган конституційної юрисдикції повноваженням здійснювати конституційний контроль законів та інших правових актів парламенту, актів глави держави та уряду, а також правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим. Не менш важливим напрямом діяльності Конституційного Суду України як гаранта верховенства Основного Закону держави є тлумачення Конституції та законів України, а також надання висновків щодо відповідності законопроектів про внесення змін до Конституції України вимогам її статей 157 і 159 та про конституційність міжнародних договорів України.

Голова Конституційного Суду України акцентував на тому, що функція тлумачення Конституції та законів України, закріплена за Конституційним Судом України, не обмежується виключно роз'ясненням відповідних норм. Якщо Конституційний Суд України, розглядаючи справу про офіційне тлумачення, встановить невідповідність Конституції України закону (його окремих положень), то у цьому ж провадженні він вирішує питання щодо його неконституційності. Такий механізм споріднений з інститутом нормативної конституційної скарги, запровадженим у багатьох країнах Європи. У цьому контексті А. Головін зазначив, що, на відміну від конституційного подання стосовно відповідності положень нормативного акта Конституції, з яким до Конституційного Суду України може звернутися обмежене коло суб'єктів (Президент України, не менш як сорок п'ять народних депутатів України, Верховний Суд України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Верховна Рада Автономної Республіки Крим), з клопотанням щодо надання офіційного тлумачення може звернутися практично кожний суб'єкт — від органу державної влади до громадянина чи юридичної особи, якщо останні доведуть неоднозначність застосування відповідних норм судами загальної юрисдикції або іншими органами влади в Україні.

Голова Конституційного Суду України також наголосив, що значна кількість конституційних звернень поки що не відповідає вимогам Закону України «Про Конституційний Суд України». У 2011–2012 роках лише близько 10 відсотків конституційних звернень стали предметом розгляду колегією суддів Конституційного Суду України і тільки щодо 15 з них прийнято рішення по суті. Проте порівняно з попередніми роками кількість звернень фізичних та юридичних осіб, які відповідають вимогам Закону і за якими Конституційний Суд України приймав рішення у справі, значно збільшилася, що свідчить про суттєве підвищення правової культури заявників завдяки широкій просвітницькій роботі, яка проводиться керівництвом та Секретаріатом Конституційного Суду України.

А. Головін навів також деякі статистичні дані. За весь час функціонування Конституційного Суду України до нього надійшло близько 60 тисяч документів, із них 979 конституційних подань і 3606 конституційних звернень. Ухвалено 279 рішень щодо відповідності законів та інших правових актів Конституції України та про офіційне тлумачення Конституції і законів України; дано 23 висновки щодо

відповідності законопроектів про внесення змін до Конституції України вимогам Основного Закону України та щодо конституційності міжнародного договору, який вносився до Верховної Ради України для надання згоди на його обов'язковість; прийнято 1286 ухвал.

Як показує досвід, зазначив А. Головін, питання, що порушуються перед Конституційним Судом України, є віддзеркаленням тих реалій, в яких живе країна. На сьогодні значна частина клопотань до Суду пов'язана із закріпленням в українському законодавстві соціальних пільг, компенсацій, гарантій, які в умовах складного економічного становища і проблем із наповненням державного бюджету не завжди можуть бути забезпечені державою повною мірою. Тому є підстави прогнозувати, що з прийняттям нового закону про Державний бюджет України Конституційний Суд України опрацьовуватиме відповідні звернення. Крім того, перед проведенням чергових виборів до вищих органів державної влади досить часто надходять подання про захист виборчих прав громадян.

Голова Конституційного Суду України ще раз підкреслив, що нинішня стабільність у відносинах між органами державної влади надала можливість єдиному органу конституційної юрисдикції в Україні спрямувати значну частину зусиль на розгляд звернень фізичних та юридичних осіб з питань захисту їхніх прав і свобод. Так, у 2011–2012 роках 15 із 36 справ, у яких Конституційний Суд України прийняв рішення по суті, були ініційовані фізичними чи юридичними особами. Цей показник свідчить про те, що порівняно з попереднім періодом діяльності Конституційного Суду України кількість рішень у таких справах зросла у декілька разів.

На завершення свого виступу А. Головін висловив сподівання, що в ході конференції важливі аспекти функціонування конституційних судів та забезпечення їх незалежності будуть детально висвітлені у виступах доповідачів конференції, у робочих дискусіях, які стануть основою для відповідних практичних рішень, спрямованих на зміцнення незалежності конституційних судів України та Польщі. Він побажав усім учасникам конференції успіхів і плідної роботи та передав слово Голові Конституційного Трибуналу Республіки Польща пану А. Жеплінські.

Висловивши вдячність за запрошення групи суддів Конституційного Трибуналу Польщі здійснити робочий візит до Конституційного Суду України, пан Жеплінські наголосив, що такі зустрічі є дуже важливими з огляду на те, що українці і поляки є сусідами, тому рішення та позиції судів обох держав мають сприяти реалізації принципу верховенства права не тільки на території Польщі та України, а й усю Європу. Це зумовлюється завданнями, що стоять перед кожним із судів, а також масштабом таких країн, як Польща і Україна. Він підкреслив, що у таких зустрічах братимуть участь не тільки судді, а й працівники апаратів обох судів, які ділитимуться своїм досвідом та матимуть можливість переймати найкраще у роботі один одного.

Свій виступ пан Жеплінські присвятив питанню незалежності Конституційного Трибуналу Польщі з огляду на наявний досвід його роботи та положення Конституції Польщі. Він зазначив, що конституційний суд у суспільному устрої сучасної держави стоїть на варті конституції. Ця думка висловлена у працях багатьох науковців, які займаються аналізом рішень конституційних судів і з'ясовують

місце конституційного суду у правовому порядку сучасної держави. Політики та вищі державні чиновники часто не погоджуються з цим, вважаючи, що на варті конституції стоїть народ або президент, якщо інше не записано в Основному Законі, однак навряд чи це є належно обґрунтованою позицією. Самі повноваження, компетенція конституційного суду зумовлюють дуже серйозний його обов'язок стосовно громадян — захищати конституцію.

Конституція Польщі містить три основоположні норми щодо місця Конституційного Трибуналу в устрої держави. У статті 10 розділу I Конституції Польщі, зокрема, зазначається про поділ і врівноваження гілок влади і про те, що законодавчу владу здійснюють сенат і сейм, виконавчу владу — президент і Рада міністрів, суддівську — суди і трибунали. Про місце Конституційного Трибуналу Польщі та його обов'язки в найбільш загальному плані йдеться у статті 45 Конституції, яка гарантує на території юрисдикції польської держави право на справедливий і відкритий розгляд справи без необґрунтованого затягування відповідним, незалежним, безстороннім і самостійним судом. Зрештою, стаття 193 Конституції стосується суддів Конституційного Трибуналу і визначає його особливу позицію в устрої сучасної держави. У ній сказано, що суди і Конституційний Трибунал є окремою владою, що не залежить від інших гілок влади. Ця стаття Конституції підкреслює автономність Конституційного Трибуналу і захищає його від будь-яких намагань обмежити незалежність як самого Трибуналу, так і його суддів.

Далі пан Жепліньські зосередив увагу на тому, як на практиці діють гарантії незалежності та самостійності судів, закріплені в Конституції Республіки Польща. Він зазначив, що правосуддя, заради здійснення якого створені суди, залежить, насамперед, від суддів. Ще давні єгиптяни знали, що несправедливі судді зіпсують навіть найкраще право, а підготовлені судді зможуть гідно застосувати й недосконале законодавство, оскільки мудрий суддя здатний прийняти справедливе рішення, розуміючи сутність закону і конкретні обставини справи. Лише тоді ефективно розв'язується правовий конфлікт у суді загальної юрисдикції або суперечка щодо конституційності певного законодавчого положення.

У Конституційному Суді України — 18 суддів, у Конституційному Трибуналі Польщі — 15. За такої кількості суддів, на думку пана Жепліньські, ускладнюється процес прийняття рішень у разі подання однакової кількості голосів «за» і «проти». Така ситуація неодноразово виникала у Конституційному Трибуналі Польщі, коли через відводи суддів голос Голови ставав вирішальним. Згідно з Конституцією рішення Конституційного Трибуналу приймаються більшістю голосів, а отже, в разі наявності 7 голосів «за» і 7 голосів «проти» останнє слово залишається за Головою.

Критично важливим моментом як для європейських, так і національних верховних та конституційних судів є призначення суддів, зазначив пан Жепліньські. Ця проблема набула особливого значення наприкінці 90-х років на тлі окремих рішень Європейського суду з прав людини у Страсбурзі. Для кожного європейця виявилось важливим, хто потрапить до цього суду — суддя конкретної держави чи суддя як один із 850 мільйонів громадян, що проживають на території Ради Європи, адже кожен із суддів Європейського суду є суддею для кожного із громадян

держав — членів Ради Європи. За визнанням пана Жепліньські, він сам на початку 2000-х років, ще не будучи суддею, пропонував зміни до закону про Конституційний Трибунал або рекомендації щодо формування відповідної практики, згідно з якою кожна вакансія, що з'являється у конституційному суді, заповнюється після ретельної підготовчої процедури, проведеної у сеймі. Таке право останнього практично передбачено статтею 10 Конституції, в якій йдеться про рівновагу між гілками влади. Призначаючи суддів і ухвалюючи бюджет, сейм керується положеннями статті 10, але для того, щоб депутати могли обрати гідну кандидатуру на посаду судді Конституційного Трибуналу, вони повинні мати максимально повну інформацію про професійний досвід, науковий доробок кандидата, а також про відсутність у нього певних особистих проблем, що могли б позначитися на його професійній діяльності (наприклад, проблем з алкоголем).

У результаті застосування такої практики деякі кандидати, слабкі сторони яких були виявлені під час публічних дискусій, самі відмовлялися від балотування, у тому числі під впливом політичної сили, яка їх представляла.

Значення позиції кожного судді Конституційного Трибуналу зумовлює необхідність суворого дотримання положень статті 194 Основного Закону, згідно з яким суддею Конституційного Трибуналу може бути людина, яка має ґрунтовні правові знання. Крім того, від кожного судді Конституційного Трибуналу вимагається вміння організувати роботу, сумлінність, відвага, мужність, тобто якості, не обов'язково притаманні людям, які володіють правовими знаннями. У контексті цього А. Жепліньські повідомив, що протягом майже 30-річної історії Конституційного Трибуналу тільки 4 його судді були колишніми суддями Верховного Суду країни. Посаду судді в Конституційному Трибуналі ніколи не обіймали юрисконсульти, судові виконавці або нотаріуси, однак є чотири колишніх адвокати, які нині працюють суддями. У польській практиці суддями є переважно професори різних галузей права (зокрема цивільного, публічного, конституційного, кримінального).

Гарантією незалежності кожного судді є неможливість його повторного обрання. Пан Жепліньські, який впродовж п'яти років був суддею Конституційного Трибуналу Республіки Польща, наголосив, що жодного разу судді не приймали рішення з огляду на якісь політичні інтереси або вимоги фінансової чи промислово-індустріальної групи. Він переконаний, що польський законодавець правильно запровадив лише один термін повноважень конституційних суддів за зразком держав, які не існували в умовах соціалізму. Дев'ятирічна каденція суддів є достатньо довгим періодом відповідальної і складної роботи.

Практично вперше ця норма статті 194 була застосована через декілька місяців після ухвалення Конституції 1998 року, коли Президентіві Кваснєвському представили двох кандидатів, один з яких, так би мовити, в природний спосіб випереджав іншого. Президентіві це надзвичайно не сподобалося. На його думку, це позбавляло його можливості вибору, крім того, у разі обрання слабшого кандидата він послабив би позицію Республіки Польща, зокрема тому, що судді визначають, хто буде Головою Конституційного Трибуналу в наступні дев'ять років.

Удруге така ситуація склалася за президентства Л. Качиньського. А. Жепліньські зауважив, що тоді він вже був суддею Конституційного Трибуналу Республіки

Польша та добре знав пана Президента і розумів, що тому не подобається перспектива тривалого обіймання посади Головою Конституційного Трибуналу (хоча добре відомо, що ця посада не надає якихось додаткових пільг у прийнятті рішень). Тож Президенту було представлено сильнішого і слабшого кандидатів. Дехто був наївно переконаний, що Президент обере сильнішого, щоб підсилити Трибунал. Однак він обрав того, кого ніхто не очікував. Тобто норма Конституції дає рівні можливості, щоб зміцнити або послабити Трибунал. Це чутливий момент у функціонуванні кожного конституційного суду, оскільки він показує певні суперечки з іншою владою (в цьому випадку — президентською). Справа тут може бути не стільки в Президенті, який підписує призначення того чи іншого кандидата, скільки у тому впливі, який можуть здійснювати чиновники або юристи, які працюють в його адміністрації. Проте ця норма гарантує, що всі важливі рішення, у тому числі персонального характеру, в Конституційному Трибуналі приймаються його власними силами та суверенним волевиявленням суддів. А. Жепліньські додав, що, крім Конституції, при обранні кандидатур до Трибуналу необхідно керуватися й нормами чинного законодавства, зокрема закону про Конституційний Трибунал, який до цього часу ще не був предметом конституційного контролю і тому є об'єктом критичних зауважень з боку польських юристів.

Конституція Республіки Польша також передбачає, що суддям Конституційного Трибуналу забезпечуються умови й заробітна плата, відповідна їхнім посадам і умовам роботи. І, як наголосив пан Жепліньські, згідно зі статтею 183 Основного Закону Конституційний Трибунал є окремою владою, а отже, його бюджет має формуватися окремо. Однак на практиці виникають проблеми, оскільки міністр фінансів надсилає підготовлений його відомством наказ, згідно з яким певні постійні, фіксовані видатки мають бути представлені в бюджеті, а Голова Конституційного Трибуналу подає окремий проект бюджету, сформований загальними зборами суддів. Остаточне рішення приймається в бюджетному законі сейму, тобто парламентською більшістю. Польські мас-медіа називають «священними коровами» інститути, які мають право на окремий бюджет, що незалежно від фінансової ситуації в державі формується з урахуванням необхідності певних виплат (наприклад, зарплат суддів і працівників Конституційного Трибуналу). Однак питання виплати зарплат суддям врегульовано законом, зокрема про Конституційний Трибунал, у якому зазначено, що місячне фінансове забезпечення Голови Конституційного Трибуналу становить шість середніх заробітних плат.

У 2012 році вперше в польській історії зарплата суддів не зросла, і це питання було оскаржено в Конституційному Трибуналі. Національна рада суддівства постановила, що сейм не мав права заморожувати зарплати суддів, які мають зростати разом зі збільшенням середньої заробітної плати в національній економіці. В минулому році вона зросла на 4,3 відсотка, однак зарплата суддів Трибуналу була заморожена. Це стосується і пенсій суддів у відставці. Зазначене конституційне питання, підкреслив А. Жепліньські, ще не вирішено.

Чергова гарантія, що надається суддям Конституційного Трибуналу, пов'язана з їх колишньою можливою політичною або іншою діяльністю (наприклад, у нинішньому складі Конституційного Трибуналу є три судді, які раніше були членами парламенту, один з них — заступником Голови сейму). Згідно з Конституцією

Польщі при обранні суддями політиків вони мають вийти з політичної партії чи профспілки та припинити політичну діяльність. Вважається також, що суддя, який нещодавно був сенатором або депутатом (ця проблема розглядалася у Страсбурзькому суді), має відмовитися від розгляду справи, в якій розглядається закон, у розробці якого він брав участь.

А. Жепліньські також переконаний, що не всі суддівські органи в Польщі та не всі конституційні суди в Європі забезпечують такий режим доступу будь-якої зацікавленої особи (спеціаліста в галузі права, журналіста, політика, громадянина) до інформації стосовно предмета конкретної справи та прийняття конституційного рішення, як у Конституційному Трибуналі Польщі. На його веб-сайті представлено всі клопотання та звернення, позиції сейму, Генерального прокурора, Прем'єр-міністра або міністра (якщо про це просить склад Трибуналу), а також стенограми слухань та усі оприлюднені рішення. Слухання у справах транслюються в Інтернеті, що розширює відкритість провадження. Інтерес громадськості визначається предметом справи, інколи в Інтернеті певну справу переглядають десятки тисяч осіб. Постійно відстежується, за допомогою яких аргументів заявник намагається, скажімо, усунути сумнівну норму права або Конституції і в який спосіб учасники захищають конституційність цієї норми.

Пан Жепліньські наголосив, що у своєму виступі звернув увагу лише на деякі гарантії, закріплені в Конституції Польщі, починаючи з комуністичного періоду, і підкреслив, що Конституційний Трибунал не соромиться жодного зі своїх рішень, у тому числі періоду 1985–1989 років, адже всі рішення того часу сприяли очищенню польського законодавства від норм, що не відповідали чинній тоді Конституції Польщі. Вхідження в нову, трансформовану систему було легшим, тому що не починалося з нуля, хоча, безумовно, перші чотири роки функціонування Конституційного Трибуналу були непростими з погляду принципів оновленої Конституції.

Щодо строку каденції Голови та заступника Голови Конституційного Трибуналу Польщі А. Жепліньські зазначив, що оскільки це питання нормативно не визначено, судді, призначені на ці посади, обіймають їх до закінчення суддівських повноважень. Мінімальний такий строк становив півтора року, максимальний — дев'ять років. Доповідач зазначив, що до кінця своєї суддівської каденції він буде Головою Конституційного Трибуналу шість років, а пан Бернат буде заступником Голови шість з половиною років.

На питання, чи визначається необхідний обсяг фінансування діяльності Конституційного Трибуналу самим його складом, чи уряд робить це самостійно в межах, в яких вважає за необхідне, А. Жепліньські відповів, що проект бюджетної пропозиції представляє Конституційний Трибунал (так само робить і Верховний суд). У 2010 році бюджетний комітет сейму без попередження скоротив бюджет Конституційного Трибуналу на півмільйона злотих (це приблизно понад мільйон гривень). Проект бюджету Конституційного Трибуналу ретельно опрацьовується і містить позиції, які мають бути профінансовані з найменшими витратами. Після консультацій з Керівником Секретаріату Голова Трибуналу представляє проект бюджету загальним зборам суддів на розгляд. Збори ухвалюють проект, який потім надсилається до міністра фінансів. До проекту бюджету Польщі вклю-

чається і проект бюджету Трибуналу. Уряд Польщі не може вносити зміни до бюджетного проекту Конституційного Трибуналу, він лише може дати свою оцінку цьому проекту. Парламентські комітети, прагнучи забезпечити бюджетну економію, перевіряють проект видатків Трибуналу шляхом дискусії з його керівництвом, у ході чого можуть бути надані аргументи щодо скорочення певних видатків. Комітет сейму може внести пропозицію зменшити автономні бюджети до 5 відсотків.

Виконання бюджету Конституційного Трибуналу, як і всіх інших суб'єктів державних фінансів, на початку кожного бюджетного року контролюється Вищою рахунковою палатою, яка готує для парламенту збірку зі своїми експертними висновками та додає її до звіту про виконання державного бюджету. Цей звіт представляється сейму Радою міністрів. Таким чином, наголосив А. Жеплінські, бюджет Трибуналу підлягає перевірці тільки з погляду законності і відповідності принципам фінансового обліку; з погляду доцільності або спрямованості використання цих коштів такого контролю бути не може. Бюджет прозорий, його розміщено на веб-сайті Трибуналу, як і інформацію про його використання.

Відповідаючи на запитання, чи не є звуженням гарантій незалежності суддів Конституційного Трибуналу те, що заходи дисциплінарної відповідальності суддів, передбачені статтею 8 Закону Польщі «Про Конституційний Трибунал» (порушення положень закону, законодавства; порушення гідності; неетична поведінка тощо) не підлягають касації, пан Жеплінські зазначив, що досі не було випадків відкриття дисциплінарного провадження, а всі передумови конституційної відповідальності наведені виключно в статті 4, яка передбачає, що Трибунал повинен інформувати сейм і сенат про суттєві проблеми, які виникають в процесі діяльності та винесення рішень Трибуналом. Ця інформація не повинна підлягати голосуванню. Трибунал має надавати компетентним законодавчим органам доповіді про виявлені невідповідності та прогалини в законі, виправлення яких необхідне для забезпечення цілісності правової системи. Верховний суд Польщі щороку видає збірку, в якій публікуються всі правомочні рішення цього суду в дисциплінарному провадженні не тільки щодо суддів, а й щодо адвокатів, нотаріусів, що є важливим чинником відкритості і доступності судів у Польщі. Що ж стосується відкриття дисциплінарного провадження, то це, на думку пана Жеплінські, було б непростим питанням для Конституційного Трибуналу Польщі, оскільки провадження відкривалося б стосовно одного з суддів (на відміну від суддів загальної юрисдикції, де дисциплінарне провадження проти судді розглядає інший суд).

Заступник Голови Конституційного Трибуналу С. Бернат додав, що в основу зазначених положень закону було покладено норми Закону про Верховний суд Польщі. У рамках провадження проти судді Конституційного Трибуналу є можливість посилатися на рішення Верховного суду, а також на правову літературу з цих питань.

Виступ пана Берната доповнив А. Врубель, який, як колишній суддя Верховного суду Польщі, приймав рішення у дисциплінарних провадженнях. Він зазначив, що передумови дисциплінарної відповідальності суддів Конституційного Трибуналу більш широкі, ніж суддів судів загальної юрисдикції, оскільки в Законі про

судоустрій немає передумови неетичної поведінки. Йдеться про порушення службових обов'язків, скажімо, поза службою чи на службі, проте окремої передумови щодо неетичної поведінки не передбачено. Однак у Верховному суді порушення службових обов'язків інтерпретували досить широко, вважаючи, що суддя, порушуючи їх, поводиться неетично, аморально і підриває авторитет судді. А. Врубель зауважив також, що існує етичний кодекс судді, ухвалений Національною радою суддівства, в якому ці питання деталізовані. Формально він не є загальнообов'язковим правовим актом, але є важливим допоміжним документом у тлумаченні цих понять. Останнім часом рішення Верховного суду в цих справах стали суворішими. Суддя, який порушить службові обов'язки, не може розраховувати на позитивне до себе ставлення, особливо якщо йдеться, наприклад, про випадки хабарництва або слухання справи у нетверезому стані.

Суддя Конституційного Суду України П. Стецюк присвятив свій виступ темі гарантій незалежності Конституційного Суду України, зокрема їх загальнометодологічним засадам. Доповідач, зокрема, зазначив, що конституційна юстиція є невід'ємним інститутом демократичної правової держави, її завдання — забезпечення верховенства і правової охорони конституції, припинення дії неконституційних актів, розв'язання конституційно-правових конфліктів, що має важливе значення для забезпечення непорушності прав і свобод людини і громадянина і для функціонування держави на загальнодемократичних конституційних засадах. Однак успішне виконання органами конституційної юстиції покладених на них завдань залежить від створених державою умов для їх діяльності і реального стану їх незалежності, обумовлених рівнем суспільної політичної та правової культури і місцем інституту конституційної юстиції в системі органів державної влади.

Відповідно до положень Конституції України судочинство в державі здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції, отже, на конституційному рівні єдиний орган конституційної юрисдикції віднесено до органів судової влади. За своїм конституційним та законодавчим статусом Конституційний Суд України, з одного боку, має певні відмінності від інших судових органів, а з іншого — посідає особливе місце в системі органів державної влади. Він складається з вісімнадцяти суддів. Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України призначають по шість суддів Конституційного Суду України на дев'ять років без права бути призначеним на повторний строк. Суддею Конституційного Суду України може бути громадянин України, який на день призначення досяг сорока років, має вищу юридичну освіту і стаж роботи за фахом не менш як десять років, проживає в Україні протягом останніх двадцяти років та володіє державною мовою. Суддя Конституційного Суду України вступає на посаду з дня складення ним присяги на засіданні парламенту. На суддів Конституційного Суду України поширюються вимоги щодо дострокового звільнення з посади, передбачені статтею 126 Конституції України для суддів загальних судів, зокрема, суддя звільняється з посади в разі досягнення 65-річного віку, порушення присяги чи вимог щодо несумісності. В усіх випадках дострокового звільнення судді Конституційного Суду України з посади відповідне рішення приймає орган, що його призначив. Судді Конституційного Суду України не можуть належати до політичних партій та профспілок, мати представницький мандат,

брати участь у будь-якій політичній діяльності, займати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької і творчої. Очолює Конституційний Суд України Голова, якого обирають судді зі свого складу лише на один трирічний термін.

П. Стецюк зазначив, що компетенція Конституційного Суду України визначена Конституцією України та деталізована в Законі України «Про Конституційний Суд України». Вона має свої особливості порівняно зі змістом конституційної юрисдикції подібних органів зарубіжних країн. Повноваження Конституційного Суду України поділяють на дві умовні групи. Перша — традиційні (класичні) повноваження, що є загально визнаними та певною мірою поширеними в європейській практиці конституційного судочинства; друга — повноваження, характерні для національної практики конституційної юрисдикції. До традиційних належать повноваження щодо вирішення питання про конституційність правових актів парламенту, Президента України, уряду. Їх реалізація становить зміст явища судового конституційного контролю в Україні, а оцінку правових актів стосовно їх відповідності конституції можна вважати титульною функцією Конституційного Суду. До традиційних можна віднести також повноваження Конституційного Суду України стосовно тлумачення Конституції України. Крім того, як наголосив доповідач, Конституційний Суд України має також право на тлумачення законів.

До повноважень Конституційного Суду України, які характеризують виключно національний досвід, можна віднести надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 та 158 Основного Закону держави. Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України. Законопроект про внесення змін до Конституції України, який розглядався Верховною Радою України і закон не був прийнятий, може бути поданий до Верховної Ради України не раніше ніж через рік з дня прийняття рішення щодо цього законопроекту, парламент протягом строку своїх повноважень не може двічі змінювати одні й ті самі положення Конституції України. Як зауважив П. Стецюк, така функція практично не має аналогів у європейській практиці конституційної юрисдикції, її наявність може суттєво посилювати роль Суду як безпосереднього охоронця конституції.

Доповідач також наголосив, що однією з особливостей державного устрою України є наявність у її складі територіальної автономії (Автономної Республіки Крим). На відміну від органів конституційної юрисдикції інших держав, які у своєму складі мають територіальні автономні утворення, Конституційний Суд України уповноважений не тільки вирішувати питання конституційності правових актів представницького органу автономії (Верховної Ради Автономної Республіки Крим), а й визнавати його дії або відсутність необхідних дій такими, що порушують Конституцію і закони України. На підставі такого визначення український парламент може достроково припинити повноваження представницького органу автономії.

П. Стецюк зазначив, що певні особливості природи Конституційного Суду України зумовлені також його фактичним місцем у політичних процесах держави.

Хоча Конституційний Суд України не є органом політичним, він не позбавлений політичної функції, адже Конституція України, на сторожі якої стоїть Конституційний Суд України, є документом не тільки юридичним, а й політичним, а значна частина питань, які становлять предмет конституційної юрисдикції, часто має виразне політичне забарвлення. Доповідач також звернув увагу на питання правової природи рішень (актів) Конституційного Суду України, особливо з огляду на ту обставину, що в окремих випадках Конституційному Суду України доводиться виконувати функцію так званого негативного законодавця, коли він рішенням про визнання закону чи іншого правового акта неконституційним позбавляє його обов'язкової сили. Все згадане дає підстави стверджувати про особливе місце Конституційного Суду України в системі органів державної влади та ідентифікувати останній як судовий орган конституційного контролю, який в сучасних реаліях розвитку української держави потребує не тільки загальних, спільних для всіх судових органів, а й особливих, характерних лише для нього, гарантій своєї незалежності.

Незалежність Конституційного Суду України розглядається в Україні як незалежність певного органу державної (судової) влади насамперед від органів законодавчої та виконавчої влади, політичних партій, а також як його повна, ніким не обмежена самостійність у власних діях. При цьому, як наголосив доповідач, це явище невіддільне від поняття «незалежності» суддів Конституційного Суду України, яка за певних умов є складовою незалежності Конституційного Суду України.

Гарантіями незалежності Конституційного Суду України є певні умови, засоби та способи, які забезпечують здійснення повноважень Конституційного Суду України у повному обсязі, виключення будь-яких перешкод для діяльності, недопущення різних форм тиску та впливу. Систему гарантій незалежності Конституційного Суду України становлять матеріально-фінансові, правові, організаційні та політичні гарантії.

П. Стецюк повідомив, що в Україні обов'язок держави по забезпеченню фінансування та належних умов для функціонування судів і діяльності суддів, у тому числі й Конституційного Суду України, встановлено статтею 130 Конституції України, яка передбачає порядок фінансування судів, відповідно до якого видатки на їх утримання у Державному бюджеті України визначаються окремим рядком. При цьому поняття «належні умови», на думку доповідача, доцільно розглядати в аспекті міжнародних стандартів незалежності судів, відповідно до яких держава повинна створити всі умови для здійснення без будь-яких ускладнень та перешкод правосуддя, зокрема й конституційного, виключити можливість впливу на суди при формуванні фінансових видатків. Оскільки особливість конституційного регулювання не дозволяє в Основному Законі України закріпити весь механізм забезпечення фінансування і належних умов для функціонування судів, він має бути конкретизований на законодавчому рівні. Однак у Законі України «Про Конституційний Суд України» механізм фінансування Конституційного Суду України не передбачений, натомість встановлено порядок внесення бюджетного запиту у формі пропозицій щодо обсягу фінансування, які разом із проектом відповідного кошторису подаються Головою Конституційного Суду України до Кабінету Міністрів України та Верховної Ради України при складанні проекту

Державного бюджету України на кожний наступний рік. Згідно зі змістом наведеного положення внесені Конституційним Судом України пропозиції не є обов'язковими для органів, до яких вони вносяться, що дозволяє їм на свій розсуд визначати для Конституційного Суду України розмір видатків з Державного бюджету України. Такий стан правового регулювання порядку фінансування Конституційного Суду України залишає можливість впливу на нього через механізм виділення коштів з Державного бюджету України.

Доповідач наголосив на необхідності розглядати належні умови діяльності конституційної юстиції не тільки як створення матеріально-фінансових умов для роботи Конституційного Суду України, а й як забезпечення державою досконалої правової бази (йдеться про так звані правові гарантії незалежності Конституційного Суду України) для конституційного судочинства, стабільності роботи, розгляду справ із дотриманням розумних строків, розробки дієвих правових механізмів виконання державою своїх функцій. Недосконалість правового регулювання діяльності Конституційного Суду України може не тільки ускладнити, а й паралізувати його роботу. Важливими у системі забезпечення незалежності Конституційного Суду України є й організаційні гарантії, оскільки належне функціонування конституційної юстиції передбачає своєчасне і впорядковане формування складу її органів. Тут слушно зазначити, що особливістю конституційної юстиції є колегіальність розгляду віднесених до її компетенції питань. Історія ж Конституційного Суду України знає періоди, коли він тривалий час працював не у повному складі, коли з певних причин судді не призначалися вчасно і не допускалися до складення присяги. Так, з жовтня 2005 року у зв'язку зі звільненням значної частини суддів, строк повноважень яких закінчився, і до серпня 2006 року конституційне правосуддя в Україні не здійснювалося в силу невиконання норми Закону, згідно з якою присяга складається на засіданні парламенту, що проводиться за участю Президента України, Прем'єр-міністра України, Голови Верховного Суду України не пізніш як через місяць після призначення особи суддею Конституційного Суду України. Закон при цьому не встановлював правових наслідків порушення строків складення присяги. Проблема правової регламентації призначення суддів Конституційного Суду України і складення ними присяги досі потребує вдосконалення.

Доповідач повідомив, що гарантована Конституцією України незалежність суддів суттєвою мірою забезпечується особливим порядком їх обрання або призначення на посаду та звільнення з посади; заборонаю впливу на них у будь-який спосіб; захистом професійних інтересів; підкоренням суддів при здійсненні правосуддя лише закону; особливим порядком притягнення їх до дисциплінарної відповідальності; заборонаю суддям належати до політичних партій та профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої; притягненням до юридичної відповідальності винних осіб за неповагу до суду і судді; забезпеченням державою особистої безпеки суддів та їхніх сімей; здійсненням суддівського самоврядування.

П. Стецюк зауважив, що в сьогоденнішніх реаліях української держави важливими є політичні гарантії незалежності Конституційного Суду України, під якими

слід розуміти сукупність різних політичних чинників суспільного і державного життя, стан демократизації суспільства, розвиток плюралізму, свободи слова, які внаслідок взаємодії між собою створюють належну морально-етичну суспільну атмосферу в державі щодо органу конституційного контролю та його членів. Доповідач наголосив, що за будь-яких обставин у демократичному суспільстві є недопустимими грубі форми політичного тиску на судові органи взагалі та органи конституційної юстиції зокрема. Як приклад він навів проведення масових акцій поблизу будівлі Конституційного Суду України, незалежно від їх політичної спрямованості, що було однією з форм впливу на суддів Конституційного Суду України, оскільки супроводжувалося різноманітними заходами, спрямованими на унеможливлення роботи Конституційного Суду України.

Після завершення доповіді П. Стецюка суддя Конституційного Трибуналу Польщі П. Тулея зазначив, що Конституційний Трибунал Польщі мав повноваження щодо тлумачення законів до 1997 року, однак судді судів загальної юрисдикції і Верховного суду вважали, що Конституційний Трибунал перебирає на себе їх повноваження. У зв'язку з цим, відповідаючи на запитання, чи мають місце подібні проблеми в Україні, П. Стецюк відповів, що, крім тлумачення Основного Закону, Конституційний Суд України має право тлумачити закони. На його думку, це переобтяжує орган конституційної юрисдикції, природа якого чітко визначена. Гострих суперечок з судами загальної юрисдикції немає, однак Конституційний Суд України часто має вирішувати проблему розмежування між тлумаченням і створенням нової норми, оскільки між цими діями дуже тонка межа.

Стосовно того, чи існує якийсь порядок, за яким після ухвалення парламентом зміни до Основного Закону Конституційний Суд міг би дослідити її з погляду відповідності первинному тексту Конституції, суддя Конституційного Суду України С. Винокуров зазначив, що випадки, коли Верховна Рада України прийняла б зміни до Конституції, а потім Конституційний Суд України давав би свою оцінку, виключені, оскільки стаття 159 Основного Закону зобов'язує Верховну Раду України розглядати законопроект про внесення змін до Конституції тільки за наявності відповідного висновку Конституційного Суду України; за відсутності такого висновку закон не може бути прийнятий за жодних обставин.

На запитання польських колег стосовно відкликання судді тим органом, який його призначив, П. Стецюк відповів, що перша каденція суддів Конституційного Суду України тривала 9 років у відносно спокійних умовах, а з 18 суддів другої каденції половина в різний спосіб пішла у відставку. Він сам на другому році своєї каденції мав судові процеси, однією стороною яких був парламент, а другою — він сам; після завершення процесів у трьох інстанціях він повернувся до Суду. Стосовно суддів, призначених Президентом України, було видано декілька указів про дострокове припинення їх повноважень з причини порушення присяги. П. Стецюк наголосив, що проблема притягнення суддів Конституційного Суду України до відповідальності остаточно не врегульована ні на рівні закону, ні на рівні Конституції України.

Відповідаючи на запитання, які положення Конституції України були предметом тлумачення і що саме в них викликало найбільший сумнів, суддя Конституційного Суду України В. Шишкін зазначив, що більшість звернень стосовно

інтерпретації Конституції України пов'язана з тлумаченням норм законів, однак суд тлумачить норми законів, одночасно викладаючи своє бачення положень Конституції України. Це, наприклад, стосувалося її положення про верховенство права (стаття 8) або тлумачення статей щодо незалежності судової влади. Конституційний Суд України також надав тлумачення норм Конституції України, пов'язаних з компетенцією, наприклад, Президента України, зокрема, щодо його повноважень, зазначених у статті 106 Конституції України про те, що Президент України не має права призначати суддів на адміністративні посади. Питання виникло у зв'язку з тим, що на відміну від порядку обрання Голови Конституційного Суду України, вписаного в Законі, порядок призначення на адміністративні посади в судах загальної юрисдикції не був законодавчо визначений, тому право призначення визнавалося за Президентом України. Даючи тлумачення статті 20 старого закону про судоустрій і статті 106 Конституції України, яка визначає повноваження Президента України, Конституційний Суд України установив, що Президент України не має такого повноваження. На підставі цього рішення у новому законі, прийнятому в 2010 році, таких повноважень Президент України вже не мав. В. Шишкін додав, що, скасовуючи зміни, внесені в Закон України «Про Конституційний Суд України» у 2006 році, Суд зробив це саме через тлумачення конституційної норми щодо повноважень Конституційного Суду України. Суд зазначив тоді, що коло його повноважень визначається суто Конституцією, і воно не може бути ні збільшено, ні зменшено.

У Законі України «Про Конституційний Суд України», наголосив П. Стецюк, є норма, згідно з якою Конституційний Суд України може визнати неконституційною норму закону при її тлумаченні. Він зазначив, що приблизно два роки тому Суд розглядав справу, пов'язану з автоматичним фіксуванням фоторадаром переміщень на автодорожніх шляхах. Регулювання Законом про дорожній рух було недосконале, оскільки саме фіксування було підставою для накладення стягнень, хоча не було відомо, хто їде, чиє авто тощо. В цій справі, давши тлумачення однієї норми, Суд визнав неконституційним обмеження прав і свобод громадян у цій ситуації.

Є 6 рішень, зауважив В. Шишкін, по яких за зверненнями громадян щодо тлумачення певних норм приймалися рішення про їх неконституційність.

Польські колеги поцікавилися положенням і значенням Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у правовій системі України. Своє запитання вони пояснили тим, що згідно зі статтею 9 Конституції України міжнародні договори є частиною національного права України (це відрізняється від польської конституції), однак місце цих правових документів у конституційній системі національного права не визначено. Водночас згідно з Конституцією Польщі ратифіковані міжнародні договори мають пріоритет щодо законів, тобто якщо закон суперечить ратифікованому міжнародному договору, від застосування цього закону слід відмовитися і приймати рішення на підставі міжнародного договору. Щодо того, чи посилається Конституційний Суд України у своїх рішеннях на Конвенцію, якщо йдеться про право звернення до суду, В. Шишкін зазначив, що у статті 9 Конституції України закріплено зобов'язання, за яким міжнародні норми стають частиною нашого національного законодавства, од-

нак йдеться лише про чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Це важливо брати до уваги з огляду на різні види міжнародних договорів (міжурядові, президентські, парламентські, міжвідомчі). Він також пояснив, що українська правова доктрина поставила в межах національного законодавства норми міжнародних договорів вище внутрішніх законів. Підтвердженням цього є стаття 9 Кодексу адміністративного судочинства і стаття 8 Цивільного процесуального кодексу, а також новоприйнятий Кримінальний процесуальний кодекс, у статті 9 якого закріплено співвідношення національного законодавства і норм, які випливають із міжнародних договорів (норми міжнародних договорів мають верховенство, якщо вони починають конкурувати з нормами національного законодавства). У рішеннях Конституційного Суду України останніх років є чимало посилань на міжнародно-правові акти і на рішення Європейського суду з прав людини.

Відповідаючи на запитання польських гостей, в якому розумінні український суд визначається як негативний законодавець, П. Стецюк зазначив, що такий законодавець лише вилучає щось, не створюючи певної норми. Зі свого боку, польські судді вказали на роль Конституційного Суду як позитивного законодавця, оскільки він приймає рішення щодо реального функціонування норми в рамках загального правопорядку. Взагалі опосередковано позиція Конституційного Суду відчутно впливає на процес нормотворення.

Суддя Конституційного Трибуналу Республіки Польща А. Врубель виступив з доповіддю на тему забезпечення стандартів незалежності і самостійності в провадженні конституційних судів. Він зазначив, що застосування цих стандартів у конституційному судочинстві, принаймні на європейському просторі, передбачає відповідність провадження вимогам частини першої статті 6 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Проблема відповідності провадження у конституційних судах вимогам, які Європейський суд з прав людини сформулював щодо проваджень у судах загальної юрисдикції та адміністративних судах, виникла з 90-х років минулого століття, коли в одному з рішень 1999 року за позовом до Німеччини Європейський суд не виключив можливості оцінки провадження в конституційних судах з погляду вимог статті 6 Європейської конвенції. Цю позицію він підтвердив і в інших рішеннях, підсумованих зрештою у Рішенні «Воген Райтер проти Німеччини» від 8 січня 2004 року. Згідно з його позицією не має значення, за якою процедурою відбувається провадження у Конституційному Суді (за конституційною скаргою, у зв'язку з правовими запитам судів загальної юрисдикції до Конституційного Суду, як це передбачено у Польщі, або в інший спосіб). Згідно з практикою Європейського суду з прав людини не є також обов'язковим дотримання в рамках конституційного провадження вимог, які випливають з права на суд, передбаченого частиною першою статті 6 Конвенції або її статтею 13 (право на ефективний засіб оскарження). Щодо проваджень у конституційних судах Європи вимоги самостійності і незалежності або своєчасного вирішення справ у них застосовуються лише тоді, коли рішення конституційного суду безпосередньо пов'язані з правами і свободами, які захищаються Конвенцією. Тоді важливими є процедура, за якою відбувається провадження у конституційному суді, та наслідки його рішень. Європейський суд

з прав людини, застосовуючи цей принцип стосовно Федерального Конституційного Суду Німеччини, підтвердив: якщо Конституційний Суд приймає у порядку конституційної скарги рішення, пов'язане із скасуванням рішення суду загальної юрисдикції, до цього провадження застосовуються положення Конвенції. Цікавою в цьому плані була також справа «Костов проти Грузії» 2006 року, в якій Європейський суд визнав, що умову прийняття рішення про права і свободи, гарантовані Конвенцією, не було виконано з огляду на те, що рішення грузинського Конституційного Суду спрямовані проти закону, а не проти рішення судів.

Отже, першою проблемою, на якій наголосив А. Врубель, є необхідність застосування до провадження в Конституційному Трибуналі вимог щодо гарантій самостійності і незалежності відповідно до статей 6, 13 Конвенції. Стосовно статті 13 Конвенції Європейський суд з прав людини послідовно визнає те, що остаточність і неоскаржуваність рішень конституційних судів не означає порушення права на ефективне оскарження. Європейський суд шанує конституційні норми, які передбачають, що рішення конституційних судів у Європі є остаточними і не підлягають оскарженню.

Наступна проблема, позначена А. Врубелем, стосувалася ролі Конвенції в практиці Конституційного Трибуналу Польщі. З формального погляду, вважає доповідач, Конвенція в польській конституційній системі має ранг міжнародної угоди і може підлягати контролю її відповідності Конституції. Те, що Конституційний Трибунал чітко висловився стосовно Лісабонського договору і визнав його норми обов'язковими для Польщі, може оцінюватися як їх відповідність Конституції Польщі. Це політична проблема, але в Польщі вона водночас є конституційною, оскільки, якщо йдеться про провадження у справі за конституційною скаргою, поданою громадянином на закон, то Конституційний Трибунал в рамках цього провадження не може оцінювати закон на відповідність міжнародному договору чи міжнародній конвенції з огляду на вузьке розуміння в Польщі інституту конституційних прав і свобод. Якщо громадянин Польщі оскаржить закон з мотивів його суперечності Європейській конвенції із захисту прав людини і основоположних свобод, його скарга не буде розглядатися, і провадження буде закрито. Однак А. Врубель зауважив, що хоча згідно з офіційною позицією не можна посилатися на цей порядок, Конституційний Трибунал часто відходить від цього, наприклад, у випадках, коли суд загальної юрисдикції звертається з проханням оцінити відповідність закону міжнародній угоді або конвенції.

Конституція Польщі максимально відкрита міжнародному праву, передбачаючи верховенство міжнародних договорів над законом. Проте, на думку А. Врубеля, застосовуючи норми щодо верховенства міжнародних договорів, це слід робити з урахуванням положень про верховенство Конституції Республіки Польщі, закріплених у її статті 8.

Як приклад А. Врубель навів справу Р. Паксаса як таку, що ілюструє ставлення Конституційного Суду (у цьому випадку — Литовської Республіки) до норм Європейської конвенції. У 2003 році Конституційний Суд Литви постановив, що президентський указ про надання литовського громадянства російському громадянину не відповідає Конституції Литви, а в березні 2004 року в рамках процедури імпичменту Конституційний Суд підтвердив, що Президент допустив серйозне

порушення Основного Закону і конституційної присяги. 6 квітня 2004 року литовський сейм позбавив Р. Паксаса посади, а 4 травня цього ж року додав до закону про президентські вибори норму (і це проблема), згідно з якою особа, що порушила Конституцію і, відповідно, присягу, не може бути обрана на посаду Президента Республіки, якщо з дня усунення з посади минуло менше 5 років. У травні цього ж року Конституційний Суд Литви визнав норму щодо цього п'ятирічного терміну неконституційною. Згідно з його рішенням, якщо особа позбавлена посади в порядку процедури імпичменту та порушує присягу, то займати посаду, перебування на якій пов'язане з присягою, вона не може пожиттєво.

Європейський суд з прав людини у Рішенні від 6 січня 2011 року у справі «Паксас проти Литви» констатував, що постійне і незмінне позбавлення скаржника права займати посаду є непропорційним обмеженням, що не узгоджується зі статтею 3 Першого протоколу, яка гарантує рівні виборчі права громадянам. Тобто він поставив під сумнів (не прямо, а опосередковано) позицію Конституційного Суду, за якою п'ятирічний термін не відповідає Конституції Литви. Після цього Рішення Європейського суду з прав людини литовський сейм змінив зазначену норму і відновив цей термін, повернувши особі, усунутій за процедурою імпичменту, право балотуватися, тобто мати пасивне виборче право. Конституційний Суд Литви однак знову визначив, що норма щодо терміну не відповідає литовській Конституції. З мотивувальної частини зрозуміло, що він не погодився з рішенням Європейського суду з прав людини і не має наміру його виконувати, тобто повернувся до своєї попередньої позиції, що міститься в рішенні від 2004 року, і підтверджує, що особа, яка грубо порушила Конституцію і конституційну присягу, не може обіймати будь-які державні посади, пов'язані з присягою. Важливим аргументом було те, що Конституція — це верховний закон, який має перевагу над усіма іншими законами. Тому рішення Конституційного Суду Литви, пов'язані з Конституцією, не можуть залежати від позицій Європейського суду. Литовський Конституційний Суд зазначив, що за статусом лише він може тлумачити Конституцію, жодний міжнародний суд (Європейський суд з прав людини включно) не повноважний тлумачити литовську Конституцію, у тому числі в питаннях прийняття присяги та її порушення. Рішення суду є обов'язковими для всіх органів державної влади, вони не можуть створювати норми, які суперечили б зазначеним рішенням. Європейський суд з прав людини не може замінити або обмежити право Конституційного Суду Литви у тлумаченні Конституції і національного законодавства. Отже, і виконання рішень Європейського суду обмежене національною правовою системою. Тобто його рішення можна виконати лише в тому обсязі, що не суперечить положенням національної Конституції. І нарешті, як зазначив А. Врубель, рішення Європейського суду з прав людини не може бути підставою для зміни національної конституційної доктрини. Литовський Суд, таким чином, говорить про повагу до міжнародного права і одночасно вказує на суперечність першого Протоколу статті 3 до Євроконвенції Конституції Литви, а не навпаки, що є дуже незвичним.

Оскільки стаття 3 Першого протоколу в інтерпретації литовського Конституційного Суду суперечить Конституції, то ця суперечність може бути усунута лише шляхом внесення змін до Основного Закону. Самим лише рішенням Кон-

ституційного Суду цього зробити не можна. А. Врубель зауважив, що розуміє цей момент як специфічний аспект незалежності або самостійності рішень Конституційного Суду. Він також наголосив, що міжнародні суди часто виходять за межі договірної компетенції. Наприклад, рішення Європейського суду з прав людини постійно оскаржуються в аспекті порушення ним національного права. Цей Суд також часто приймає дуже конкретні рішення, які полягають у тому, що потрібно когось звільнити з в'язниці, або застосовує так звану пілотну юдикатуру, яка у відповідних країнах ставиться під сумнів і розглядається як посягання Європейського суду на повноваження національних органів. Як наслідок, завершив А. Врубель, Конституційний Суд Литви доходить висновку, що ці взаємовідносини між Конституцією і міжнародним правом, між конституційними судами і міжнародними судами потребують окремого осмислення і визначення в категоріях «європейського діалогу суддів».

На запитання щодо того, чи були в практиці польського Конституційного Трибуналу ситуації, коли його позиції не збігалися з позиціями Європейського суду (так, як у роботі німецького або російського конституційних судів), А. Врубель відповів, що був один такий випадок, коли Європейський Суд ухвалив рішення (від 5 червня 2011 року), в якому було викладено інший погляд стосовно розуміння свободи слова, ніж це визначив Конституційний Трибунал у Рішенні від 29 вересня 2008 року.

Розмірковуючи над проблемою «пілотних» рішень, що є прямим вторгненням Страсбурзького суду в компетенцію національного законодавства (найчастіше держави виконують «пілотні» постанови Страсбурзького суду, але робиться це виключно з доброї волі, хоча сама Конвенція таких зобов'язань не передбачає), А. Врубель наголосив, що рішення Європейського суду з прав людини, спрямовані проти Польщі, стосувалися, зокрема, надмірного строку розгляду судових справ. Євросуд вважав, що причиною цього є не обставини окремих справ, а те, що загальний порядок розгляду справ у судовій системі Республіки Польща не гарантує своєчасного і ефективного розгляду справ. У зв'язку з цим у Польщі було прийнято Закон про право сторін на розгляд справи без затримки, в якому передбачено різноманітні юридичні інструменти щодо стимулювання вчасного розгляду судових справ. Однак, на думку А. Врубеля, головне питання у цьому випадку полягає в тому, чи може Європейський суд, який розглядає індивідуальну скаргу, мати компетенцію щодо прийняття рішення, яке виходило б за межі конкретної справи. З одного боку, це може спричинити позитивні наслідки для всієї юридичної системи, про що свідчить попередній приклад. Але, з іншого боку, йдеться про фактичне втручання Європейського суду в національні правові системи. Питання стосовно можливості Європейського суду мати такі повноваження зумовило серйозний диспут. А. Врубель вважає, що така надмірна інтерпретація зазначених положень призводить до розширення компетенції Європейського суду з прав людини.

Суддя Конституційного Суду України В. Шишкін у своєму виступі звернув увагу присутніх на те, що у підході до предмета теми конференції «Гарантії незалежності конституційних судів» потрібно відокремлювати гарантії незалежності конституційного суду як установи під час ухвалення ним актів від гарантій неза-

лежності суддів як фізичних носіїв судової влади. Незалежність суду як установи можна розглядати крізь призму гарантій незалежності суддів як носіїв судової влади, однак цей аспект дискусії перебуває поза межами питання, на якому зосереджується його увага.

Гарантії незалежності конституційних судів насамперед варто пов'язувати з можливістю дотримання ними незалежного погляду на конституційні приписи під час формування правових позицій.

Як зауважив доповідач, Україна і Польща за системами права належать до європейської континентальної сім'ї, тобто мають кодифіковане право, яке в Конституції і законах формує представницька влада народу, а фактично — політична група, якій належить право приймати рішення, оскільки вона являє собою більшість. Таким чином, трансформація правових систем наших країн залежить від політично домінуючої волі незалежно від того, в який спосіб її реалізовано — через парламентаризм або шляхом прямого волевиявлення народу (референдум). Проте поведінка носіїв політичної волі визначається різноаспектними чинниками. Постає запитання: чи може незалежна поведінка суду бути стабільною і що є гарантією незалежності в умовах трансформації правових систем, коли представницька влада може змінити або скорегувати ці умови на свій смак?

В. Шишкін запропонував спрощений підхід до класифікації чинників, що обумовлюють трансформацію правових систем, серед яких виділив зовнішні і внутрішні. Перші пов'язані, зокрема, з таким явищем, як глобалізація, яка в планетарному або регіональному масштабі охоплює економічну, фінансову, політичну, ідеологічну, правову і навіть ментальну сфери людського буття. Правові системи можуть рухатися як назустріч одна одній, так і віддалятися одна від одної. Наприклад, починаючи з другої половини 90-х років українська правова система почала стрімко віддалятися від колишньої правової системи радянського зразка і наближатися до європейських аналогів. Це обумовило встановлення значних гарантій незалежності судів, зокрема Конституційного Суду України, від впливу внутрішньодержавної політичної влади, державних інститутів. Одночасно утворилася їх певна залежність від зовнішніх, загальноєвропейських правових чинників (наприклад, у зв'язку із зобов'язаннями України за її міжнародними договорами, особливо європейськими конвенціями, а також рішеннями Європейського суду з прав людини тощо). Такий чинник характерний для України, оскільки відповідно до статті 9 Конституції України правові приписи міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надав парламент України, є частиною національного законодавства і мають пріоритет щодо норм внутрішнього українського законодавства, на що безпосередньо вказують, наприклад, стаття 9 Кримінального процесуального кодексу, стаття 9 Кодексу адміністративного судочинства, стаття 8 Цивільного процесуального кодексу України.

До зовнішніх чинників доповідач відніс також світові фінансову й економічну кризи, що вплинули на рівень соціальних гарантій мільйонів людей в Європі і обумовили зміну певних правових позицій конституційних судів України, Німеччини, Литви та інших у сфері питань щодо гарантій соціальних прав їх громадян.

Інша група чинників трансформації правової системи, зокрема в Україні, має внутрішнє походження. Одним з них є зміна законодавства, а потім і трактуван-

ня Конституції, що зумовлено світоглядними судженнями різних політичних сил, які в результаті виборчих кампаній приходять до влади. Наприклад, підходи України щодо пріоритетів у питаннях євроінтеграції чи Євразійського простору в межах СНД або базування Чорноморського Флоту Російської Федерації як іноземної військової бази на її території. До таких чинників, на думку доповідача, можна віднести й зміну наукових поглядів і трактовок щодо різних аспектів права, зокрема, щодо розуміння змісту верховенства права, обсягу невідчужуваних і незаперечних прав людини, розуміння факторів, які можна трактувати як замах на людську гідність, критеріїв неналежного поведіння представників влади з людиною, співвідношення прав людини з колективними правами великих груп людей (етнос, нація) тощо. Такі наукові новації змінюють наповненість правових систем і потребують корекції правових позицій конституційних судів, інколи всупереч ustalеним поглядам і традиціям, притаманним національним правовим системам.

Підтвердженням цього, вважає доповідач, є, зокрема, непоодинокі конфліктні ситуації між Європейським судом з прав людини і конституційними судами Німеччини та Російської Федерації. Останні розцінюють дії Страсбурзького суду як втручання у сферу суверенного права відповідної держави через невдало сформульовану ним наукову інтерпретацію положень Конвенції.

Коментуючи виступ В. Шишкіна, суддя Конституційного Трибуналу А. Врубель зазначив, що Європейський суд з прав людини використовує концепцію Конвенції як «живого інструмента», за якою правове регулювання змінюється паралельно з умовами, що існують у суспільстві, і деякі положення цієї Конвенції інтерпретуються екстенсивно (наприклад, щодо охорони шлюбу).

Щодо того, чи були в рішеннях Конституційного Суду України такі випадки екстенсивного визначення Європейського суду, внаслідок яких Конституційний Суд України змінив доктрину і розширив межі охорони традиційних прав, суддя В. Шишкін зазначив, що у своїх рішеннях Конституційний Суд України часто посилається на рішення Європейського суду з прав людини, особливо коли йдеться про застосування інтерпретаційних положень статей 5, 6, 13. Він підтвердив, що такі випадки мали місце, але в межах того, як це інтерпретував Страсбурзький суд, тобто конкурентного протистояння з їхніми позиціями не виникало; у практиці Конституційного Суду України не було конфліктних ситуацій, пов'язаних із третьою статтею Конвенції. В. Шишкін підтвердив правильність застосування терміна «живе право», яке розвивається залежно від ситуації, і наголосив, що в разі виникнення таких випадків Конституційний Суд України дотримується доктрини максимально широкого погляду на положення частини статті 3 Конвенції, як це робить упродовж останніх 10–15 років Страсбурзький суд.

Суддя Конституційного Трибуналу П. Туля зупинився на питанні щодо системи призначення суддів — чинника, який безпосередньо стосується незалежності та перебуває в процесі трансформації. У Польщі багато юристів, політологів, громадських організацій вважають, що процедура призначення суддів має бути довготривалою, щоб був час для висунення кандидатур суддів Конституційного Трибуналу, для проведення громадських дискусій, формування позиції наукового середовища; вони також переконані, що судді мають звітувати, наприклад, перед комісією парламенту. У свою чергу, В. Шишкін зазначив, що в Україні існує

тріадна форма призначення суддів Конституційного Суду України — Президентом, парламентом і з'їздом суддів України. Він повідомив, що вже під час формування першого складу Конституційного Суду України Верховна Рада України також дотримувалася думки, що ця процедура має бути досить тривалою. Наприклад, пропонувалося вибирати суддів Конституційного Суду України лише на альтернативній основі. Передбачалося, що на одне вакантне місце повинно бути більше однієї кандидатури, і парламент мав шляхом обрання вирішити, кого він направить до складу Конституційного Суду України. Наступним етапом було дослідження попередньої діяльності кандидата на посаду судді.

Виступ заступника Голови Конституційного Трибуналу Республіки Польща С. Берната був присвячений темі «Гарантії незалежності конституційних судів: перспективи судової практики суду Європейського Союзу». Доповідач зазначив, що його доповідь стосується проблеми, дуже важливої для Польщі, однак поки не дуже актуальної для України, оскільки остання не є членом Європейського Союзу. Але якщо в майбутньому Україна увійде до складу Європейського Союзу, вона стане такою ж важливою.

З 2004 року Польща є членом Європейського Союзу і, крім національного, має чинним також право Європейського Союзу, що впливає на всю юридичну систему та її галузі, на конституційне право включно. Проблема інтерпретації деяких положень польської Конституції в плані того, які рішення має приймати Конституційний Трибунал, є дуже важливою. Пан Бернат наголосив, що говоритиме про взаємозалежність між прийняттям рішень польського Конституційного Трибуналу та Європейського суду в Люксембурзі.

Завданням останнього, як відомо, є інтерпретація права Європейського Союзу, а також оцінка актів, що приймаються Європейським Союзом. Роль цього суду надзвичайно велика, оскільки він має право створювати юридичні позиції, загальноприйняті в юридичному просторі Європи. Пан Бернат нагадав про принцип пріоритету права Європейського Союзу над юриспруденцією держав, які входять до його складу, з огляду на що акти Європейського Союзу мають перевагу над актами конкретної держави. Національні суди працюють в рамках Європейського Союзу, а тому повинні інтерпретувати національне право згідно з правом Європейського Союзу. Однак невирішеним залишається питання, хто має остаточне слово в разі конфлікту європейських і національних норм — Європейський Суд Люксембургу або суд держави. За сучасної ситуації Європейський суд враховує специфіку національної юриспруденції, і поки що «війн» між ним і національними судами не було.

Пан Бернат навів як приклад два рішення Конституційного Трибуналу Польщі, пов'язаних з правом Європейського Союзу, прийнятих у 2005 році та 2010 році. Конституційний Трибунал Польщі розглядав Акт про вступ Польщі до Європейського Союзу на предмет його відповідності Конституції Польщі. В обох випадках Трибунал констатував, що суперечностей з Конституцією немає. Конституційний Трибунал також висловив думку щодо місця права Європейського Союзу в аспекті збереження незалежності Польщі як держави та питань передачі компетенції Європейському Союзу у світлі норм Конституції Польщі. Як зазначив С. Бернат, зараз відбувається передача компетенції державної влади в деяких

питаннях міжнародним організаціям, учасником яких є Польща. Трибунал також інтерпретував обсяг повноважень Європейського Союзу і висловив позицію з приводу компетенцій, що можуть бути передані Союзу, з приводу розуміння меж «національного», «конституційного» і дотримання цих меж.

С. Бернат акцентував також на рішенні Конституційного Трибуналу 2005 року з питання затримання як форми екстрадиції, введеної в правову систему Європейського Союзу на основі відповідної директиви. Її суть полягає в тому, що суд однієї країни — члена Європейського Союзу може звернутися до суду іншої країни з питанням щодо екстрадиції особи, яка перебуває на території цієї країни та вчинила злочин, що переслідується першою країною. Як зазначив С. Бернат, у Польщі виникла проблема, чи відповідають нововведені положення польського кодексу щодо передачі громадян Польщі іншій державі Конституції Польщі, оскільки її стаття 55 забороняє екстрадицію громадян Польщі в іншу країну. Питання полягало в тому, чи є передача на основі європейського права формою екстрадиції, про яку йдеться в Конституції Польщі.

Конституційний Трибунал Польщі визнав, що це є формою екстрадиції, отже, положення польського кодексу не відповідають Конституції. Конституційний Трибунал залишив 18 місяців для приведення польського законодавства в цьому аспекті до європейських норм. У 2001 році було змінено Конституцію і введено можливість екстрадиції громадян Польщі в іншу державу, якщо так буде вирішено в державних документах.

Ще одним рішенням від 2006 року Конституційний Трибунал визначив залежність між своєю юрисдикцією та юрисдикцією Європейського суду. Проблема стосувалася податків, які стягувалися за перевезення автомобілів з інших держав. Конституційний Трибунал вирішував, хто має зайнятися цим: польська юрисдикція або Європейський суд, і визнав це право за останнім.

У 2010 році Конституційний Трибунал розглядав питання щодо відповідності Конституції Польщі акта, виданого Європейським парламентом. Суб'єктом звернення до Трибуналу виступав громадянин. Головна проблема полягала в тому, чи має Конституційний Трибунал компетенцію розглядати рішення Європейського суду в аспекті їх відповідності Основному Закону Польщі, адже інші суди в Європі раніше цим не займалися. В результаті розгляду питання було постановлено, що рішення Європейського суду відповідає Конституції Польщі. Конституційний Трибунал встановив також певні правила щодо розгляду подібних справ у майбутньому.

Наприкінці свого виступу пан Бернат зазначив, що Конституційний Трибунал Польщі у своїй роботі завжди враховує європейське право та рішення Європейського суду. І тут важливо, чи підписала держава договір асоціації з Європейським Союзом. Зокрема, Україна не є асоційованим членом Європейського Союзу, хоча такі її наміри були в минулому році, коли Польща головувала в Європейському Союзі, але з політичних причин цього не сталося. Тому формально право Євросоюзу для України не є обов'язковим, однак це право може оцінюватися як стандарт, взірець для наслідування.

На питання щодо того, яке рішення приймається Конституційним Трибуналом Польщі в разі конфлікту між вимогами Конституції Польщі і конкретними рішення-

ми Люксембурзького суду, С. Бернат відповів, що якби такий конфлікт було важко вирішити, то з огляду на пункт 8 Конституції Польщі мали б застосовуватися польські закони. Однак, наголосив він, Конституційний Трибунал прагне вжити всіх заходів, щоб не допустити такого конфлікту. Якщо проблема стосувалася б фундаментальної, особливо важливої справи, то Польща могла б навіть ухвалити рішення про вихід з Європейського Союзу. Тож рекомендованим шляхом є інтерпретація польського національного права відповідно до європейських стандартів.

У 2010 році Конституційний Трибунал в одному зі своїх рішень звернув увагу на необхідність звернення до суду в Люксембурзі щодо важливості застосування останнім права Євросоюзу. Є надія, що завдяки такому рішенню вдасться уникнути конфлікту з польською Конституцією, оскільки в Польщі і в Європейському Союзі рівень охорони прав людини подібний. Якщо порівняти розділ II Конституції про свободи і права з Хартією основних прав чи Європейською конвенцією захисту прав людини, стане зрозумілим, що вони подібні, тому ризику серйозного конфлікту немає. Але виключати його також не можна.

Наприклад, у Чехії був випадок, коли виконання рішення Люксембурзького суду було для неї незрозумілим. Тоді чеський суд вирішив, що рішення Люксембурзького суду є неправильним, оскільки останній не звернув уваги на той момент, що Чехословаччина поділилася на Чехію і Словаччину. Конституційні суди Європейського Союзу відповідають за якість європейського права, однак Люксембурзький суд, який є судом міждержавним, має 27 юрисдикцій, що, безумовно, ускладнює контроль якості права з його боку. Тому, на думку С. Берната, Люксембурзький суд рано чи пізно погодиться, що позиції національних судів не шкідливі, вони не роз'єднують, а навпаки, допомагають інтеграції.

На питання, чи існує в практиці Конституційного Трибуналу Польщі таке поняття, як правові позиції, які він висловлює у своїх рішеннях, та чи можна змінювати їх залежно від якихось чинників, наприклад певних реформ у державі, економічної або правової ситуації, та як до цього ставиться суспільство і, зокрема, наукове середовище, пан Бернат відповів, що в рішеннях Конституційного Трибуналу Польщі немає такого сегмента, в якому визначалась би якась юридична позиція, однак аргументація рішення містить елементи, які можуть застосовуватися в майбутньому. Наприклад, у статті 32 Конституції Польщі йдеться про принцип рівності. Стосовно цієї статті приймалося багато рішень, отже, можна говорити, що в цій галузі вже сформульовано позицію Конституційного Трибуналу.

Орган конституційної юрисдикції Польщі прагне, щоб рішення, які він приймає, були послідовними і передбачали б інтерпретацію права в один спосіб. Наприклад, сейм, створюючи новий закон, має передбачити його відповідність Конституції Польщі. Однак Конституційний Трибунал може змінювати свою точку зору, пристосовуючись до конкретної ситуації в певній справі або до мінливого юридичного оточення, зважаючи, наприклад, на той факт, що Польща є членом Європейського Союзу.

У своїй доповіді на тему «Проблемні питання оцінки законодавчих змін щодо матеріальних гарантій діяльності суддів» заступник Голови Конституційного Суду України Ю. Баулін висловив переконання в тому, що складовою незалежності

діяльності конституційного суду є дотримання гарантій незалежності кожного окремого судді, та підтримав думку пана Жепліньські, що у судах найважливішими є судді. В Україні, зазначив він, немає спеціального закону щодо матеріальних і соціальних гарантій діяльності суддів Конституційного Суду України. Згідно з частиною першою статті 29 Закону України «Про Конституційний Суд України» судді Конституційного Суду України одержують заробітну плату та користуються іншими видами матеріального забезпечення, встановленими законами України про статус суддів. До матеріальних гарантій незалежності суддів відносять суддівську винагороду, вихідну допомогу у зв'язку з відставкою, побутове забезпечення, державне страхування судді, щомісячне довічне грошове утримання.

У зв'язку з кризовими явищами в економіці в ряді країн Європи було прийнято закони, якими змінювалися матеріальні гарантії діяльності суддів, зокрема суддівські пенсії, або, за термінологією українського законодавства, «щомісячне довічне грошове утримання».

За словами Ю. Бауліна, у провадженні Конституційного Суду України є дві справи, які стосуються конституційності законодавчих змін щодо матеріальних гарантій діяльності суддів, у тому числі суддів Конституційного Суду України. Тому для нас є важливим досвід з цих питань Європейського суду з прав людини, Суду справедливості ЄС, конституційних судів європейських країн. Зокрема, очікуємо рішення Європейського суду з прав людини у справі «Гегія проти Грузії», що перебуває у провадженні, де заявник порушує питання про зворотну дію закону, тобто про порушення статті 1 Протоколу № 1 до Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Ознайомившись з деякими рішеннями Конституційного Трибуналу Польщі з цього питання, Ю. Баулін зазначив, що Конституційний Трибунал Польщі неодноразово підкреслював, що при розгляді конституційності законодавчих змін у названій сфері його компетенція полягає «не в оцінці правильності і доцільності дій законодавця, а лише в оцінці того, чи були дотримані законодавцем при розробці закону норми, принципи та цінності, встановлені Конституцією». У цілому Конституційний Трибунал не заперечував проти політичної свободи вибору рішень законодавцем, навіть якщо це означало скорочення поточного рівня чи обсягу соціальних прав. Підкреслювалося, що це відноситься до сфери політичної відповідальності парламенту перед виборцями, у яку Конституційний Трибунал не повинен втручатися, зокрема, він не може формулювати своє бачення соціальних реформ. Також Конституційний Трибунал визнав, що втручання законодавця в ще очікувані в майбутньому права (зокрема щодо отримання виплат з публічних фондів) допускається у значно більшому масштабі, ніж у ті, що вже існують. Звідси випливає запитання: чи стосується ця правова позиція пенсій суддів?

Відомо, що Конституційний Трибунал, розвиваючи конституційні положення про демократичну, правову державу, визнав, що нові норми, які негативно впливають на правовий стан громадянина, мають встановлюватися відповідно до певних формальних обмежень і вимог. Передусім йдеться про заборону зворотної дії закону в часі та про вимогу відповідного адаптаційного періоду для адресатів нових положень (*vacatio legis*). Друге запитання полягає у тому, чи можна

такий адаптаційний період поширити на зміну матеріальних гарантій діяльності суддів?

Крім того, цікавою є позиція Конституційного Трибуналу щодо визначення соціального забезпечення як системи, змістом якої є існування певної еквівалентності між внесками в систему та наступними виплатами з неї. Це не виключає можливості скорочення різниці у розмірі пенсії порівняно з різницею у зарплатах, якщо це необхідно для досягнення соціальної справедливості. Проте неприпустимою є повна відмова від принципу пропорційності. У зв'язку з цим Ю. Баулін відзначив, що судді в Україні сплачують певні внески в рамках загальнодержавного пенсійного страхування, але важливо встановити, чи належить система виплати суддівських пенсій до загальнодержавної системи загального забезпечення, чи це щось інше, те, що не є частиною соціального забезпечення. Чи має бути залежність між майбутньою пенсією судді та його сьогоднішніми страховими внесками, якщо на суму цих внесків суддя ніяк не може впливати?

Доповідач послався на досвід Конституційного Суду Литви, згідно з рішеннями якого у виняткових випадках у період складного економічного стану в державі можна зменшити пенсії, у тому числі суддівські, але за певних умов, зокрема: 1) зменшення має бути пропорційним, тобто відбуватися лише в розмірі, необхідному для збалансування бюджету; 2) воно має бути рівномірним та недискримінаційним; 3) має бути встановлена мінімальна межа, нижче якої пенсії не можуть бути знижені за жодних умов; 4) судді в аспекті пенсійного забезпечення не можуть бути виділені з числа публічних службовців (запровадження такого виняткового статусу суддів не відповідало б принципам громадянського суспільства та справедливості); 5) зменшення має бути не постійним, а тимчасовим — лише на рік, а потім скасовуватись або продовжуватись ще на рік (в останньому випадку має бути доведено, що відповідна надзвичайна ситуація в державі триває); 6) не можна прив'язувати право на пенсію до реалізації людиною права на працю, оскільки обмеження пенсій працюючим на інших посадах відставним особам є неконституційним; 7) держава після закінчення надзвичайної ситуації має розумно та справедливо відшкодувати втрати від зменшення; 8) не може бути різких відмінностей рівнів пенсій у суддів, які мають приблизно однаковий суддівський стаж, і навпаки, не може бути однаковою пенсія суддів, суддівський стаж яких значно різниться; 9) держава має право встановити максимальну державну пенсію.

Конституційний Суд Латвії також зазначив, що у виняткових випадках зарплата суддів може бути тимчасово знижена на період особливо тяжкого фінансового стану держави. Але в такому разі має бути одночасно знижене фінансування всіх трьох гілок влади — жодна з них не може перебувати у привілейованому становищі. Зокрема, згідно з рішенням Конституційного Суду Латвії від 18 січня 2000 року зарплата суддів була знижена саме в той час, коли місячний посадовий оклад багатьох працівників державного сектору був істотно підвищений. Тобто, ухвалюючи рішення про зниження винагороди суддів, парламент не оцінив його відповідності змінам у системі винагороди посадових осіб інших гілок влади.

Цікавою, на думку Ю. Бауліна, є також позиція Конституційного Суду Росії, викладена в постанові від 20 квітня 2010 року у справі за зверненням двох суддів

(Анохіна та Зелінського), які були позбавлені за новим законом права включити до суддівського стажу свій попередній стаж роботи в органах прокуратури. У тому самому провадженні Конституційний Суд Росії розглянув два звернення загальних судів з подібного питання. Конституційний Суд Росії визнав, що законодавець зобов'язаний дотримуватися принципів справедливості, рівності, підтримки довіри громадян до закону і не має права надавати зворотної сили новому правовому регулюванню, якщо воно погіршує правовий стан особи, обмежує її суб'єктивні права, які вже існують у конкретних правовідносинах. Тому встановлення менш сприятливих умов надання гарантій матеріального і соціального забезпечення суддям, призначеним (обраним) на посаду перед запровадженням нового правового регулювання, порівняно з умовами, законодавчо визначеними в момент призначення їх на посаду, фактично є зниженням рівня самих гарантій і не може бути визнане конституційним.

Доповідач повідомив, що Конституційний Суд Республіки Молдова вважає, що за справжньої демократії і влада, і народ мають визнати, що суддя, який вирішує в останній інстанції питання стосовно життя, прав і свобод людини, крім високого професіоналізму, повинен мати матеріальну незалежність та почуття впевненості у своєму майбутньому. Засоби, що зменшують матеріальне та соціальне забезпечення суддів, визнаються Конституційним Судом Республіки Молдова втручанням у незалежність суддів. Тим більше, статистичні дані (крім деяких демографічних), зокрема на підтвердження того, що Республіка Молдова за темпами економічного зростання посідає третє місце в Європі, не свідчили про глибоку економічну кризу в державі. Отже, ситуація не вимагала ухвалення суворих економічних заходів такого масштабу, який виправдовував би втручання в основну ланку правової держави — незалежність судді, судової інстанції і судової влади в цілому.

Конституційний Суд Вірменії також визначив, що зменшення матеріальних гарантій суддів можливе у виняткових випадках в умовах жорсткої економічної кризи. Але уряд цієї держави не довів, що в конкретних умовах (2004 рік) у цілому нормальний стан економіки держави потребував такого екстреного зменшення.

Закінчуючи свій виступ, Ю. Баулін звернувся із запитанням до учасників конференції, чи є конституційний суд винятково судом права, чи він повноважний оцінювати й фактичні обставини справи, зокрема економічний стан держави.

На думку пана П. Тулея, порушене питання є дуже цікавим і водночас складним, особливо коли йдеться про захист прав людини і ті справи, де необхідно застосувати принцип пропорційності. Конституційний суд, врахувавши факти, повинен покласти їх в основу рішення.

Конституційний Трибунал свого часу приймав рішення щодо фінансування органів місцевого самоврядування. Він зазначив, що Конституція передбачає певні стандарти фінансування самоуправління, але, коли довелось оцінювати їх дотримання, він вказав на відсутність відповідного інструментарію для цього. Інакше кажучи, Конституційний Трибунал Польщі може взяти до уваги факти, і вони впливатимуть на рішення суду, але методологічно дуже складно здійснити такий економічний аналіз права з відповідним юридичним висновком. Зараз Конституційний Трибунал розглядає питання відповідності Конституції закону, згідно

з яким заморожено на рік збільшення зарплати і премії для суддів. У 2012 році сейм заморозив зростання зарплат, і мало місце відповідне звернення до Конституційного Трибуналу. Як вирішиться це питання, поки що невідомо.

Конституційний Трибунал Польщі у своїх рішеннях подібного спрямування керується тим, що підтримка рівноваги бюджету держави є конституційною вимогою. За таких умов може виникнути необхідність зіставлення різних прав і свобод людини. Так, колись Трибунал розглядав питання щодо обмеження дотацій для політичних партій з бюджету держави. І вирішив, що таке обмеження законірно, оскільки бюджетна ситуація дуже складна. Якщо погодитися з цим, необхідно щоразу досліджувати, чи дійсно фінансовий стан держави настільки складний, що можна виправдати рішення про неконституційність тих чи інших положень закону. Але тут виникає питання, наскільки глибоко Конституційний Трибунал може досліджувати фінансовий стан держави, адже це аспект економічний, а не юридичний.

Голова Конституційного Трибуналу Республіки Польща А. Жеплінський висловив дещо іншу думку з цього приводу. Конституційний Трибунал не тільки приймає рішення, тому що це його обов'язок, він повинен брати до уваги стан захисту державних фінансів, оскільки з цим пов'язано вирішення багатьох конституційних питань. У Конституції Польщі закріплено, що в разі прийняття рішень, пов'язаних з фінансовими видатками, не передбаченими в бюджетному законі, Конституційний Трибунал визначає строки виконання нормативного акта після ознайомлення з рішенням Ради міністрів. І завжди, коли доводиться контролювати становище і враховувати, що рішення пов'язане з певними фінансовими видатками, не передбаченими в бюджеті, судді повинні володіти інформацією, скільки це коштуватиме; вона має значення для конституційної оцінки відповідних положень закону. Він зазначив, що існують справи, де рішення мають бути прийняті незалежно від того, у скільки вони обійдуться для державного бюджету, оскільки такі рішення пов'язані з однозначним порушенням Конституції, а визнавати закон, що порушує Конституцію, неконституційним — це функція Конституційного Трибуналу.

У своєму виступі суддя Конституційного Трибуналу С. Вронковська-Яшкєвіч коротко виклала своє розуміння питання, чим є конституційний суд — судом права чи судом фактів, а також зазначила, що конституційний суд, приймаючи рішення, які обмежують якісь права, безумовно, повинен враховувати економічний стан країни. Вона висловила впевненість у тому, що конституційний суд може обмежити якусь пільгову позицію в межах Конституції, однак уважність та об'єктивність розгляду мають стати запорукою того, що він прийматиме такі рішення лише у крайньому випадку. Та й сам законодавець повинен приймати такі закони тільки у край безвихідному становищі.

Польські колеги також зазначили, що право соціального забезпечення — це предметне право, тобто кожен має право на певний мінімальний рівень пенсійного забезпечення, який має бути забезпечений, і цей рівень не може залежати від бюджетної ситуації в країні. Але якщо розглядати право на призначення пенсії як загальний принцип, то треба брати до уваги, у тому числі, фінансовий стан держави. В Європі відсутня практика, за якою усі мають однакові права стосовно пенсійного забезпечення та його найвищого рівня. На підставі цього

права не можна вимагати певного рівня пенсійного забезпечення, але можна звернутися до національного суду щодо підстав для його обмеження або збільшення. Таку позицію свого часу висловив Верховний Суд Польщі, деякою мірою випереджаючи Конституційний Трибунал. Крім того, законодавця не можна проковувати на те, що для забезпечення виконання закону держава вимушена буде надрукувати гроші, які протягом місяця знеціняться; цей елемент ризику треба брати до уваги, розглядаючи питання конституційності законів у галузі соціального забезпечення.

На завершення конференції Голова Конституційного Суду України зазначив, що нинішня зустріч була особливою. Проблеми, які сторони обговорювали, є наразі актуальними і для Польщі, і для України. Звісно, їх треба ще осмислити, але можна говорити і про те, що погляди суддів Конституційного Трибуналу Польщі і Конституційного Суду України на проблеми забезпечення незалежності національних органів конституційної юрисдикції в цілому збігаються. А. Головін щиро подякував Голові Конституційного Трибуналу Польщі А. Жепліньські і польським колегам за цікаві доповіді та активну участь в обговоренні питань.

ЗОВНІШНІ ЗВ'ЯЗКИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

ЖОВТЕНЬ

- 4–7 жовтня Голова Конституційного Суду України А. Головін та суддя Конституційного Суду України М. Запорожець узяли участь у XVII Єреванській міжнародній конференції «Взаємодія конституційних судів та інших інститутів забезпечення виконання рішень конституційного суду» (м. Діліжан, Республіка Вірменія)
- 10 жовтня зустріч судді Конституційного Суду України О. Пасенюка з представниками місії експертів Проекту Twinning «Підвищення ефективності та якості управління адміністративних судів в Україні»
- 24–27 жовтня делегація Конституційного Суду України на чолі з Головою Конституційного Суду України А. Головіним узяла участь у міжнародній конференції «Стандарти європейської конституційної спадщини», організованій Конституційним Судом Литовської Республіки з нагоди 20-річчя Конституції Литовської Республіки (м. Вільнюс, Литовська Республіка). У рамках візиту підписано Меморандум про розвиток співробітництва між Конституційним Судом України та Конституційним Судом Литовської Республіки
- 24–26 жовтня суддя Конституційного Суду України О. Пасенюк узяв участь у міжнародній конференції «Сприяння Німецького фонду міжнародного правового співробітництва в сфері розвитку демократії та правової держави — 20 років міжнародного правового співробітництва», присвяченій 20-річчю Німецького фонду міжнародного правового співробітництва (м. Берлін, ФРН)
- 24–31 жовтня ознайомчий візит до Конституційного Суду України делегації Апарату Конституційного Суду Республіки Таджикистан (м. Київ)
- 30 жовтня ознайомчий візит до Конституційного Суду України учасників другої міжнародної конференції «Вища кваліфікаційна комісія суддів України: європейський курс України — реформа в дії»

ЛИСТОПАД

- 1–4 листопада візит делегації Конституційного Суду України на чолі з Головою Конституційного Суду України А. Головіним до Республіки Сербія (м. Белград). У рамках візиту підписано Меморандум про розвиток співробітництва між Конституційним Судом України та Конституційним Судом Республіки Сербія
- 20 листопада зустріч судді Конституційного Суду України О. Пасенюка з представниками місії експертів Проекту Twinning «Підвищення ефективності та якості управління адміністративних судів в Україні»

ГРУДЕНЬ

- 6 грудня зустріч Голови Конституційного Суду України А. Головіна з Координатором проектів ОБСЄ в Україні М. Джарбусиновою
- 11–15 грудня ознайомчий візит до ФРН делегації Секретаріату Конституційного Суду України за сприяння Німецького фонду міжнародного правового співробітництва (м. Гайдельберг, м. Карлсруе)

МЕМОРАНДУМ

про розвиток співробітництва між Конституційним Судом України та Конституційним Судом Республіки Сербія

Конституційний Суд України і Конституційний Суд Республіки Сербія (далі — Сторони),

відзначаючи важливість співробітництва між органами конституційної юрисдикції для подальшого розширення всебічних взаємовигідних відносин між Сторонами,

спираючись на принципи державного суверенітету, верховенства права та усвідомлюючи свою відповідальність у сфері захисту конституційних цінностей, забезпечення верховенства й безпосередньої дії конституції, захисту прав і свобод людини і громадянина та зміцнення правової держави,

прагнучи шляхом розвитку співпраці й обміну досвідом роботи сприяти вжиттю заходів для досягнення практичних результатів у сфері захисту, забезпечення верховенства й безпосередньої дії конституцій, захисту прав і свобод людини і громадянина,

будучи впевненими в тому, що співпраця й обмін досвідом роботи у сфері захисту, забезпечення верховенства й безпосередньої дії конституцій, захисту прав і свобод людини і громадянина та зміцнення правової держави сприятиме подальшому розвитку й зміцненню відносин між обома державами, домовилися про таке.

Стаття 1

Сторони погоджуються підтримувати та розвивати свої відносини на основі принципів взаємної поваги, незалежності, довіри та співробітництва.

Стаття 2

Сторони проводитимуть двосторонні зустрічі представників конституційних судів з актуальних питань конституційного правосуддя, що становлять спільний інтерес, по чергово в Україні та Республіці Сербія.

Стаття 3

Сторони здійснюватимуть обмін прийнятими рішеннями, висновками, ухвалами, а також матеріалами правового характеру, науковими та експертними дослідженнями.

Стаття 4

Сторони сприятимуть організації взаємних візитів представників конституційних судів з метою вивчення досвіду їх діяльності.

Стаття 5

Сторони сприятимуть постійному обміну інформацією та досвідом роботи на рівні структурних підрозділів.

Стаття 6

Якщо інше не визначено Сторонами, обмін делегаціями здійснюється на таких умовах:

а) запрошена Сторона відповідає за міжнародні транспортні витрати членів делегації;

б) приймаюча Сторона відповідає за витрати, пов'язані з перебуванням делегації запрошеної Сторони, включаючи витрати на проживання, харчування та місцеві транспортні витрати.

Стаття 7

Цей Меморандум не є міжнародним договором або угодою і згідно з міжнародним правом не встановлює правових зобов'язань.

Стаття 8

Цей Меморандум укладається строком на три роки.

Його дія автоматично продовжується на кожні три наступні роки, якщо жодна із Сторін письмово не повідомить про свій намір припинити його дію не менше, як за три місяці до закінчення дії Меморандуму.

ВЧИНЕНО у місті Белград, 2 листопада 2012 року, у двох примірниках українською та сербською мовами, причому обидва тексти автентичні.

Голова
Конституційного Суду Сербії
Д. Сліпчевич

Голова
Конституційного Суду України
А. Головін

ВІТАЄМО ЮВІЛЯРІВ



У листопаді 2012 року свій 65-річний ювілей відзначив суддя Конституційного Суду України, Голова Конституційного Суду України 2007–2010 років, кандидат юридичних наук, професійний суддя, заслужений юрист України **Стрижак Андрій Андрійович**.

За плечима Андрія Андрійовича понад 40 років професійної діяльності, більшість з яких віддано здійсненню правосуддя. Одразу після закінчення в 1971 році Харківського юридичного інституту він працював слідчим прокуратури Іванівського району на Одещині, в період 1971–1978 років — помічником прокурора м. Ужгород, прокурором слідчого відділу прокуратури Закарпатської області, старшим помічником прокурора Закарпатської області.

Починаючи з 1978 року по 2006 рік Андрій Андрійович — суддя, заступник голови, а згодом голова Закарпатського обласного суду, голова Апеляційного суду Закарпатської області, суддя Верховного Суду України.

У грудні 2004 року VI з'їздом суддів України Стрижака А. А. було призначено суддею Конституційного Суду України, з 2007 року по 2010 рік він обіймав посаду Голови Конституційного Суду України та очолював Редакційну раду «Вісника Конституційного Суду України». Цей період був позначений напруженою роботою Конституційного Суду України, адже після вимушеної тривалої перерви у його діяльності зібралася чимала кількість конституційних подань та звернень, що потребували якнайскорішого розгляду. Тож суспільство з особливою увагою стежило за винесенням рішень органу конституційної юрисдикції. У цей час Андрій Андрійович виявив блискучі організаторські та професійні здібності — у 2009 році під його головуванням Конституційний Суд України прийняв рекордну за свою діяльність кількість рішень і висновків.

На посаді Голови Стрижак А. А. приділяв особливу увагу міжнародній діяльності Конституційного Суду України, зокрема відновленню взаємовідносин з Конституційним Судом Російської Федерації. Під його керівництвом було проведено міжнародну конференцію та два міжнародних семінари, 25 зустрічей з іноземними представниками, реалізовано два міжнародних проекти, одним з яких є започаткування постійного діалогу щодо шляхів запровадження інституту конституційної скарги в Україні. Засновано експозицію Конституційного Суду України.

Нині Андрій Андрійович — авторитетний конституціоналіст, активний та принциповий, він шанований не тільки колективом Конституційного Суду, а й юридичною спільнотою України.

Крім досягнень у практичній сфері, Стрижак А. А. має чималий науковий доробок — ряд публікацій і монографій, серед яких: «Судове управління в Україні. Теоретичні основи і правове регулювання», «Питання теорії конституційного правосуддя в Україні. Актуальні питання сучасного розвитку конституційного

правосуддя», «Виборче право в Україні: історія та сучасність». Крім того, він є автором першого в Україні науково-практичного коментаря Закону України «Про Конституційний Суд України», аналітичного огляду і коментаря «Конституція України в актах Конституційного Суду України».

Діяльність Андрія Андрійовича в науковій та практичній сферах отримала високе державне визнання — його нагороджено орденами князя Ярослава Мудрого V та IV ступенів, премією імені Ярослава Мудрого та багатьма іншими відзнаками.

Судді Конституційного Суду України, його Секретаріат та Редакційна рада «Вісника Конституційного Суду України» вітають Андрія Андрійовича з ювілеєм і щиро бажають міцного здоров'я, щастя, добробуту, сімейного затишку, благополуччя та нових вагомих досягнень у професійній сфері.

Судді Конституційного Суду України, його Секретаріат та Редакційна рада «Вісника Конституційного Суду України»



щиро вітають
суддю Конституційного Суду України у відставці,
доктора юридичних наук, професора,
члена-кореспондента НАПрН України,
члена редакційної ради
«Вісника Конституційного Суду України»
КОЗІЮБРУ Миколу Івановича з 75-річчям

суддю Конституційного Суду України у відставці,
доктора юридичних наук,
заслуженого юриста України,
ДЖУНЯ В'ячеслава Васильовича з 60-річчям!



Бажаємо вам, шановні ювіляри, міцного здоров'я, довголіття,
успіхів у науковій та педагогічній діяльності, здійснення творчих задумів,
добробуту та родинного затишку.

Завідувач *Відповідальний*
редакційно-видавничого відділу *секретар*
Секретаріату **К. Пігнаста**
Конституційного Суду України тел.: 0 (44) 238-11-54
С. Сидоренко e-mail: court@ccu.gov.ua
тел.: 0 (44) 238-10-32

Видавець
Видавничий Дім «Ін Юре»
Україна, 04107, Київ-107, вул. Багговутівська, 17–21
Тел./факс: 0 (44) 537-51-11
E-mail: info@inyure.kiev.ua
www.inyure.kiev.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції
Серія ДК № 2191 від 20.05.2005 р.

Над випуском працювали:

Пазенко О. С.,
Горбаченко О. В.,
Тюфякіна О. В.,
Пінчук Л. Я.,
Карташова О. Р.

Підписано до друку 28.12.2012.
Формат 70 x 100 ¹/₁₆. Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 10,1. Обл. вид.-арк. 8,65.
Зам. № 13-6.
Наклад 570.
Ціна договірна.

Віддруковано у **ПАТ «ВІПОЛ»**
Україна, 03151, м. Київ, вул. Волинська, 60
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 752 від 27.12.2001 р.